Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

Jørgen Bjernum

Kilder til vikingetidens historie

Historiske kildehæfter for gymnasiet

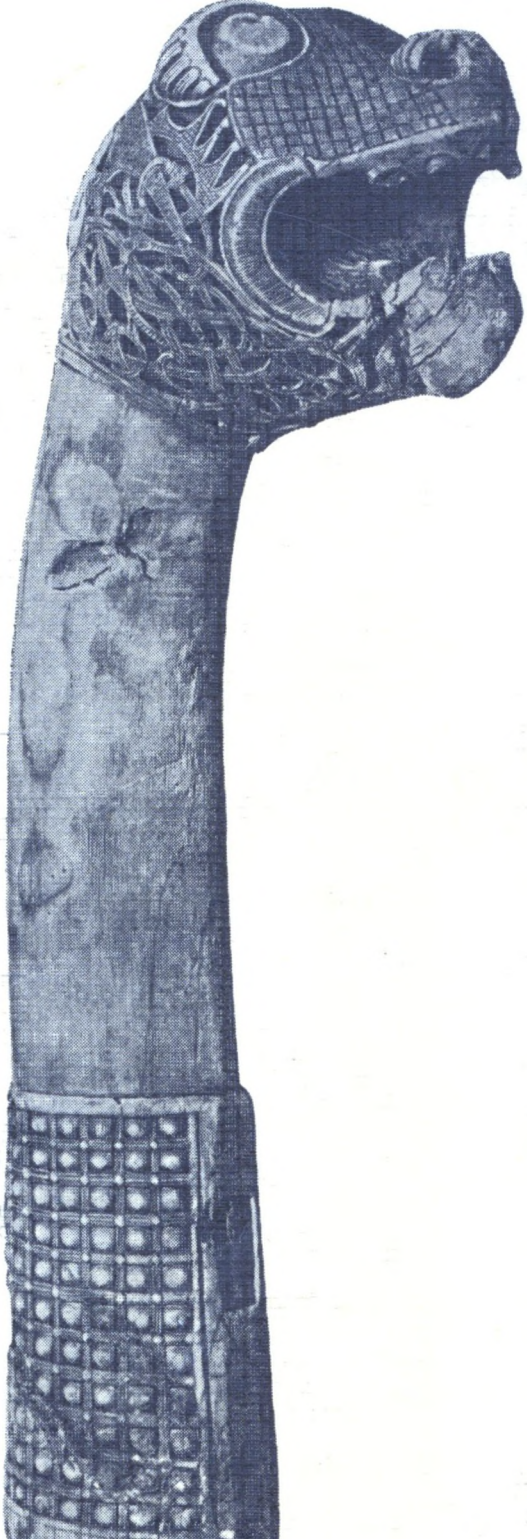

Gyldendal

Kilder til vikingetidens historie

JØRGEN BJERNUM

Kilder til vikingetidens historie

Historiske kildehæfter
Udgivet af
Historielærerforeningen

3. udgave
3. oplag

GYLDENDAL

Bogen er sat med Linotype Baskerville
og trykt i Nordisk Bogproduktion A/S, Haslev.
Printed in Denmark 1971.
ISBN 87 00 69041 4

Forsidebillede:
„Akademikerens" dyrehovedstolpe
fra Osebergfundet.
Bagsidebillede: Kristenfolket i kirken.
Detalje fra billedtæppe fra
Skog kirke, Hälsingland,
Sverige ca. 1100.
Nu i Statens historiske Museum,
Stockholm.

Indholdsfortegnelse

Forord 9

De ældste beskrivelser af Nordens lande og folk 13
1. Einhard om Norden. 2. Otheres og Wulfstans rejser. 3. Adam af Bremen om Danmarks sydgrænse. 4. Den ældste grænsedragning mellem Danmark og Sverige. 5. Jylland i Adam af Bremens beskrivelse. 6. Adam af Bremen om Fyn. 7. Adam af Bremens beskrivelse af Sjælland. 8. Adam af Bremens beskrivelse af Skåne. 9. Adam af Bremen om Sverige. 10. Adam af Bremens beskrivelse af Norge.

Karl den Store og Godfred 18
1. Einhard om Karl den Store. 2. Daner og sakser (De frankiske rigsannaler). 3. Saksernes endelige nederlag. 4. Saksernes underkuelse. 5. De frankiske rigsannaler om Godfred. 6. Einhard om Godfred. 7. De frankiske rigsannaler om freden 811.

Nordens handel i vikingetiden 25
1. Meddelelser om friserne som handelsfolk. 2. Vejen fra Rhinegnene til Hedeby. 3. En engelsk beretning om navnene Slesvig–Hedeby. 4. En arabisk købmands beretning om Hedeby. 5. Hedeby ca. 850. 6. Harald Hårderådes plyndring af Hedeby 1049. 7. Handelsvarer i Hedeby. 8. Adams beskrivelse af vejen til Birka. 9. Adam af Bremen om Birka. 10. Ansgars levnedsbeskrivelse om Birkas rigdomme. 11. Annales Bertiniani om folket Rhos. 12. Ibn Rustah om russerne. 13. Ibn Fadhlan om russernes handel. 14. Konstantinos Porfyrogennetos.

Ansgars missionsvirksomhed 36
1. De frankiske rigsannaler om Harald Klak. 2. Ermoldus Nigellus om Ebos mission. 3. Harald Klaks dåb. 4. Ansgars levnedsbeskrivelse om Ansgars udvælgelse. 5. Resultaterne af de første missionsår. 6. Oprettelsen af ærkebispedømmet i Hamborg. 7. Kong Oleph i Birka støtter Ansgar. 8. Ansgar arbejder på kong Horik 1.s omvendelse. 9. Pave Nikolaus 1. opfordrer Horik 2. til at blive døbt. 10. Resultatet af Ansgars mission.

Jelling og 10. århundredes Danmarkshistorie 47
1. Den lille Jellingesten. 2. Den store Jellingesten.
a. – *som vandt sig hele Danmark* 47
1. Runestenene om svenskevældet. 2. Widukind om Gnupas nederlag. 3. Adam om svenskevældets fald. 4. Olav Trygvasons saga om Gorms kampe mod „næskongerne". 5. Adam om oprettelsen af markgrevskabet i Hedeby. 6. Adam om Otto 1.s togt mod Danmark i 948. 7. Flodoardi annales 948. 8. Otto 1. til kirkerne i Slesvig, Ribe og Århus. 9. Otto 3. til de danske bisper 988. 10. Thietmar om danernes „mark" ca. 975. 11. Thietmar om et dansk oprør ca. 983.
b. – *og Norge* 52
1. Af skjaldekvadet „Guldmangel".
c. – *og gjorde danerne kristne* 53
1. Thietmar om lejreblotet. 2. Adam af Bremen om Uppsalatemplet. 3. Ibn Rustah om en vikingebegravelse. 4. Ibn Fadhlan om nordboeres smykker og våben. 5. Routgers levnedsbeskrivelse om danernes omvendelse. 6. Widukind om Harald Blåtands dåb. 7. Adam om Odinkars mission. 8. Adam om konkurrencen mellem Bremen og England. 9. Runestenene om trosskiftet. 10. Adam om missionærernes farer.

Sven Tveskæg 63
1. Adam om Sven Tveskægs oprør. 2. Adams beskrivelse af byen Iumne. 3. Adam om Svens flugt til England. 4. Et

hedensk tilbagefald ca. 1000. 5. Traktat mellem Ædelred den Rådvilde og Olav Trygvason 991. 6. The Laud Chronicle 994. 7. Olavsdrapa. 8. Adam om Olav Trygvasons endeligt. 9. Mejlby-stenen. 10. Sven Tveskægs erobring af England. 11. En skildring af Sven Tveskægs flåde før angrebet på England 1013.

Det danske herredømme over England 80
1. Oprøret mod Knud. 2. Kong Knud til sine witan 1020. 3. Anglo-Saxon Chronicle om Knuds regering. 4. Den nyomvendte kong Knud. 5. Hardeknud og det danske styres ophør. 6. En svensk runesten om danegæld.

Træk af den nordiske kolonisations historie i vikingetiden . . 88
1. Oprettelsen af Danelagen. 2. Danelagstraktaten. 3. Af en overenskomst mellem daner og angler ca. 925. 4. Domesday Book om befolkningen i East Anglia. 5. Samtidige kilder om Normandiets afståelse. 6. Eksempler på normanniske stednavne. 7. Indskriften på Bayeuxtapetet. 8. Adam af Bremen om Norges kolonisationsområde. 9. Nestorkrøniken om Rurik og hans brødre. 10. Svenske runestene om forbindelserne mod øst.

Noter 103

Leksikon 127
Adam af Bremen, Alfred den Store, Anglo-Saxon Chronicle, Ansgars levnedsbeskrivelse, Arabiske kilder til Nordens historie, Bayeux-tapetet, Birka, Danevirke, Dokumenter som historiske kilder, Dorestad, Einhard, Erhvervsformer, Frankiske rigsannaler, Frisere, Gammel Uppsala, Gokstad, Hedeby, Jelling, Lejre, Lindholm Høje, Oseberg, Roskilde, Sigtuna, Skiringssal, Skjaldedigtning, Stilarter, Svenskevælde og markgrevskab, Århus.

Litteratur til elevopgaver 161

Kildehenvisninger . . 163

Illustrationsfortegnelse 167

Kort: Norden i vikingetiden 11
Danmarks sydgrænse 13
Sydengland i vikingetiden 66–67

Forord

Det foreliggende hefte er tænkt som grundlag for specialelæsning eller kildelæsning med en første eller anden gymnasieklasse. Det indeholder et udvalg af primære og så vidt gørligt samtidige kilder til Nordens historie i vikingetiden. Den historiske beretning, som disse kilder udgør, kan dog ikke stå alene, men må suppleres med en arkæologisk, støttet dels på det eksisterende billedmateriale i lærebøger og billedhefter, dels på lysbilleder, hvor bøgernes illustrationsmateriale ikke slår til. Materialet, som det foreligger her, er for stort til et enkelt speciale, ja, det er bevidst overdimensioneret for at åbne mulighed for at variere fra år til år.

Når jeg har valgt perioden Nordisk Vikingetid, har det forskellige årsager. Det er på næsten alle områder – religiøst, socialt, erhvervsmæssigt, kulturelt og politisk – en overgangs- og brydningstid, som har krav på speciel interesse. Kilderne er fortællende, og deres beretning er for det meste farverig og letfattelig. Desuden er kildevurderingen relativt ukompliceret. De enkelte kilders tendens og sandfærdighed er forholdsvis nem at vurdere, og der er flere steder parallelle og afvigende kilder til samme hændelsesforløb. Det er en periode, hvis kilder endelig er gjort til genstand for indgående og mønstergyldige studier i Lauritz Weibulls forfatterskab.

Men kilderne er ikke nok. Uden arkæologien er billedet ukomplet og ensidigt. Den kan dog studeres på mange måder. Måske kan man betragte selve oldsagerne på et museum. Man kan måske foretage ekskursioner til særlig betydningsfulde egne, f. eks. Sydslesvig. Desuden finder man i de gængse billedhefter illustrationer, som har direkte relation til kilderne. Dette gælder først og fremmest billederne nr. 42–66 i Andrup, Ilsøe og Nørlund; men andre findes både i dette hefte og i andre billedhefter. Til yderligere supplering kan jeg henvise til de eksisterende lysbilledbånd.

– – –

For at give eleverne en lejlighed til på egen hånd at få nogen viden om perioden ud over, hvad kilderne fortæller, er der sidst i heftet tilføjet et „leksikon", hvor oplysninger om kilder og fundsteder er samlet i alfabetisk ordnede artikler. Når enkelte emner savnes her (fx. Trelleborg), er det, fordi disse er behandlet i Tekstheftе I til Andrup, Ilsøe og Nørlund: Danmarks historie i billeder, – en bog, som også på anden måde er helt uundværlig som supplement, når man beskæftiger sig med nordisk vikingetid.

– –

Lyngby, i september 1961.

Jørgen Bjernum.

FORORD TIL 2. UDGAVE

Udvalget af kilder er næsten det samme som i 1. udgave. I kap. IV (Ansgars missionsvirksomhed) er kilde nr. 2 og 3 ombyttet, og kilde nr. 4 i kap. VI (Sven Tveskæg) er indskudt i stedet for et uddrag af The Parker Chronicle. Oversættelserne af *Vita Anskarii* er reviderede, og i leksikon'et er artiklerne om *Ansgars Levnedsbeskrivelse, Jelling* og *Svenskevælde og markgrevskab* omredigerede og en artikel om *Bayeux-tapetet* nytilføjet. Noterne er reviderede og på en del punkter udvidede, og litteraturanvisningerne er ført ajour.

Jørgen Bjernum.

FORORD TIL 3. UDGAVE

I 3. udgave er ingen større ændringer foretaget, og den vil uden vanskelighed kunne benyttes sammen med 2. udgave. I Jyllandsbeskrivelsen på s. 14 er dog stykket om de tre bispedømmer indsat, og der er tilføjet en leksikonartikel om Århus. Litteraturfortegnelsen er ført ajour, og noterne er på enkelte punkter udvidet og revideret.

Jørgen Bjernum.

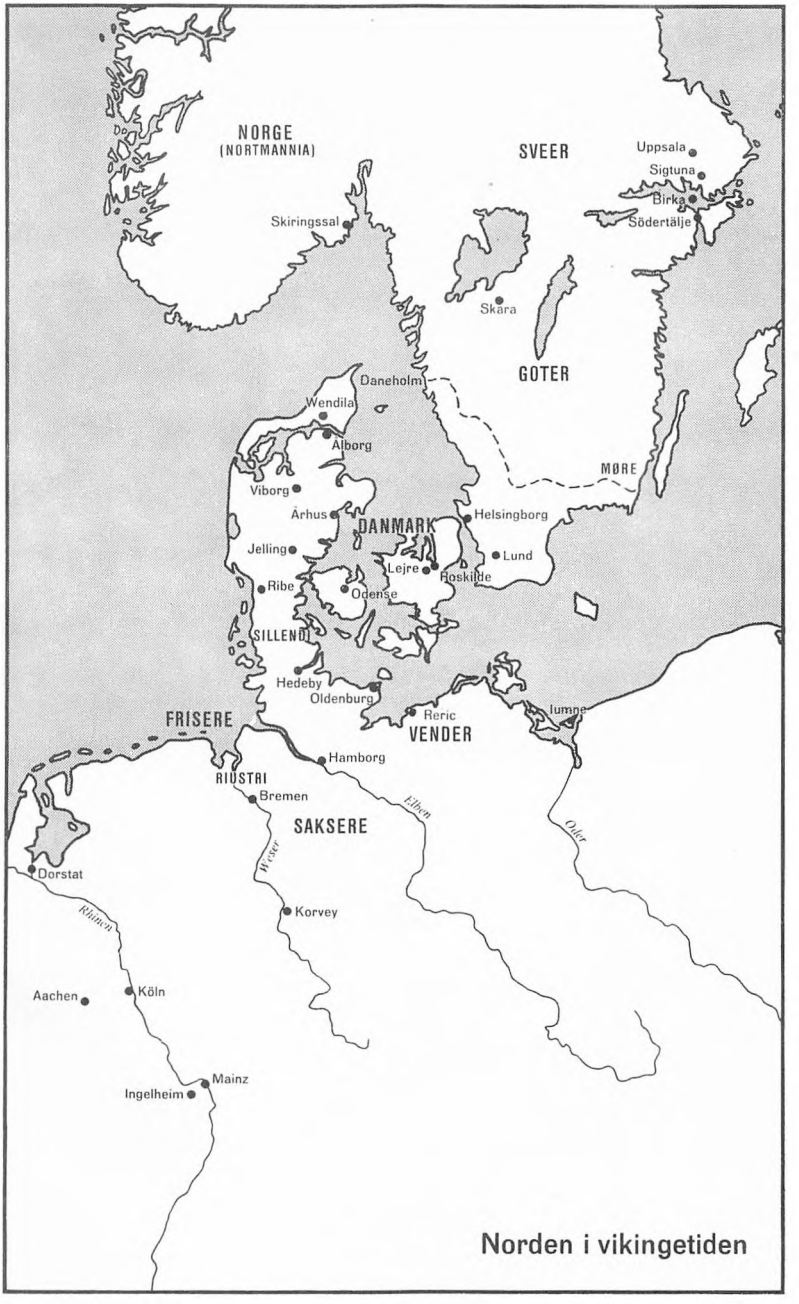

Norden i vikingetiden

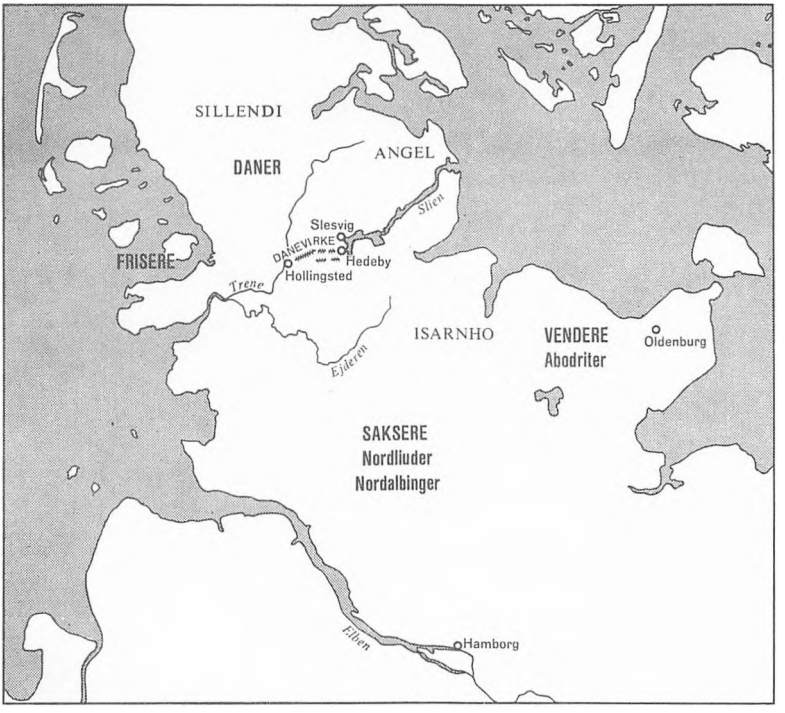

Danmarks sydgrænse i vikingetiden.

De ældste beskrivelser af Nordens lande og folk

1. Einhard[1] om Norden (ca. 820)

En bugt begynder ved det vestlige ocean og strækker sig mod øst. Længden er ukendt; bredden overstiger på intet sted 100 romerske mil[2]; men er dog på mange steder snævrere. Omkring den bor mange nationer, som for eksempel daner og sueoner, som vi kalder nortmanner, og de besidder den nordlige kyst og alle øerne ved den. Men på den sydlige kyst bor slaver og ester og mange andre nationer.

2. Otheres og Wulfstans rejser (ca. 900)[3]

Fra Sciringes heale,[4] sagde han, at han på fem dage sejlede til den anden havn, som hedder æt Hæþum.[5] Den ligger mellem vender, sakser og angler og hører ind under danerne. Da han sejlede derhen fra Sciringes heale, havde han på bagbord Denemearc[6] og på styrbord rum sø i tre dage; dernæst havde han, to dage før han kom til Hæþum, på styrbord Gotland[7] og Sillende[8] og mange øer. I de egne boede anglerne, før de kom over til dette land. Han havde da i to dage på bagbord de øer, som hører til Denemearc.

– – –

Wulfstan sagde, at han sejlede fra Hæþum, og at han var i Truso[9] på syv dage og syv nætter, og at skibet hele vejen gik for fulde sejl. Han havde Weonodland[10] på styrbord, og på bagbord havde han Langaland og Læland og Falster og Sconeg,[11] og alle disse lande hører til Denemearc. Burgende land[12] var os på bagbord; det har sin egen konge. Dernæst var efter Burgende land de lande, som kaldes Blecingaeg, Meore,[13] Eowland og Gotland på bagbord, og de lande hører til sveerne. Weonodland var os hele tiden på styrbord indtil Wislas[14] munding. Wisla er en meget stor flod; den ligger mellem Witland og Weonodland. Witland tilhører esterne.

3. Adam af Bremen[15] om Danmarks sydgrænse

Danernes land er næsten opløst i øer, således som man også læser det i Sankt Ansgars levnedsbeskrivelse. Floden Egdore[16] skiller dette Dania fra os nordalbinger[17]. Den udspringer i Isarnho,[18] dybest inde i hedningernes skov, som efter sigende udstrækker sig fra det barbariske hav til søen Slien. Videre løber floden Egdore ud i det frisiske hav, som romerne kalder det barbariske.[19]

4. Den ældste traktat om grænsen mellem Danmark og Sverige

Edmund den Slemme var konge i Uppsala og Sven Tveskæg[20] i Danmark. De satte grænse mellem Danmark og Sverige. Der nævnes af Sverige Cakaldi[21] af Tiundaland,[22] Botn af Fjädrundaland,[23] Gasi af Västmanland,[24] Grimaldi af Östergötland, Nennir af Småland, Torsten af Västergötland, Tolle af Jylland, Toti og Toki af Jylland, Gymkil[25] af Sjælland, Dan af Skåne, Grimmulf af Grimitun af Halland. De tolv satte seks stene mellem rigerne. Første sten ved „suntru asi",[26] den anden i „danæ bec", den tredje „kinnæ sten", den fjerde i „vracsnæsi", den femte, „hvitæ sten", den sjette brimsæ sten", mellem Blekinge og Möre. Daneholm[27] er delt i tre lodder. Den ene lod ejer Uppsala konge, den anden Danekongen, den tredje lod ejer Norges konge.

5. Jylland i Adam af Bremens beskrivelse

Og den første del af Danmark, som kaldes Iudland, strækker sig 3 dagsrejser nordpå i længden, hvis man drejer af til øen Funis. Men hvis man måler fra Sliaswic til Alaburg ad den direkte vej, har man fem eller syv dagsrejser. Dette er kejser Ottos hærvej lige til Wendilas[28] yderste hav, som endnu i dag efter kejserens sejr kaldes Ottinsand. Iudlands bredde er ved Egdora noget større; men derpå snævrer det sig ind lidt efter lidt i form af en tunge til den spids, som kaldes Wendila, hvor Iudland ender. Derfra er der en ganske kort overfart til Nortmannia.

Jorden der er ufrugtbar. Ud over egnene i nærheden af åerne forekommer næsten alt øde, „et land af saltland og ørk".[29] Skønt så godt som alle Germaniens egne skræmmer os med dybe skove,

1. Lindholm Høje

er Iudland ene frygteligere end de andre. Fra landstrækningerne flygter man, fordi der ingen afgrøde er, fra havet på grund af truslen fra sørøvere. Næppe findes der dyrket land på noget sted, og landet er knap nok egnet til menneskelig beboelse. Men hvor fjordarmene skærer sig ind i landet, har det store byer.

Dette land gjorde kejser Otto engang skatskyldigt[30] og delte det i tre bispedømmer. Det ene oprettede han i Sliaswig, som også kaldes Heidiba[31], en by, der beskylles af en arm af Det barbariske Stræde[32], som indbyggerne dér kalder Slia, og heraf har også byen fået sit navn. Fra den havn plejer skibe at sendes til Sclavania eller Suedia eller til Semland[33] eller helt til Grecia[34]. Det andet bispedømme anbragte han i Ripa[35], en by, som omgives af en anden flodarm, som munder ud i oceanet og fra hvilken man med sejlskibe kommer til Fresia[36] eller også til Anglia eller til vort Saxonia. Det tredje bispedømme ønskede han skulle ligge i Arhusan[37], og et meget smalt stræde[38] skiller denne by fra Fune. Dette stræde begynder ved Det østlige Hav og strækker sig i lange bugtninger mellem Funis og Iudland mod nord lige til den omtalte stad Arhusan. Fra den by sejles der til Funis eller til Seland eller til Sconia eller lige til Norvegia.

6. Adam af Bremen om Fyn

Funis er en ø af ikke ringe størrelse bag den ø, som kaldes Wendila, beliggende i mundingen af den barbariske bugt. Den ligger tæt ved det land, som kaldes Iudland, og der er allevegne kun et kort stykke at sætte over fra Iudland. Dér finder man en stor by Odansue, og rundt omkring i kreds er der småøer, alle rige på afgrøde. Og man bør bemærke, at hvis man gennem Iudland rejser til Funis, rejser man stik i nordlig retning; men tager man over Funis til Seland, drager man i østlig retning. Der er to overfarter til Seland, den ene fra Funis, den anden fra Arhusa, begge lige lange. Havet er stormfuldt af natur og rummer en dobbelt fare. Om du end har gunstig vind, slipper du næppe fra sørøvernes hænder.

7. Adam af Bremens beskrivelse af Sjælland

Seland er en betydelig ø i den indre del af den baltiske havbugt. Den er berømt for sine mænds tapperhed og sin frugtbarhed. Den måler to dagsrejser i længden, og bredden er nogenlunde den samme. Dens største by er Roscald,[39] Danernes kongesæde. Denne ø ligger lige langt fra Funis og Sconia, en nats overfart. Vest for den ligger Iudland og byerne Arhusa og Alaburg, men mod nord, hvor den også er øde, det normanniske stræde, mod syd det nævnte Funis og den slaviske bugt. Mod øst vender den mod Skånes forbjerg, hvor byen Lundona[40] er.

8. Adam af Bremens beskrivelse af Skåne

Fra Seland er der mange overfarter til Sconia, kortest til Halsinpurg, som også kan ses. Sconia er den skønneste af de danske provinser (deraf navnet),[41] værnet af mænd, frugtbar og rig på handelsvarer, og nu rigeligt forsynet med kirker. Sconia er dobbelt så stort som Seland og har 300 kirker, medens Seland siges at have halvdelen, Funis tredjeparten. Sconia er den yderste del af Danmark, næsten en ø. På alle sider er den omgivet af havet, med undtagelse af en landtange, som støder op til Sverige mod øst og skiller det fra Danmark. Man finder dér dybe skove og forrevne

bjerge, gennem hvilke vejen fra Sconia til Gothia[42] nødvendigvis må føres, så at man kommer i tvivl om, hvorvidt det er lettere at undgå faren på landjorden ved at sætte livet på spil til søs, eller måske at foretrække dette for hint.

9. Adam af Bremen om Sverige

Sueonia er et meget frugtbart land; jorden er rig på afgrøde og flyder med honning. Navnlig i kvægavl overgår det alle. Det er begunstiget med mange floder og store skove, og alle egne er fulde af fremmede handelsvarer. Således kan sueonerne ikke siges at savne noget som helst undtagen det hovmod, som vi elsker eller snarere dyrker. Thi alle den tomme forfængeligheds redskaber, det vil sige guld, sølv, klingerhovede kongelige heste samt bæver- og mårpelse, som gør os vanvittige af beundring, regner de for intet.

10. Adam af Bremens beskrivelse af Norge

... Nortmannia[43] er på grund af sine forrevne bjerge eller på grund af sin voldsomme kulde det ufrugtbareste land af alle, kun egnet til kvæg. Dette kvæg holder de på araberes vis længe ude i ødemarken. Under så fattige forhold lever de livet, og de bruger kvægets mælk til føde og dets uld til klæder. Derfor frembringer landet meget tapre krigere. Aldrig blødagtiggøres de af rigdom på korn og de angriber derfor oftere selv end de krænkes af andre. Uden uoverensstemmelser lever de sammen med de nærboende sueoner, skønt de fra tid til anden – ikke ustraffet – angribes af de lige så fattige daner. ... I mange egne af Sueonia og Nortmannia er kvægets hyrder også de fornemste folk, som på patriarkers vis lever af deres hænders arbejde.

Derfor drager de tvungen af hjemlig fattigdom hele verden rundt og bringer ved sørøvertogter store jordiske rigdomme hjem og kan på den måde udholde deres lands usle kår. Men efter at de har påtaget sig kristendommen og er gennemtrængt af en bedre lærdom, har de lært at elske fred og sandhed, at være tilfredse med deres fattigdom, ja, at sprede, hvad de før har samlet, og ikke som før at samle det spredte.

Karl den Store og Godfred

1. Einhard[1] om Karl den Store

Han havde et fyldigt og kraftigt legeme, var af betydelig, dog ikke over normal højde, efter sigende 7 af hans egne fødders mål. Hans isse var afrundet, øjnene noget fremspringende og levende, næsen lidt større end det normale. Han var smukt hvidhåret, hans ansigt muntert og fornøjet. Således skaffede han sig stor indflydelse, både når han stod op og når han sad ned, omend hans hals var tyk og noget for kort og hans mave noget fremstående; men dette lagde man ikke mærke til, fordi hans øvrige legemsbygning var så harmonisk. Han gik med faste skridt, og hele hans legemsholdning var mandig; dog passede hans i øvrigt klare stemme mindre godt til hans legemsbygning. Han havde et lykkeligt helbred, kun de sidste 4 år før han døde led han hyppigt af feber, og i sin sidste tid haltede han også på den ene fod. Og selv på det tidspunkt handlede han mere efter sit eget forgodtbefindende end efter lægernes[2] forskrifter, og han hadede dem bogstaveligt talt, fordi de rådede ham til at give afkald på steg til måltiderne, hvad han var vant til, og vænne sig til kogt kød ...

Han gik med den nationale frankiske klædedragt.[3] På kroppen havde han en linnedsskjorte og linnede underbenklæder, dernæst en tunika, som var kantet med et silkebånd, og strømper. Så viklede han bånd om læggene og tog fodtøj på. Af hermelin og zobel havde han forfærdiget en kåbe, som han beskyttede skuldrene og brystet med om vinteren. Han var klædt i en blå krigskappe og bar altid sit sværd, hvis hæfte og fæste var af guld eller sølv. Undertiden bar han også et juvelbesat sværd, dog kun ved festlige lejligheder eller når der kom afsendinge fra et fremmed folkeslag. Men fremmede klæder, hvor smukke de end var, afskyede han, og han tillod aldrig, at man gav ham dem på, undtagen ved én lejlighed i Rom, hvor først pave Hadrian, dernæst pave Leo, hans

ger, bad ham om det. Da var han klædt i lang tunika og chlamys[4] og sandaler efter romersk skik. Ved festlige lejligheder viste han sig i guldbroderet klædning og med juvelbesatte sko, en gylden bøjlenål holdt hans kappe sammen, og han var smykket med et diadem af guld og ædelstene. På andre dage var han i klædedragt ikke forskellig fra en jævn mand af almuen ...

Han havde en ordrig og strømmende veltalenhed, og han kunne udtrykke, hvad han ville, særdeles klart. Han var ikke tilfreds med sit modersmål alene, men gjorde sig også stor umage med at lære fremmede sprog. Således lærte han så godt latin, at han plejede at tale det ligesom sit modersmål. Græsk forstod han dog bedre, end han kunne tale det. Ja, han var så veltalende, at han også optrådte som lærer. Han lagde sig meget efter *artes liberales*,[5] udmærkede dem, der var kyndige heri, og gav dem store æresbevisninger. I *grammatica*[6] hørte han Petrus Pisanus Diaconus den Gamle,[7] i de øvrige discipliner havde han Albinus, med tilnavnet Alcoinus,[8] til lærer. Han var af saksisk æt, fra Britannien, præstelærd, og i øvrigt kløgtig i enhver henseende. Hos ham benyttede han megen tid og arbejde på at lære *rhetorica* og *dialectica*,[9] men specielt dog astronomi. Han lærte regnekunsten, og ved kløgtig observation efterforskede han på det nøjeste stjernernes baner. Han forsøgte også at skrive, og han plejede at tage tavler og småbøger med i sengen under hovedpuden, for at han, når han havde nogen ledig tid, kunne øve sin hånd i at efterligne bogstaver; men lidet kom der ud af et arbejde, der var begyndt for sent og i utide.

Den kristne religion, som han i sin barndom var døbt i, holdt han hellig og dyrkede med stor fromhed, og af den grund byggede han i Aachen en *basilica*[10] af stor skønhed og smykkede den med guld og sølv og en lysekrone og gitterværk og døre af massiv bronze. Da han til opbygningen af den ikke kunne få søjler og marmor andetsteds fra, sørgede han for, at det blev transporteret derhen fra Rom og Ravenna.

2. *Daner og sakser*[11]

777. Han (Karl den Store) kom derhen[12] og fandt hele det troløse folks (saksernes) råd og menige befolkning, som han havde befalet

at komme til sig, føjeligt og falskeligt underdanigt. Thi alle kom til ham undtagen Widukind, en af westfalernes høvdinge, som var sig sine mange forbrydelser bevidst og derfor frygtede kongen og var flygtet til Sigfred, danernes konge.

3. Saksernes endelige nederlag

798. Men i selve påsketiden gjorde de nordliuder,[13] som bor på den anden side af Elben, oprør og pågreb de kongelige sendebud, som dengang færdedes blandt dem for at holde rettergang, dræbte nogle af dem med det samme og tilbageholdt andre, for at man kunne frikøbe dem. Af disse slap nogle bort, resten blev frikøbt. Kongen samlede en hær og drog fra Herstal[14] til et sted, som kaldes Minden,[15] og efter at have holdt krigsråd, greb han til våben mod de frafaldne og marcherede hærgende gennem hele Saksen mellem Elben og Weser. Nordliuderne indlod sig i slag mod abodriternes[16] fører Thrasuco og vor legat Eburisus og blev besejret. 4000 af dem blev dræbt på det sted, hvor slaget stod; de øvrige, som undslap ved flugt, forhandlede om fredsbetingelserne, skønt de havde lidt store tab ...

804. Kejseren boede om vinteren i Aachen. Men om sommeren førte han sin hær til Saksen og bragte alle saksere, som boede på den anden side af Elben og i Wihmuodi,[17] med kvinder og børn til Franken og gav de transalbianske[18] distrikter til abodriterne.

4. Saksernes underkuelse

Lovbestemmelser[19] om de saksiske egne.

Først blev der truffet beslutning om de alvorligste forbrydelser. Alle fandt, at Kristi kirker, som for øjeblikket bygges i Saksen og er indviet til Gud, ikke skal nyde mindre, men større og mere fremragende anseelse, end den tomme afgudsdyrkelse har nydt.

1. ...

2. Om nogen tager sin tilflugt til kirken, skal ingen vove voldeligt at uddrive ham, men han skal have fred, indtil han føres for tinge, og for Guds og hans helgeners æres skyld og af ærbødighed

for kirken tilstås ham livet og alle hans lemmer. Men han skal bøde så meget i sagen, som han er i stand til, og så meget, som det bliver ham angivet, og derpå føres han for kongens åsyn, og han kan da sende ham derhen, hvor hans nåde behager det ...

3. Om nogen trænger voldeligt ind i kirken og røver eller stjæler noget derfra, eller han opbrænder selve kirken, da skal han dø døden.

4. Om nogen af foragt for kristendommen lader hånt om de fyrretyve dages faste[20] og spiser kød, da skal han dø døden. Dog skal det tages i betragtning af præsten, hvis f. eks. nød skulle tvinge en eller anden til at spise kød.

5. Om nogen dræber en bisp, en præst eller en degn, straffes han ligeledes på livet.

6. Om nogen forledt af djævelen efter hedningers skik tror, at en mand eller en kvinde er en heks, som opæder mennesker, og da brænder hende på bål eller giver hendes kød til spisning eller selv spiser det, straffes det med døden.

7. Om nogen efter hedningernes skik lader et dødt menneskes lig fortæres af flammerne[21] og gør hans ben til aske, straffes det med døden.

8. Om nogen herefter skjult blandt saksernes folk ikke er døbt og vil skjule sig og ikke vil komme til dåben af foragt og vil blive ved at være hedning, da skal han dø døden.

9. Om nogen ofrer et menneske til djævelen[22] og efter hedningernes skik overgiver det til djævlene som et offerdyr, da skal han dø døden.

10. Om nogen indgår forbund[23] med hedningerne mod de kristne eller vil forblive hos dem i fjendskab til kristendommen, skal han dø døden, og den, som svigefuldt bliver enig om det samme mod kongen eller de kristne folk, skal dø døden.

11. Hvis nogen viser sig utro mod sin herre kongen, straffes han med døden.

12. Hvis nogen røver[24] sin herres datter, straffes han med døden.

13. Hvis nogen dræber sin herre eller frue, straffes han på samme vis.

14. Hvis nogen for disse dødelige forbrydelser, begået i smug, frivilligt flygter til præsten, tilstår og vil vise sin anger, da skal han på præstens vidnesbyrd fritages for dødsstraf.

5. De frankiske rigsannaler om Godfred

804. På samme tid[25] kom danernes konge Godfred med sin flåde og hele sit riges rytteri til det sted, som kaldtes Sliesthorp, på grænsen mellem hans rige og Saksen. Thi han havde lovet, at han ville komme til et møde med kejseren, men skræmt af sine rådgivere rykkede han ikke længere frem, men forlangte, hvad han ønskede, ved afsendinge ...

808. Og fordi det meldtes, at Godfred, danernes konge, havde ført en hær mod abodriterne, sendte han sin søn Karl med en stærk hær af frankere og saksere til Elben og pålagde ham at forsvare sig mod den afsindige konge, hvis han skulle vove at angribe Saksens landområde. Men denne holdt i nogle dage standlejr på kysten, erobrede og besatte dernæst nogle af slavernes borge, men måtte vende tilbage med et stort tab af tropper. For skønt han havde styrtet abodriternes hertug Drasco, der ikke havde folkets tillid, og havde ladet en anden fyrste Godelaibus, som han havde taget ved list, hænge, og han havde gjort to dele af abodriternes land skatskyldige til sig, mistede han dog de raskeste og bedste af sine soldater og blandt dem sin brodersøn ved navn Reginoldus, som under belejringen af en borg blev dræbt sammen med mange af danernes første mænd.

Men kejserens søn Karl gik over Elben ved hjælp af en bro og og førte, så hurtigt det kunne lade sig gøre, den hær, som han var i spidsen for, mod linonerne og smeldingerne,[26] som også var faldet fra og gået over til Godfred. Han hærgede overalt deres marker, bragte igen hæren over floden og trak sig med uskadt hær tilbage til Saksen.

... Men før Godfred vendte hjem, ødelagde han den havn, som er anlagt ved havets bred, og af danerne kaldes Reric,[27] og som bragte hans rige store fordele ved at betale skatter. Han førte handelsfolkene bort, lettede anker og kom med hele hæren til den havn, som kaldes Sliesthorp. Dér blev han nogle dage og besluttede at befæste hele sit riges grænse mod Saksen med en vold, der var bygget sådan, at voldbygningen dækkede hele Ejderflodens nordlige bred lige fra den bugt af det østlige ocean, som hine kalder Ostarsalt og ud til det vestlige ocean. Kun én port[28] skulle den have, hvorigennem heste og vogne kunne udsendes og modtages.

Da han således havde fordelt arbejdet mellem sin hærs ledere, vendte han hjem.

809. Imidlertid lod Godfred, danernes konge, gennem nogle handelsmænd melde til kejseren, at han havde hørt, at kejseren var vred på ham, fordi han forrige år havde ført sin hær mod abodriterne og havde hævnet de overgreb, han havde måttet lide fra deres side. Han tilføjede, at han ønskede at rense sig for det, som man bebrejdede ham, og at det var de andre, der først havde brudt overenskomsten. Han bad også om at få arrangeret et møde mellem hans og kejserens stormænd på den anden side af Elben ved hans riges grænse. Her kunne de gensidige beskyldninger diskuteres, og man kunne komme til et værdigt forlig mellem parterne. Kejseren sagde straks ja, og man afholdt et møde med danernes fornemste mænd på et sted, som kaldes ...,[29] men efter mange diskussioner frem og tilbage, og efter at alt var gennemgået, opløste man mødet uden at have fået udrettet det mindste.

810. Mens kejseren endnu var i Aachen og planlagde et krigstogt mod kong Godfred, fik han bud om, at en flåde på 200 skibe fra Nordmannia[30] var landsat i Frisland og havde hærget alle øerne over for den frisiske kyst, og at hæren allerede var på fastlandet og havde udkæmpet tre slag mod friserne. De danske havde sejret, og som en slags tribut var allerede 100 pund sølv betalt. Kong Godfred var dog hjemme. Og således forholdt det sig også i virkeligheden. Dette budskab foruroligede kejseren så meget, at han sendte bud i alle retninger for at samle en hær og selv øjeblikkelig forlod sin residens. Han stødte først til flåden, men overskred senere Rhinen på et sted, som hedder Lippeham[31] og besluttede at afvente de tropper, som endnu ikke var samlede.

Da tropperne endelig var samlede, rykkede han så hurtigt som muligt frem til floden Aller, slog lejr ved dens sammenløb med Weser og afventede, hvad der kom ud af Godfreds trusler. Thi denne konge var opblæst af et aldeles ubegrundet håb om sejr, og han havde pralet med, at han ville kæmpe mod selve kejseren.

6. Einhard om Godfred

Hans sidste krig blev ført mod de nortmanner, som kaldes daner. De havde bedrevet sørøveri og havde dernæst med en anselig flåde

hærget Galliens og Germaniens kyster. Deres konge Godfred var i den grad opblæst af et forfængeligt håb, at han troede at kunne få herredømmet over hele Germanien. Frisland og Saksen betragtede han i ét og alt som sine egne provinser. Snart tvang han sine naboer, abodriterne, i sin magt, og kort efter gjorde han dem skatskyldige. Han pralede også af, at han i løbet af kort tid med store tropper ville komme helt til Aachen, hvor kejseren havde sit hof. Skønt hans udsagn tydeligt nok var blottet for al fornuft, kunne man ikke helt ignorere dem, ja, nogle troede endog, at han havde villet begynde på et sådant forehavende, hvis ikke han var blevet hindret af en pludselig død. Han blev nemlig dræbt af en af sine egne hirdmænd.

7. De frankiske rigsannaler om freden 811

811. Den fred, der var aftalt mellem kejseren og danernes konge Hemming, overholdtes, skønt den kun var beediget under våben på grund af den strenge vinter, som lukkede vejen mellem de to parter. Da det milde forår atter åbnede de veje, som en uhyggelig kulde havde holdt lukkede og gjorde et møde muligt mellem 12 fornemme fra begge folk, danernes og frankernes, blev det arrangeret på den anden side af Ejderfloden på et sted, som hedder ...[32] Her aflagde begge parter ed[33] efter deres skik og brug, og freden bekræftedes. De ledende fra frankernes side var følgende: grev Walach, Bernhards søn, grev Burchard, grev Unroc, grev Uodo, grev Meginhard, grev Bernhard, grev Egbert, grev Theotheri, grev Abo, grev Osdag og grev Wigman. Fra danernes side først og fremmest Hemmings brødre, Hakon og Angantyr, dernæst de øvrige fornemme folk hos ham: Asfrid med tilnavnet Turdimulo og Warstein og Svend[34] og Orm og en anden Asfrid, Helges søn og Asfrid af Skåne og Ebbe og Øjvin.

Nordens handel i vikingetiden

1. Meddelelser om friserne som handelsfolk

A. Immunitetsprivilegium[1] for klosteret S. Denis ved Paris

Klosteret opkræver told af alle handlende, såvel saksere som frisere[2] eller andre nationer, hvem det så må være, som kommer for at handle eller drive forskellig form for købmandsvirksomhed og for at købe vin i havnen eller på de forskellige floder.

B. Gaver til kong Harun al Raschid fra Karl den Store (Notker[3] II,9)

Fremdeles sendte den aldrig hvilende kejser til kejseren over perserne[4] heste og spanske muldyr, frisiske tøjer, hvide, grå, røde og blå, da han vidste, at de i de egne var meget dyre.

C. Annales Fuldenses 886[5]

Den bedste del af Mainz, hvor friserne boede ... brændte op.

D. Immunitetsprivilegium 842

... at alle de købmænd eller håndværkere eller frisere, som kommer til staden Worms, skal give ... den nævnte kirke ... al skat ...

E. Ermoldus Nigellus[6] om Rhinhandelen

(Rhinen taler til Elsass):

Men hvis dit folk kun ejed, hvad dine marker kan yde,
kun brugte det, de dyrked, til deres eget brug,
kornet på marken de savned, men vin bedøved dem ganske;
ikke et menneske fandt man da i den prægtige by!
Nyttig for sand var den plan at sælge til frisiske søfolk
ringere vin fra dig selv, og få en bedre bragt hid.
Sådan går det jo til, at uadelig mand bliver anset,
og til den borger så brav, ja, til den fremmede mand
strømmer rigdomme ind, thi mine børn jeg iklæder
brogetfarvede tøjer, de ellers ej havde kendt.

2. Frisisk mønt og nordisk efterligning

2. *Vejen fra Rhinegnene til Hedeby*[7]

De tog afsked med kejseren, men havde ingen følgesvend, som kunne sørge for deres opvartning, fordi ingen af abbedens husstand frivilligt havde villet drage med dem, og han ikke havde villet tvinge nogen til det mod deres vilje. Og Herioldus,[8] som de var betroet til, vidste – nyomvendt og nyplantet, som han var – ikke, hvordan man burde behandle Guds tjenere. Og hans folk, som dengang også var nyomvendte og i lang tid havde ført et ganske anderledes levned, tog sig heller ikke meget af dem. På det første stykke vej var rejsen derfor meget besværlig, og de kom til Köln. Dér gav den daværende ærkebisp, den ærværdige Hadebaldus, som følte med dem i deres nød, dem et udmærket skib, hvor de kunne anbringe deres ejendele. På dette var der meget heldigt indrettet to kahytter og da Herioldus opdagede dette, foretrak han at rejse med dette skib sammen med dem, således at han lagde beslag på den ene og de på den anden kahyt. Under disse vilkår begyndte fortrolighed og velvilje mellem dem at vokse, og hans folk ydede dem derefter mere omhyggelig opvartning. Så sejlede de videre og nåede over Dorstat[9] og de tilgrænsende frisiske lande til danernes grænseegne[10]. Og da kong Herioldus undertiden ikke kunne være i fred i sit eget rige, gav kejseren ham et len på den

3. Frankisk mønt og nordisk efterligning

anden side af Elben,[11] for at han, hvis det blev nødvendigt, kunne opholde sig dér.

3. En engelsk beretning om navnene Slesvig – Hedeby[12]

Men Gammel-Anglia ligger mellem saxer og gioter med sin hovedstad, som på det saksiske sprog kaldes Sleswic, men af danerne Haithaby.

4. En arabisk købmands[13] *beretning om Hedeby*

Slesvig er en meget stor by ved den yderste ende af verdenshavet. I dens indre er der kilder med fersk vand. Dens beboere tilbeder Sirius,[14] bortset fra det lille antal, som er kristne og som har en kirke der. At-Tartusschi fortæller: De fejrer en fest, hvor de alle kommer sammen for at ære guden og for at æde og drikke. Den, som slagter et offerdyr, rejser ved døren til sin gårdsplads pæle[15] og sætter offerdyret derpå, hvadenten det er et stykke kvæg eller en vædder eller en gedebuk eller et svin, for at folk kan vide, at han ofrer til sin guds ære. Byen er fattig på varer og rigdomme. Folks vigtigste næringsmiddel er fisk, for dem er der mange af. Hvis en af dem får børn, kaster han dem ud i havet for at spare udgifterne. I øvrigt fortalte han, at retten til skilsmisse tilkom kvinderne.

4. Frisiske skibe

Kvinderne skiller sig, når de har lyst til det. Man har også der en kunstigt fremstillet øjensminke; når de anvender den, tager skønheden aldrig af, men tager endog til hos mænd og kvinder. Han sagde også: Aldrig hørte jeg hæsligere sang end slesvigernes, det er en brummen, som kommer fra deres struber, i lighed med hundegøen, dog endnu mere dyrisk end denne.

5. *Ansgars levnedsbeskrivelse: Om Hedebys befolkning*

I Sliaswich, en havn i hans rige, hvor købmænd fra alle lande samles, tillod han ham at rejse en kirke,[16] fordi byen var velegnet til dette formål og ganske nær ved dette land. Han stillede ligeledes et sted til rådighed, hvor præsten kunne bo, og han tillod enhver i sit land at blive kristen, hvis han ønskede det ...

Da hr. bispen havde fået denne tilladelse, bragte han straks til udførelse, hvad han længe havde ønsket[17]. Han indsatte en præst, og Herrens nåde begyndte at vokse yppigere på dette sted. Thi her havde tidligere boet mange kristne, som var døbt i Dorstad eller i Hammaburg, og nogle af disse regnedes endog for byens fornemste. De glædede sig over den mulighed, de nu fik for at dyrke deres kristne religion. Ved deres eksempel omvendtes også mange, både mænd og kvinder, og de forlod afgudsdyrkelsens overtro og lod sig døbe. Og der blev stor glæde på stedet, så at også vore landsmænd uden frygt, hvad der ikke tidligere var muligt, og købmænd både herfra og fra Dorstad frit kunne opsøge stedet, og på den tid var der rigdom på alt i byen. Og da der på stedet fortsat levede mange, der var døbt, steg en utallig mængde i hvide klæder derfra op til himmelens riger. Gerne modtog de korsets tegn og blev katekumener, hvorved de fik lov til at træde ind i kirken og deltage i gudstjenesten; dog udsatte de selve dåben, idet de mente, det var en fordel for dem, at de døbtes ved deres livs slutning, så

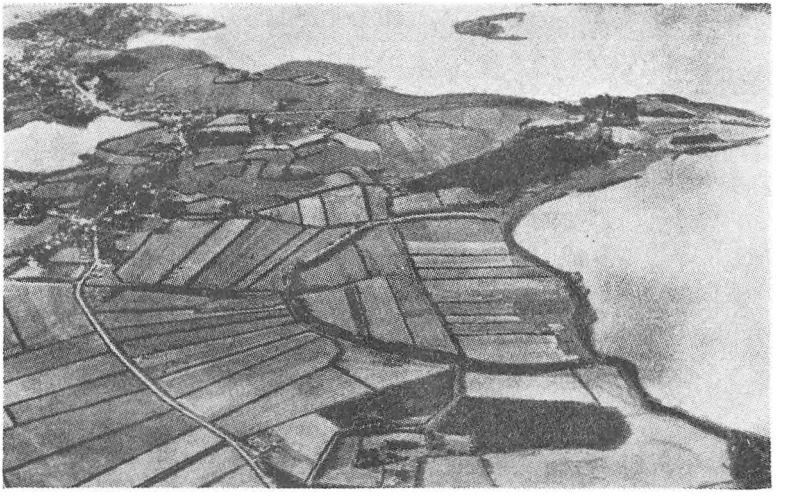

5. Hedeby

at de rensede ved sundhedens brønd, rene og uplettede kunne træde ind ad det evige livs porte uden nogen udsættelse.

6. Harald Hårderådes plyndring af Hedeby 1049[18]

Straks drog de sydpå til Hedeby, tog købstaden og brændte den af; da digtede kong Haralds mænd dette:

Fra ende til anden
Hedeby vi brændte,
et storværk der vi gjorde
det sander sikkert alle.
Sven vi ventelig volder
sorg. I nat før otte[19]
så jeg fra borgens arm
høj lue fra husene rase.

7. Handelsvarer i Hedeby

A. Otheres rigdomme og hans skibslast[20]

Han var meget rig på det, deres rigdomme består af, nemlig vilde dyr. Han havde endnu, da han kom til kongen (Alfred), seks hun-

drede usolgte tamme dyr. De dyr kaldte han for rener, og af dem var der seks lokkerener. De er meget dyre blandt finnerne, da de bruges til at fange de vilde rener med. Han var blandt de første mænd på den egn, og dog havde han ikke mere end 20 okser og 20 får og 20 svin, og det lidet, han pløjede, pløjede han med heste. Og hans indkomster stammede mest fra den skat, som finnerne yder ham. Denne afgift består af dyreskind og af fuglefjer og af hvalben og af de skibsreb, som bliver lavet af hvalskind og af sæler. Hver betaler efter sin stand i samfundet. Den højeste i byrd skal betale 15 mårskind og 5 rener og 1 bjørneskind og 10 bundter fjer og 1 bjørnekjortel eller odderkjortel og 2 skibsreb, hvert 60 alen langt, det ene af hvalskind, det andet af sælskind ... Othere sagde, at ingen mand boede nord for ham.

B. Slavehandel i Hedeby

Da han (Rimbert)[21] engang kom til danernes land, hvor han havde opbygget en kirke for den ny kristendom på et sted, som kaldes Sliaswich, så han en mængde kristne blive trukket fangne og lænkede af sted. Blandt disse var der en nonne. Så snart hun på lang afstand havde opdaget ham, så man, at hun med knæfald og ved hyppigt at bøje hovedet lige så meget ærede ham som hun påkaldte hans barmhjertighed for at blive frigivet. Og for at han kunne opdage, at hun var kristen, begyndte hun med høj røst at synge salmer. Bispen blev rørt af medynk, og han bad under tårer om, at Gud måtte hjælpe hende. På hans bønner gik snart den lænke itu, som holdt hende bundet om halsen. Men hedningerne nåede hende snart og holdt hende fast, for at hun ikke skulle flygte. Da blev den hellige bisp bevæget af angst og medlidenhed med hende, og mens hedningerne holdt hende, begyndte han at tilbyde mange gaver af forskellig art for hende. Men de ville ikke gå ind på noget, medmindre han gav dem sin hest,[22] som han havde til privat brug. Dette vægrede han sig ikke ved at gøre, men sprang straks ned fra hesten og gav hest med alt udstyr i bytte for slavinden; og da han havde frikøbt hende, skænkede han hende friheden og lod hende gå, hvorhen hun ville.

8. Adams beskrivelse af vejen til Birka

Men sådan er vejen, at man på femte dag ad søvejen når fra danskernes Sconia til Sictona[23] eller Birca – thi de er nemlig i nærheden af hinanden. Men hvis man tager over land fra Sconia gennem goternes[24] folk og staden Scaranis,[25] over Telgae[26] og Birca, når man Sictona efter en måneds forløb.

9. Adam af Bremen om ærkebiskop Unnis[27] rejse til Birka

Dernæst fulgte han den store prædikant Ansgars fodspor, sejlede over Det baltiske Hav og nåede ikke uden stor møje til Birca. Derhen havde i 70 år efter St. Ansgars død ingen missionær vovet at rejse. Den eneste undtagelse, vi har læst om, var Rimbert; i den grad holdt forfølgelse vore folk tilbage. Birca er en gotisk[28] by beliggende midt i Sveonia, ikke langt fra det tempel, Ubsola[29] kaldet, som er svenskernes berømteste afgudstempel. På dette sted drejer en arm af det stræde, som kaldes det baltiske eller barbariske, mod vest og danner således en fremragende havn for de barbariske folk, som bor spredt langs denne havbugt, men farlig for de søfolk, der er uforsigtige og ikke kender til disse steder. Bircaboerne bliver nemlig ofte udsat for sørøveroverfald, som er hyppige i de egne, og når de ikke kan gøre modstand med våbenmagt, forsøger de at narre fjenden med snedighed. Denne bugt af det ufredelige hav gør de til en vej, der er lige så farlig at benytte for deres egne folk som for sørøverne ved at lægge skjulte stene og klipper[30] ud som en spærring over en strækning på over 100 stadier.[31] Til denne havn, som er den sikreste i de dele af Sverige, som ligger nær havet, plejer alle skibe fra daner, nordmanner, og ligeledes slavernes og sembernes og andre af Scithia's[32] folk hyppigt at mødes på grund af forskellige handelsforhold.

10. Ansgars levnedsbeskrivelse om Birkas rigdomme

A. Han[33] foreslog nemlig den omtalte handelsplads Birca, fordi der på dette sted var mange rige handelsmænd og overflod på alt og store pengerigdomme.

B. Da de derfor var i hård nød, flygtede de til borgen, som lå i nærheden. De gav sig også til at aflægge løfter og at love mange ofre til deres guder – nej djævle! – for at de ved deres hjælp kunne frelses af så stor en fare. Men da borgen ikke var særlig stærkt befæstet, og da de selv kun var få til at gøre modstand, sendte han[34] udsendinge til dem med krav om håndslag og forbund. Men kongen krævede, at de skulle frikøbe handelspladsen med 100 pund sølv. Derefter skulle de kunne leve i fred. Disse penge sendte de straks, som det var forlangt, og kongen tog imod dem. Men da fortrød danerne denne overenskomst, fordi der ikke var handlet, som de havde planlagt, og de fik lyst til pludselig at falde over dem, at hærge pladsen i bund og grund og sætte den i brand, idet de sagde, at hver enkelt købmand dér havde mer, end man havde tilbudt dem.

C. „Og da der her ikke findes så mange fattige," sagde hun,[35] „skal du efter min død, når første lejlighed byder sig, sælge alt, som ikke er blevet uddelt her, tage sølvet med dig og tage til Dorstad. Dér er mange kirker, præster og klerke, og dér er en mængde trængende ..."

11. *Annales Bertiniani*[36] *om folket Rhos*[37]

Han sendte sammen med dem nogle folk, som kaldte sig, d.v.s. deres folk, *Rhos*. Deres konge (kaldet *cachanus*[38]) havde – påstod de – sendt dem til kejseren[39] for venskabs skyld, og de bad i brevet om, at de ved kejserens nåde kunne få mulighed for og hjælp til at rejse hjem i sikkerhed gennem hans rige. Men da de veje, ad hvilke de var kommet til ham fra Konstantinopel gik mellem barbariske, vilde og uciviliserede folkeslag, ønskede de ikke at vende den vej tilbage for ikke at komme i fare. Da kejseren omhyggeligt undersøgte grunden til deres ankomst, opdagede han, at de var af sveernes folk. Han formodede derfor, at de snarere var spioner i hans rige end folk, der søgte venskab, og mente det rigtigst at tilbageholde dem hos sig, indtil det med sikkerhed kunne konstateres, om de kom derhen i en god mening eller ej.

6. Orientalske sølvskåle fundet i Sverige

12. Ibn Rustah[40] *om russerne*

Hvad russerne angår, så bor de på en ø, som er omgivet af en sø. Denne ø, som de lever på, har en udstrækning af 3 dagsrejser, og den er dækket af skove og moser. Den er usund og i den grad sumpet, at jorden gynger, når man sætter foden på den. De har en fyrste, som kaldes Chakan-Rus. De angriber slaverne, kommer til dem på skibe, går i land, tager dem til fange og bortfører dem til kazarernes og bulgarernes land og sælger dem der. De har ingen agre, men lever af det, de på deres plyndringstogter tager fra slaverne ... De har hverken fast ejendom eller byer eller agre, deres eneste beskæftigelse er handel med zobel, egern og andre skind, som de sælger til dem, der vil købe dem. De penge, som de får som beta-

ling, gemmer de i deres bælter. De er urenlige med deres klædedragt, og mændene bærer guldarmbånd. Trællene behandler de godt. De har et stort antal borge.

13. Ibn Fadhlan[41] *om russernes handel*

De kommer fra deres land, forankrer deres skibe i Volga, som er en stor flod, og bygger sig på stranden store huse af træ. I et sådant hus lever de ti til tyve, flere eller færre tilsammen. Hver og én af dem har en bænk, og på den sidder han og ved siden af ham hans kvinder og de slavinder, som er bestemt til at sælges. ... Så snart deres skibe er ankommet til ankerpladsen, går hver og én af dem i land, medtagende brød, kød, løg, mælk og berusende drikke, og de begiver sig til en oprejst høj træstolpe, som har ligesom et menneskeansigt og er omgivet af mindre billedstøtter, bagved hvilke atter andre træstolper er rejst. Han går derpå frem til det store træbillede, kaster sig ned på jorden foran det og siger: „O min herre, jeg er kommet fra fjerne lande og fører med mig så og så mange kvinder og så og så mange zobelskind." Og når han således har opregnet alle sine handelsvarer, fortsætter han: „Til dig har jeg medført denne gave", hvorpå han nedlægger gaven foran træbilledet og siger: „Jeg ønsker, at du vil give mig en køber, som har fuldt op af guld- og sølvmønter og køber alt af mig efter mit ønske og går ind på mine fordringer."

14. Den byzantinske kejser Konstantinos Porfyrogennetos[42] *skildring af den russiske flådes sejlads fra Norden til Byzanz*

Og først kommer de til den første fos, som kaldes *Essupi,*[43] som på russisk og slavisk betyder: „sov ikke". Fossen er her så smal, at dens bredde er som Tzykanisterion.[44] Men midt i den er der bratte og høje klipper, som ser ud som øer. Når vandet kommer ud til dem, skyller det ud over dem og styrter ned igen med stor og frygtelig larm. Derfor vover russerne ikke at sejle midt ind blandt dem, men lægger til i nærheden og landsætter mandskabet, medens de derimod lader alle varerne blive i bådene. De går nu nøgne ud i

vandet og føler sig for med fødderne for ikke at støde mod nogen sten, og samtidig skyder de bådene fremad med stænger, nogle ved forstavnen, andre ved midten og atter andre ved bagstavnen. Med en sådan forsigtighed går de igennem den første fos ved dennes inderste bugt og langs stranden af floden. Men når de har passeret denne fos, optager de igen de øvrige fra land og sejler videre. De kommer dernæst til den anden fos, som på russisk hedder *Ulvorsi*[45] og på slavisk *Ostrovuniprach,* hvilket betyder „fossens ø". Også denne er, som den første, strid og svær at komme igennem. Og atter landsætter de mandskabet og fører bådene igennem som ved den første fos. På lignende måde går de også igennem den tredje fos, som kaldes *Gelandri,*[46] som på slavisk betyder „fossens larm". Derpå kommer de til den fjerde fos, den store, som på russisk hedder *Aifor,*[47] på slavisk *Neasit,* fordi pelikaner har sat bo blandt stenene i fossen. Ved denne fos lægger alle bådene til med forstavnen mod land, og de af mandskabet, som er udset til at holde vagt, går i land og fjerner sig til deres poster, og de holder meget omhyggeligt vagt for patzinakernes[48] skyld. Men de andre tager varerne, som de har i bådene, op af dem og ligeledes slaverne, belagt med lænker, og fører dem over land 6 mil, indtil de er kommet forbi fossen. Derpå fører de deres både over på den anden side af fossen, idet de dels slæber dem frem, dels bærer dem på deres skuldre. Dér skyder de dem ud i vandet, og efter at have ført deres skindvarer om bord, indskiber de sig selv og sejler videre. Når de kommer til den femte fos, som på russisk benævnes *Baruforos*[49] og på slavisk *Vulniprach,* fordi den danner en hvirvel, fører de atter deres både igennem langs med kysten af floden ligesom ved den første og den anden fos. Derefter kommer de til den sjette fos, som på russisk hedder *Leanti,*[50] på slavisk *Verutzi,* det vil sige, vandets syden, og passerer over den på lignende måde. Derfra sejler de videre til den syvende fos, som på russisk hedder *Strukun*[51] (varianter: *Strubun* eller *Struvun*) og på slavisk *Naprezi,* som betyder „den lille fos".

Derfra sejles til Dnjeprmundingen, hvor man raster og ofrer til guderne, så langs Sortehavets kyst til Douanmundingen og endelig til Konstantinopel. Senere på året vender „russerne" samme vej tilbage til deres lande.

Ansgars missionsvirksomhed

1 *De frankiske rigsannaler om Harald Klak*

A. 812. Ikke længe efter meldes Hemming, danernes konge, død. Da Sigfred, kong Godfreds brodersøn, og Anulo, en nevø til Herioldus, en tidligere konge, skulle arve riget, og da de ikke kunne blive enige om, hvem der skulle regere, samlede de tropper og indledte et slag, hvori begge døde. Men Anulos parti sejrede og indsatte hans brødre Herioldus[1] og Reginfridus som konger. Det besejrede parti sluttede sig nødtvungent til disse og måtte finde sig i at blive regeret af dem.

B. 814. Herioldus og Reginfridus, danernes konger, som foregående år var blevet besejret og drevet ud af landet af Godfreds sønner, samlede atter styrker og påførte dem krig. Ved dette sammenstød blev både Reginfridus og den ældste af Godfreds sønner dræbt. Efter denne begivenhed kom Herioldus, mistrøstig med hensyn til, hvad fremtiden kunne bringe, til kejseren og gav sig i hans hænder.

C. 815. I dette år drog alle Saksens grever og alle abodriternes styrker sammen med kejserens udsending Baldricus efter ordre over på den anden side af Ejderen til det normanniske land, som kaldes Sinlendi[2] for at bringe Herioldus hjælp. Derpå drog de videre og slog på den syvende dag lejr ved oceanets kyst i nærheden af et sted, som hedder ....[3] Da man havde ligget i standlejr dér i tre dage, og da Godfreds sønner, som havde samlet store styrker og en flåde på 200 skibe mod dem og havde slået sig ned på en ø 3 mil fra fastlandet, ikke turde indlede slag mod dem, hærgede de alle egnene rundt omkring, modtog 40 gidsler fra folkeslagene og vendte tilbage til Saksen, hvor kejseren opholdt sig.

D. 819. Herioldus blev på kejserens bud gennem abodriternes land ført til sine skibe og sejlede til sit hjemland, som om han skulle overtage magten dér.

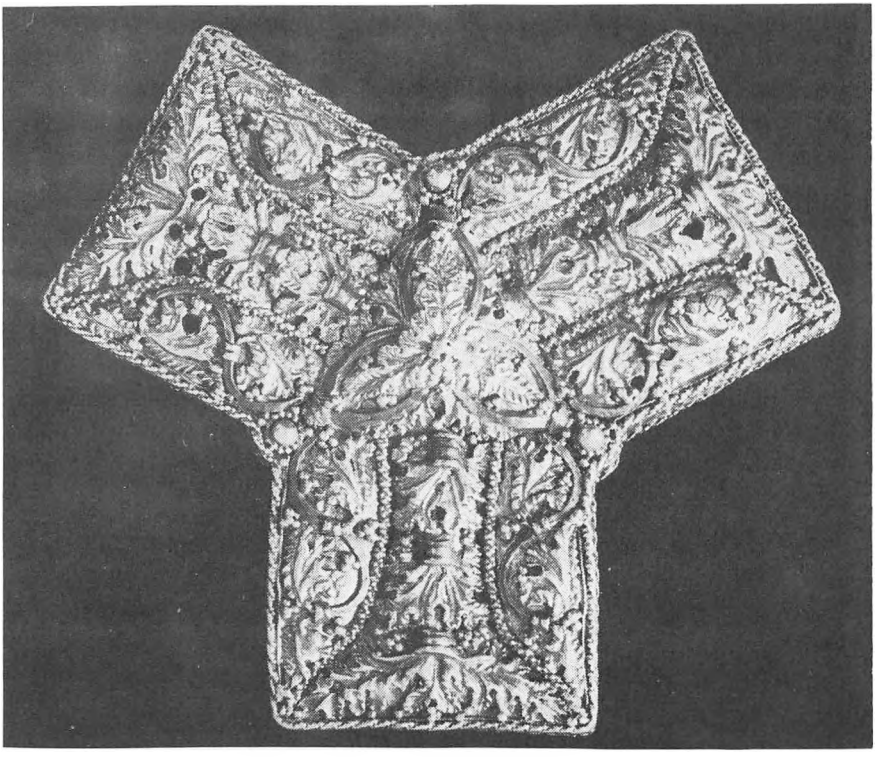

7. Trefliget spænde af karolingisk arbejde

E. 821. Fra danernes side var alt stille dette år. Herioldus blev af Godfreds sønner optaget i regeringsfællesskabet.

F. 823. Også Herioldus fra Nordmannia[4] kom, idet han bad om hjælp mod Godfreds sønner, som truede med at drive ham ud af hans eget land. For nøjere at undersøge grunden hertil blev greverne Theotarius og Hruodmundus sendt ud. De drog af sted før Herioldus for at skaffe sig oplysninger om Godfreds sønners sag og om forholdene i nordmannernes rige som helhed, og aflagde rapport til kejseren om alt, de kunne skaffe sig kendskab til i disse egne. Sammen med disse rejste også ærkebisp Ebo[5] tilbage. Han var på kejserens bud og med pavens godkendelse taget til danernes grænseegne for at prædike og havde den foregående sommer døbt mange, der havde sluttet sig til den kristne tro.

2. Ermoldus Nigellus[6] *om Ebos mission*

Kejserens trofaste omsorg sig strakte til videste omkreds,
troen hos frankernes folk hæved mod himlen sig op,
både fra fjern og nær kom stammer og slægter til hobe,
kejserens gudsfrygt at se og for at kende hans tro.
Dog der et folkefærd var, som den gamle troløse slange
havde ad vildsomme veje ledet, så Gud var dem fjern,
hedensk de længe bevarede afgudsdyrkelsens skændsel,
så de i skaberens sted ærede afguders tant,
ikke Gud, men Neptun,[7] og ikke Kristus, vor Frelser,
derimod Jupiter kun bragte de gaver og skænk.
Disse folk man kaldte tilforn med et navn, som er gammelt
danerne, også endnu kalder man stedse dem så;
men normanner det frankiske sprog dem ofte benævner,
rappe og raske de er, våbnene bruger de flinkt.
Dette folkeslag nøje man kender så vide om lande;
båden er deres erhverv, havet de næsten bebo.
Fagre af åsyn de er og væksten og holdningen ædel;
sagnet fortæller, fra dem nedstammer frankernes æt.
Opfyldt af iver for Herren og ynk med den fædrene stamme
kejseren prøver, om han kan dem erhverve for Gud.
Længe han havde den sorg, at folk, der dog var som hans frænder,
uden belæring gik bort, uden at blive Guds hjord.
Planen er lagt, og han søger en mand, som til Danmark vil drage
for at erhverve for Gud folket, som længe gik tabt.

3. Harald Klaks dåb

A. De frankiske rigsannaler

826. På samme tid kom Herioldus med hustru og med en stor mængde daner til Mainz og blev døbt i St. Albans kirke sammen med alle dem, han havde ført med sig. Da han havde modtaget talrige gaver af kejseren, vendte han tilbage gennem Frisland den samme vej, han var kommet. I den provins er der et grevskab, som kaldes Hriustri,[8] og det skænkede man ham, for at han kunne trække sig tilbage dertil, hvis det blev nødvendigt.

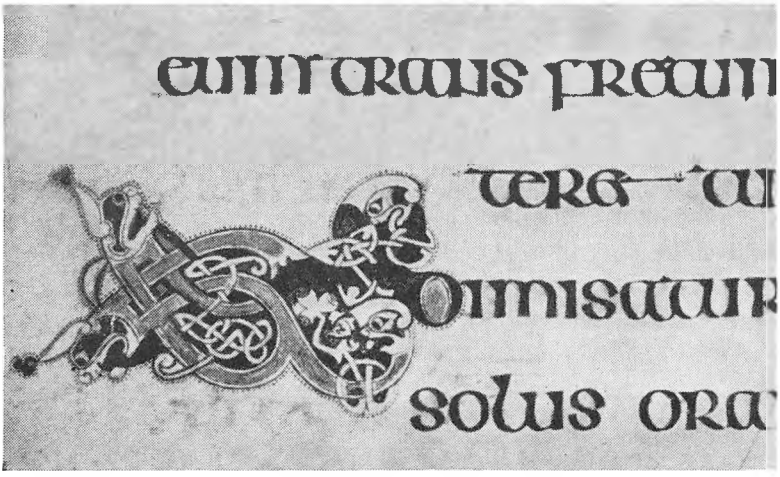

8. Side af Book of Kells

B. Ermoldus Nigellus

Hvorpå han straks af sig selv med håndtryk kejseren giver
sig og sit rige i vold, alt, hvad der hørte ham til.
„Modtag, kejser, mig selv", sagde han, „og riget jeg styrer,
dig vil jeg tjene fra nu, det har jeg ærligt bestemt."
Tog i hænderne nu hans hænder Ludvig med ære,
daners og frankers land føjedes sammen til ét.
Kejseren selv højtideligt da efter frankiske skikke
skænked ham våben og hest, alt som det plejer at ske.
Atter en festdag oprinder, glæden er atter fornyet,
franker og daner som én fejrer den strålende fest.

4. Ansgars levnedsbeskrivelse om Ansgars udvælgelse[9]

Men da kejseren atter ville sende Herioldus hjem for at han væbnet med kejserens hjælp kunne vende tilbage til sit riges grænser, begyndte han omhyggeligt at undersøge, om der fandtes en mand af hellig fromhed, som kunne ledsage ham, som kunne være i hans nærhed til stadighed, kunne være hans frelsende lærer og kunne styrke Herioldus og hans mænd i deres tro på Herren. På et rigsmøde, hvor hans fornemste mænd, de gejstlige og andre trofaste

folk var til stede, begyndte kejseren at drøfte dette spørgsmål. Ivrigt spurgte han alle, om man kunne finde én, der var villig og fuldt værdig til et sådant hverv. Da alle sagde nej og erklærede, at de aldeles ikke kendte en mand af så stor fromhed, som tilmed var villig til at påtage sig en så farlig rejse for Kristi navns skyld, fremstod den ærværdige klosterabbed Wala,[10] som fortalte kejseren, at han i sit kloster havde en munk,[11] som brændte af hellig trosiver og ønskede at lide meget i Guds navn. I lige grad roser han hans karakter og sindelag og erklærer, at han var fuldt ud egnet til dette arbejde. Men, berettede han, han vidste ikke, om han var villig til at udholde en sådan rejse.

Ja, kort sagt, han kaldtes til hoffet på kongens befaling. Abbeden forklarer ham alt, man havde besluttet og alt, hvad der var blevet sagt og giver ham besked om, til hvilket hverv han var blevet kaldet. Han svarede, at han var beredt til at tjene Gud i alt, som pålagdes ham under lydighedspligt. Derfor blev han stedet for kejseren, og da han blev adspurgt af ham, om han ville være Herioldus' ledsager, når man for Guds navns skyld skulle prædike evangeliet blandt danernes folk, svarede han fast, at det ønskede han af sit ganske hjerte. Men abbeden gjorde ham endvidere opmærksom på, at han ingenlunde ville pålægge ham en sådan byrde som ordre, men hvis han valgte det af egen fri drift, ville det glæde ham, og han ville af sin egen magtfylde give ham tilladelsen. Men stadig svarede han, at han både valgte det af egen fri vilje og på enhver måde længtes efter at bringe det til udførelse.

Da dette endelig offentliggjordes og var blevet kendt for alle, som færdedes i abbedens hus, begyndte mange at undre sig over hans sinds forandring og over, at han ville forlade sit fædreland og sine nærmeste, sine kærlige og omsorgsfulde brødre, som han var opdraget sammen med og ville opsøge fremmede nationer og færdes blandt ukendte og barbariske folkefærd. Mange undgik ham også af den grund og drillede ham med hånsord, og nogle søgte at få ham fra hans forehavende, men den Guds mand forblev urokkelig i sin vilje. Da nu abbeden hver dag gik til paladset, blev Ansgar hjemme, skyede alles selskab og brugte tiden til bøn og læsning på et øde sted, som han havde fundet på en vingård i nærheden.

Men dengang var der hos hr. abbeden en klosterbroder ved

navn Autbert. Da han så ham (Ansgar) bekymret og bedrøvet, og så, hvordan han hver dag sad for sig selv og aldrig blev set sammen med andre eller talte med nogen, begyndte han at fatte medlidenhed med ham. Og en dag kom han hen til det sted, hvor Ansgar sad ene i vingården og spurgte ham om han i sandhed ville påtage sig denne rejse. Ansgar håbede, at han snarere spurgte af ubetænksomhed end af medlidenhed, og svarede: „Hvorfor bekymrer I jer om det? Forstyr ikke min tanke med et sådant spørgsmål!"

Men Autbert erklærede, at han ingen som helst bagtanke havde, men kun sandfærdigt ønskede at vide, om han (Ansgar) havde til hensigt at holde fast ved sit forsæt. Så takkede han ham for hans velvilje og svarede: „Man har spurgt mig, om jeg vil drage til de hedenske folkeslag for at prædike Kristi evangelium til Guds ære. Dette forslag har jeg på ingen måde vovet at modsætte mig, men ønsker af al magt, at jeg får mulighed for at drage af sted, og ingen skal kunne rokke mit sind fra dette forsæt." Da svarede broderen ham: „Og jeg ville aldrig tåle, at du går ene, men ønsker for Guds kærligheds skyld at drage med dig, om du blot opnår hr. abbedens tilladelse for mig." Da denne fromme pagt var befæstet mellem dem, fremstillede han sig for abbeden, da denne kom tilbage, og meddelte, at han havde fundet en fælle, som frivillig ville være hans ledsager på denne rejse.

5. *Resultaterne af de første missionsår*

De Guds tjenere,[12] som fulgte ham,[13] og som snart var bosat blandt de kristne, snart blandt barbarerne, udbredte ivrigt Guds ord og formanede alle, de formåede, til at følge sandhedens vej. Mange omvendtes da også ved deres eksempel og deres belæring til troen, og dagligt voksede antallet af dem, der blev frelste ved Herren. Inspireret af kærlighed til Gud og for at udbrede deres fromheds tro begyndte de med flid at søge efter drenge, som de kunne købe og opdrage til at tjene Gud. Herioldus anbragte også nogle under deres omsorg, for at de kunne opdrage dem. Og sådan gik det til, at de dér inden lang tid kunne oprette en skole på 12 eller flere drenge.[14] De knyttede også andre tjenere og hjælpere til sig fra dette land, og deres ry og fromhed begyndte at bære rigere frugt i Guds navn.

6. Oprettelsen af ærkebispedømmet i Hamborg

Men ved denne lejlighed, hvor troen på Kristus i danernes og sveernes lande ved Guds nåde allerede begyndte at bære frugt, oprettede kejseren, i overensstemmelse med sin faders ønske,[15] for at intet af hans virke skulle forblive ufuldført, med bispernes samtykke og med tilslutning af flertallet i synodeforsamlingen[16] et ærkebispesæde i den yderste kant af Saksen på den anden side af Elben i staden Hamborg. Hele nordalbingernes[17] kirke skulle være underlagt dette sæde, og det fik ret til at indsætte de bisper såvel som præster, som for Kristi navns skyld var bestemt for disse egne. Til dette sæde indviede kejseren højtideligt vor højhellige Ansgar som ærkebisp ved ærkebisp Drogo af Metz' hænder – dengang ærkekapellan ved den hellige kejserhof – i overværelse af ærkebisperne Ebo af Rheims, Hetti af Trier og Otgar af Mainz og adskillige andre høje gejstlige ...

Og for at alt dette i evighed kunne bevare sin kraft og styrke, sendte kejseren med megen ære Ansgar til pavestolen og lod ved sine ærværdige sendebud, bisperne Bernold og Ratold og den højfornemme grev Gerold, underrette den højhellige pave Gregorius[18] om hele denne plan, for at han kunne stadfæste den.

Og dette bestyrkede han dels ved sit pavebrevs autoritet, dels ved efter forgængeres skik at skænke ham palliet,[19] og han udvalgte ham personligt til legat[20] over alle de omboende folkeslag, sveonerne såvel som danerne samt slaverne og de andre i de nordlige egne boende folk sammen med Ebo, ærkebispen af Rheims, som tidligere havde påtaget sig denne sendelse, og foran den hellige apostel Peters legeme og helgengrav gav han ham offentlig myndighed til at udbrede evangeliet.

Og for at intet af dette for fremtiden skulle miste sin gyldighed, gennemborede han med forbandelsens od enhver, som modarbejdede eller modsagde eller på nogen måde søgte at omgå den fromme kejsers hellige virke og gjorde ham hjemfalden til evig straf og en djævelsk lod.

7. Kong Oleph i Birka støtter Ansgar

„Tidligere var her gejstlige," sagde han, „som dog blev fordrevet ved et folkeoprør og ikke på kongens befaling. Af den grund hverkan kan eller tør jeg støtte jeres sendelse, førend jeg har rådspurgt vore guder ved lodkastning og har hørt folkets mening herom. Lad dit sendebud være sammen med mig på den næste tingsforsamling; så vil jeg tale for dig til folket. Og hvis det med gudernes billigelse er enigt med dig, vil det, som du har bedt om, lykkes. Hvis ikke, skal jeg også underrette dig." Således er det nemlig skik hos dem, at en hvilken som helst offentlig beslutning mere afhænger af folkets enstemmige vilje end af kongens magt.

Thi da kongen først havde samlet de fornemste, begyndte han at forhandle med dem om denne vor faders henvendelse. De besluttede, at man ved lodkastning skulle efterforske, hvad der var gudernes vilje i dette spørgsmål. Derfor gik de efter skik og brug ud på en mark og kastede lodderne, og det lod faldt ud, at den kristne religion skulle indføres dér efter Guds vilje ...

Da nu dagen var kommet, hvor man holdt ting i byen Birca, lod kongen efter skik ved en herolds stemme forkynde for alt folket, hvad deres sendelse gik ud på. Da de havde hørt dette, begyndte de, der ganske som før var hildet i vankundighed, at larme og fremføre forskellige meninger. Medens de således støjede, stod en ældre mand op i folkets midte og sagde: „Hør mig konge og folk! Adskillige af os har allerede stiftet bekendtskab med dyrkelsen af denne gud, fordi han kan yde dem, der sætter sin lid til ham, stor hjælp. Thi mange af os har tidligere ofte, både i fare på havet og i forskellige vanskelige situationer, fået det bevist. Hvorfor kaster vi da vrag på det, som vi ved er nødvendigt og nyttigt? Thi nogle af vore, som drog til Dorstad,[21] følte, at denne religions forskrift ville gavne dem, og påtog sig den af fri vilje. Nu er der stor risiko for overfald på vejen, og ved sørøvertruslen er denne vej blevet overordentlig farlig for os. Hvad vi altså ivrigt har søgt, hvor langt borte det end var, hvorfor skulle vi ikke tage imod det, når det nu tilbydes os her? Og vi, som har fået bevis for, at denne Guds nåde i mange forhold er os nyttig, hvorfor giver vi ikke med det samme hans tjenere lov til at bo blandt os? Gennemtænk sagen, folk, og kast ikke vrag på, hvad der kan være jer til nytte. Thi når

vore egne guder ikke kan være os velvillige, er det et gode at have denne guds velvilje, han, som altid kan og vil hjælpe dem, der råber til ham."

Idet han sluttede sin tale på denne måde, blev folkemængden enig og bestemte dels, at præster måtte være hos dem, dels, at alt, hvad der vedrørte Kristi gudsdyrkelse, måtte ske hos dem uden modsigelse.

8. Ansgar arbejder på kong Horik 1.s[22] omvendelse

Derfor besøgte Ansgar hyppigt kong Horik, som dengang sad inde med eneherredømmet over Danmark og prøvede på at vinde ham for sig ved alle de gunstbevisninger og gaver, han kunne, så at de med hans tilladelse kunne glæde sig ved deres kald som prædikanter i hans rige. Ansgar blev nemlig ofte sendt til Horik i kong Ludvigs ærinde, og han virkede energisk og trofast i de hverv, som blev pålagt ham, hvadenten det drejede sig om afslutning af fredstraktater eller andet, som kunne være nyttigt for begge riger. Således lærte Horik den hellige mands pålidelighed og godhed at kende og begyndte at ære ham og at vise ham stor hengivenhed. Gerne lyttede han til hans råd og betragtede ham på enhver måde som sin fortrolige, ja, han tillod ham endog at overvære sine hemmelige forhandlinger, når han med sine rådgivere drøftede rigets anliggender. Og når der skulle sluttes forbund mellem Horiks rige og sakserne, dette lands folk, måtte intet besegles undtagen med Ansgars ord, og Horik sagde, at han altid havde mest tiltro til, hvad Ansgar havde rost, og hvad han havde rådet ham til. Denne fortrolighed benyttede han sig af og begyndte også at overtale ham til at blive kristen.

9. Pave Nikolaus 1.[23] opfordrer Horik 2. til at blive døbt

Nikolaus, biskop, Guds tjeneres tjener,[24] til Horik, danernes konge.

– – –

Hold da op at dyrke afgudsbillederne, og lad være at trælle for djævlene! Thi alle hedningernes guder er, med salmistens ord,[25] djævle. Men Herren skabte himlene; derfor er han, som skabte, og ikke det skabte, skaberen, og skaberen, ikke det skabte, bør dyrkes.

Se dér dine gudebilleder, formet af din hånd, døve, stumme og blinde! Hvad frelse kan de skænke dig? Overvej det nøje, siger jeg, når de aldeles ikke har magt at bringe sig selv nogen hjælp, da de er uden tanke! Dyrk da Gud, tilbed ham, giv ham alene som et offer at trælle for ham – han, som er almægtig, som holder alt i sin hånd, som ingen kan fatte, som er umålelig, uendelig, enkel, uforanderlig, ubeskrevet, udødelig, algod, helt barmhjertig, helt hellig, som både kan hjælpe dig i dette jordeliv og lyksaliggøre dig i det kommende, som efter døden skænker dig et liv, som ikke har ende og, hvis du dyrker ham ret og elsker ham, giver dig et rige, som ikke kender til undergang og aldrig nogensinde mærker nogen svækkelse af sin magt!

Må den almægtige Gud, som oplyser alt, også oplyse dit hjerte og gøre dig værdig til at ledes til erkendelsen af Ham!

10. Resultatet af Ansgars mission

A. Ansgars levnedsbeskrivelse. *En udtalelse af Ebo*

... at, omend der engang på grund af vore synder kommer vanskeligheder på den ene eller den anden måde, da vil dog aldrig helt udslettes, hvad vi har begyndt blandt disse folk.

B. Adam af Bremen

... men om så mange konger[26] – eller rettere danernes tyranner – har regeret samtidig nogle stykker ad gangen eller den ene har levet efter den anden i løbet af kort tid, er usikkert. Det må være os nok at vide, at alle endnu har været hedninger, men at en lille rest af den kristendom, som Sankt Ansgar har plantet, trods de ustandselige tronkampe og barbarhærgninger har været tilbage, og ikke alt blev udslettet.

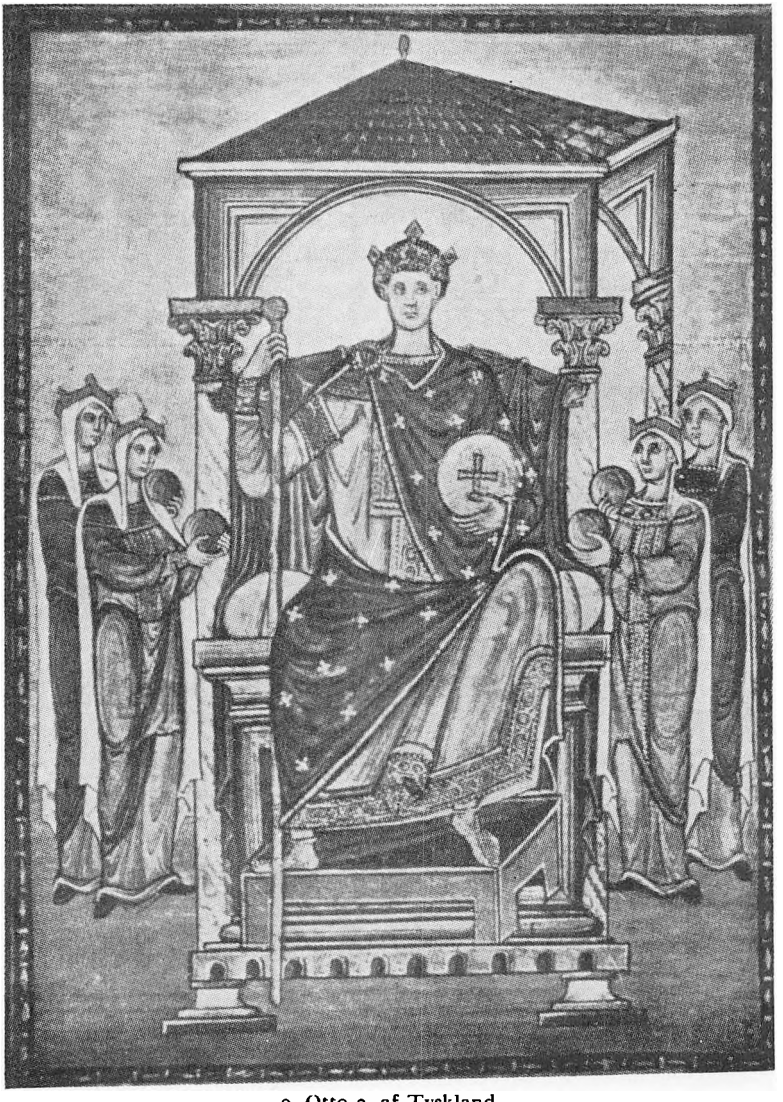

9. Otto 2. af Tyskland

KAPITEL V

Jelling og 10. århundredes Danmarkshistorie

1. Den lille Jellingesten[1]

(Forside:)
:kurmR:kunukR: :k(ar)þi:kubl:þusi: :a(ft):þurui:kunu

(Bagside:)
sina:tanmarkaR:but:

Kong Gorm – gjorde disse kumler efter Thyre sin kone – Danmarks bod[2] (d.v.s. den, der bødede Danmark).

eller:

Kong Gorm gjorde disse kumler efter Thyre sin kone, Danmarks pryd.

2. Den store Jellingesten

Harald konge bød gøre disse kumler efter Gorm sin fader og efter Thyre sin moder, den Harald, som vandt sig hele Danmark og Norge og gjorde danerne kristne.

a. – SOM VANDT SIG HELE DANMARK

1. Runestene om svenskevældet

Haddebystenen nr. 2[3] (Gottorpmuseet)
Asfrid gjorde disse kumler efter Sigtryg, hendes og Gnupas[4] søn.

Haddebystenen nr. 4 (Gottorpmuseet)

Asfrid, Odinkars datter, gjorde disse kumler efter kong Sigtryg, hendes og Gnupas søn. Gorm ristede runerne.

10. Den store Jellingesten

2. *Widukind*[5] *om Gnupas nederlag*

Men da han[6] havde undertvunget samtlige nationer langs rigets grænser, drog han med en hær mod danerne, som foretog sørøvertogter mod friserne og besejrede dem. Han gjorde dem skatsskyldige og tvang deres konge ved navn Chnuba til at modtage dåben. Da han således havde kuet alle folkeslag langs rigets grænser, besluttede han til sidst at drage til Rom, men måtte på grund af svaghed aflyse rejsen.

3. *Adam om svenskevældets fald*

Hvad jeg herefter skal berette om, har jeg fundet i andre bøger, som ikke er upålidelige. Noget fortalte den berømte danske konge (Sven Estridsen), da jeg spurgte ham om det. „Efter Olaph," sagde han, „sveernes fyrste, som regerede i Danmark sammen med sine sønner, blev Sigerich sat i hans sted. Og da han havde regeret i

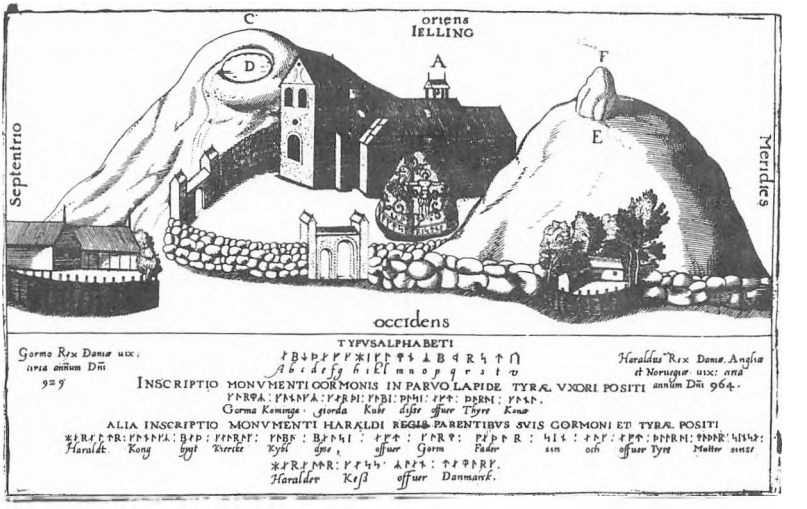

11. Jelling ca. 1590

kort tid, kom Hardegon,[7] Sueins søn, fra Nortmannia[8] og berøvede ham riget." Men om så mange konger – eller rettere danernes tyranner – har regeret samtidig nogle stykker ad gangen, eller om den ene har levet efter den anden i kort tid, er usikkert.

4. Olav Trygvasons saga om Gorms kampe mod „næskongerne"[9]

Kong Gorm drog med sin hær mod det rige i Danmark, som kaldes Reiðgotaland, men som nu kaldes Jylland, mod den konge, som styrede det. Han kaldtes Gnupa, og de kæmpede nogle kampe med hinanden; men det endte med, at Gorm fældede den konge og tog hele hans rige. Dernæst drog Gorm mod den konge, som kaldes Silfraskalli[10] og havde krig og kamp med ham; men kong Gorm sejrede dog oftest, og omsider fældede han den konge. Derefter gik han op i Jylland, og felttoget gik således, at han undertvang alle kongerne helt ned sydpå til Sli. Desuden vandt han et stort rige i Venden. Mange kampe havde Gorm med sakserne, og han blev den mægtigste konge.

5. Adam om oprettelsen af markgrevskabet i Hedeby

Således satte Heinricus efter sin sejr rigets grænser ved Sliaswich, som nu kaldes Heidiba, indsatte en markgreve dér og befalede en saksisk koloni at bosætte sig.

6. Adam om Otto 1.s togt mod Danmark i 948

Så snart kong Otto,[11] hjulpet af Herrens nåde, var reddet fra sine brødres lumske anslag, øvede han retfærdighed og domsmagt blandt hedningerne. Da han havde tvunget næsten alle de riger, som efter Karls død var faldet fra, ind under sit herredømme, greb han til våben mod danerne, som hans fader tidligere havde undertvunget i krig. Men disse lagde planer op om at begynde krig og dræbte ved Heidiba Ottos afsendinge sammen med markgreven og udryddede komplet den saksiske koloni.[12] For at hævne dette trængte kongen straks med en hær ind i Danmark. Han overskred danernes grænse, der dengang var ved Sliaswig, hærgede med ild og sværd hele landet lige til det yderste hav, som skiller nortmannerne fra danerne og som indtil vore dage efter kongens sejr kaldes Ottinsand. Harald[13] mødte ham ved Sliaswig og indlod sig i slag med ham. Begge kæmpede mandigt, men sakserne vandt sejr, og danerne trak sig slagne tilbage til deres skibe. Da endelig alt tegnede til fred, underkaster Harald sig Otto, modtog riget af ham og lovede at anerkende kristendommen i Danmark. Der gik heller ikke lang tid, så var Harald døbt sammen med sin hustru Gunhild og deres lille søn, som kejseren selv løftede op af den hellige font og gav navnet Suein-Otto.[14] På denne tid blev den landfaste del af Danmark, som indbyggerne plejer at kalde Iudland, delt i tre bispedømmer under Hamburgerkirken. I Bremerkirken bevares endnu kongebrevene, som viser at kong Otto har haft det danske rige i sin magt, og at han endog skænkede det bispedømmer. Men i breve fra pavestolen kan man se, at pave Agapit[15] lykønsker Hamburgerkirken med hedningernes omvendelse og tilstår Adaldag[16] alt, hvad hans forgængere Gregor, Nicolaus, Sergius og andre har tilstået ærkebispedømmet i Bremen. Han gav endog Adaldag lov til i sit sted at ordinere bisper både i Danmark og blandt de andre nordiske folkeslag.

Således ordinerede vor højsalige fader som den første bisperne i Danmark, Horitus i Sliaswig, Liafdag i Ribe og Reginbrond i Århus. Dem betroede han også de kirker, som er på den anden side af havet på Fyn, Sjælland og Skåne og i Sverige. Dette skete i ærkebispens tolvte år.

7. Flodoardi Annales 948[17]

(Til stede ved kirkemøde i Tyskland): Horath af Sleoswich.

8. Otto 1. til kirkerne i Slesvig, Ribe og Aarhus den 26/6 965

På vor elskede ærkebiskop Adaldags[18] opfordring og under hensyntagen til vort riges bestående og sikkerhed ønsker og befaler vi derfor kraftigt, at alle de besiddelser, som for øjeblikket tilhører de kirker, som til Guds ære er bygget i danernes rige og/eller[19] mark, nemlig i Slesvig, Ribe og Århus, eller som ses at høre dertil eller for fremtiden erhverves, skal være fri for enhver skat eller tjenestepligt, som ellers var vor ret, og de skal tjene os og underkaste sig uden nogen indgriben fra vor greve eller vort skatkammers side. Men de slaver og fæstebønder, som bor i de nævnte besiddelser, skal ikke tjene andre end de nævnte bisper, og vi fritager dem for enhver tjeneste, som de skylder os, og vi ønsker, at de ikke skal være under nogen andres band eller tugt, kun under de nævnte kirkers fogeder.

9. Otto III til de danske bisper 988

Ordret gentagelse af ovenstående brev, dog med 3 ændringer: 1) „og/eller mark" strøget, 2) bisperne og deres undergivne får ret til at købe besiddelser i alle dele af kejserens rige, 3) Odense tilføjes som bispedømme.

10. Thietmar[20] *om danernes „mark" ca. 975*

For det andet drog han (Otto 2.) mod de oprørske daner og ilede til Sleswic. Da han der så sine fjender med våbenmagt besætte den grav, som er opført til fædrelandets forsvar, og den port, som kal-

des Wieglesdor,[21] erobrede han på hertug Bernhards og min bedstefader grev Henriks bud mandigt alle befæstninger. I disse egne opførte kejseren en borg og gav den en fast garnison.

11. Thietmar om et dansk oprør 983

Alene hertug Bernhard vender tilbage midt under rejsen, for en af hans borge ..., som kejseren (Otto 2.) havde styrket ved befæstningsværker mod danerne og et vagthold, var af disse atter indtaget ved list, dens forsvarere dræbte, og den selv stukket i brand.

b. — OG NORGE

1. Af: Einarr Helgason Skálaglamms skjaldekvad „Guldmangel"[22] om Hakon Jarl, 980?

Jeg beder landets modige bevogter at høre mit digt, hør, jarl,[23] på kvadet!

Digtet høres af alle de folk, som gør kampen stærk.

Jeg skal frembære mit digt for søkrigeren, jeg vil ikke lade mig særlig opfordre dertil.

Thi alle andre fyrster med mange herlige egenskaber har langt mindre at sige hos Bestlas søn (Odin) end du; jeg er begyndt at digte om kampe.

Digtet fremsiges af mig, bedrifterne vil altid pryde fyrsten, digtet lyder højt.

Nu vokser mit digt frem; fyrstens mænd skal være tavse i hallen og lytte til digtet ...

Den retskafne silkebåndsprydede[24] høvding underlagde sig syv fylker, det var en lykke for landet.

Den kloge, af folket velkendte, lod snart alle Tors og gudernes hærgede tempellande blive sande helligdomme for folket. Krigeren bragte over enhver havdel med sig vidnesbyrd om mandefald hjem til bjergene. Guderne leder hans skridt.

Og de nådige guder vender sig til blotene; den mægtige kriger vinder hæder ved sligt. Nu er jorden frugtbar som tilforn, den gavmilde mand lader krigerne igen glade befolke gudernes templer.

Nu ligger hele landet nord for Viken under jarlen; Hakons, krigerens, magt er vidtudstrakt.

Ingen højbåren kriger fødtes på jorden, der bevirkede en sådan fred undtagen Frode[25].

Det skete fremdeles, at skibene løb nordfra med den kloge kriger (Hakon Jarl) sydpå til Danmark, og hørdernes hersker, Dovres drot med skrækhjelmen, gik i kamp sammen med den danske konge.

Og Jyllands gavmilde konge[26] ville prøve krigeren, der var kommet nordfra ved vintertide, dengang da kongen bød[27] den ubøjelige kriger at forsvare Danevirke mod fjenderne.

Det var ikke lokkende at gå mod deres hær, uagtet krigeren udkæmpede en hård kamp, da krigeren (kejseren)[28] trængte frem sydfra med sine skarer af friser, franker og vender; krigeren (Hakon) æggede til kamp.

Der opstod en kamp, hvor krigerne førte skjold frem mod hinanden. Krigeren stillede sig til kamp. Søhelten bragte sakserne til at fly; således forsvarede fyrsten dér volden med sine mænd mod fjenderne.

– – –

Hvor ved man et seksten jarlers land således være ét menneske underkastet? Det skulle folket betænke. Den gavmilde høvdings kampry svæver lovprist under alle Himlens fire hjørner.

c. – OG GJORDE DANERNE KRISTNE

1. Thietmar[29] *om Lejreblotet*[30]

Til sidst gjorde han[31] sig normannerne og danerne underdanige, fik dem til at opgive deres tidligere vildfarelse og lærte dem sammen med deres konge Cnuto at bære Kristi åg. Men jeg har hørt mærkelige ting om deres gamle offerfester og vil ikke lade det uomtalt. Der er et sted ved navn Lederun, hovedstaden i det rige, i det landskab, som kaldes Selon, hvor de hvert niende år efter den tid, hvor vi i januar måned fejrer de hellige tre konger, alle kommer sammen. Der ofrer de 99 mennesker og lige så mange heste til deres guder, desuden hunde og haner, som prisgives høge[32], og de mener som sagt sikkert, at de vil beskytte dem mod underverdenens magter og sone de forbrydelser, de har begået over

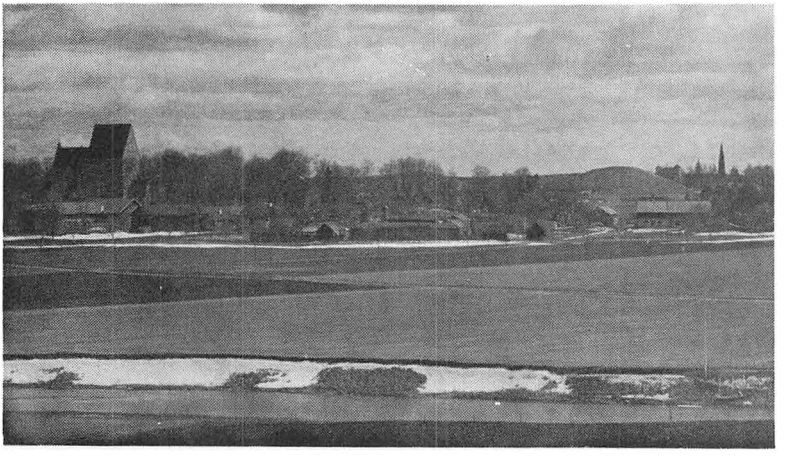

12. Gl. Uppsala

for dem. Hvor rigtigt handlede ikke vor konge, som forhindrede en så afskyelig form for gudsdyrkelse!

2. *Adam af Bremen om Uppsalatemplet*[33]

Dette folk har et berømt tempel, som kaldes Ubsola, ikke langt borte fra byen Sictona[34] (eller Birca)[35]. I dette tempel, som er helt af guld, hædrer folket billederne af tre guder på den måde, at den mægtigste af dem, Thor, har sin trone på den midterste del af forhøjningen, på hans ene side Wodan og på hans anden side Fricco. Deres betydning er følgende: „Thor", siger de, „har herredømmet i luften, styrer torden og lyn, vind og regn, giver klart vejr og høst. Den anden, Wodan (det betyder „raseri"), fører krigene og giver mændene tapperhed i kampen mod deres fjender. Den tredje er Fricco, som giver fred og glæde til menneskene. Hans billede fremstiller de med en enorm fallos. Wodans statue er bevæbnet, således som vore plejer at gengive Mars. Thor med scepteret synes at ligne Jupiter. De dyrker også mennesker, der er blevet ophøjet til guder.

... Alle deres guder har præster, som frembærer folkets ofringer. Hvis pest og hunger truer, ofres til Thors afgudsbillede, hvis krig truer, til Wodans, hvis et bryllup skal fejres, til Fricco. De plejer også hvert niende år at afholde en offerfest fælles for alle Sveriges

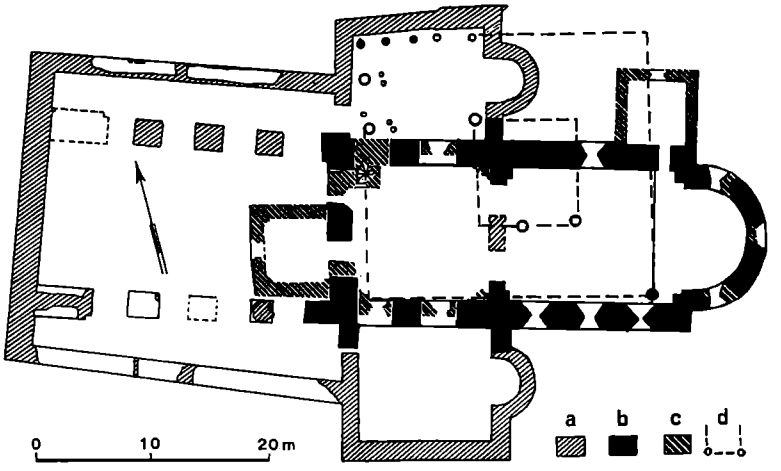

13. Kirke og hov i Gl. Uppsala

provinser i Ubsola. Den fest kan ingen fritages for. Konger og folk, i fællesskab og enkeltvis, fører deres gaver til Ubsola, og – hvad der er grusommere end nogen straf – de, der allerede har omvendt sig til kristendommen, må frikøbe sig for disse ceremonier. Ofringen foregår da på følgende vis: af ethvert levende væsen, der er mandkøn, ofres 9, og med deres blod er det skik at formilde guderne. Legemerne derimod ophænges i en lund, som er i templets nærhed. Men denne lund er så hellig for hedningerne, at de tror, at de enkelte træer i den bliver guddommelige ved de ofrede dyrs blod eller forrådnelse. Der hænger hunde og heste sammen med mennesker, og en kristen har fortalt, at han har set sådanne kroppe ophængt i flæng i et antal af 72. I øvrigt er de sange, som plejer at afsynges ved denne form for ofring, mangfoldige og anstødelige og bør derfor helst forbigås i tavshed.

(Scolion 138)[36] Nær dette tempel er der et stort træ, hvis grene spreder sig langt ud, evigt grønt i vinter såvel som i sommer, men ingen ved, af hvad art det er. Der er også en brønd, hvor hedningernes ofringer plejer at finde sted, og hvori et levende menneske druknes. Hvis han ikke genfindes, vil folkets bøn opfyldes.

(Scolion 139) En gylden kæde omgiver templet, hængende ned over det skrå tag på huset. På lang afstand er dens glans synlig for dem, som kommer til templet, fordi selve helligdommen er belig-

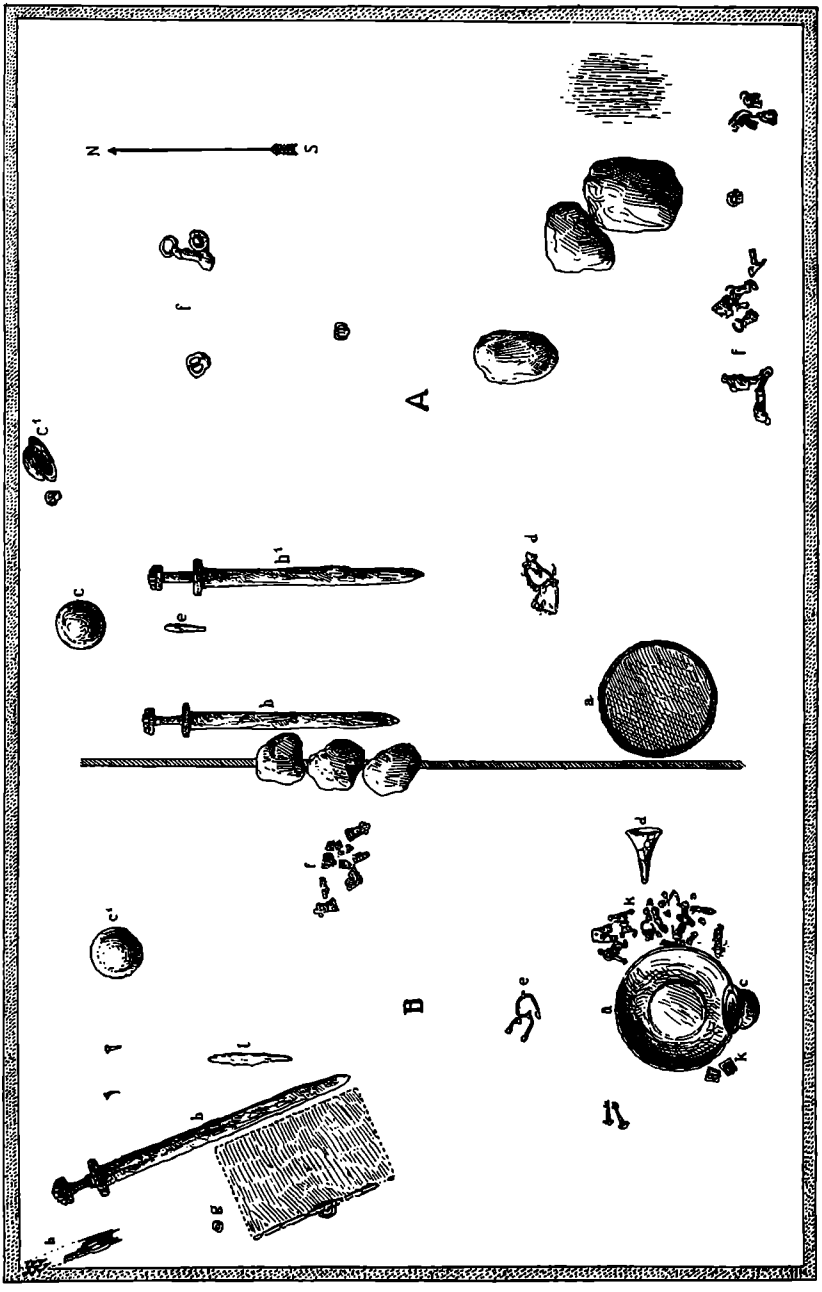

14.

15.

16.

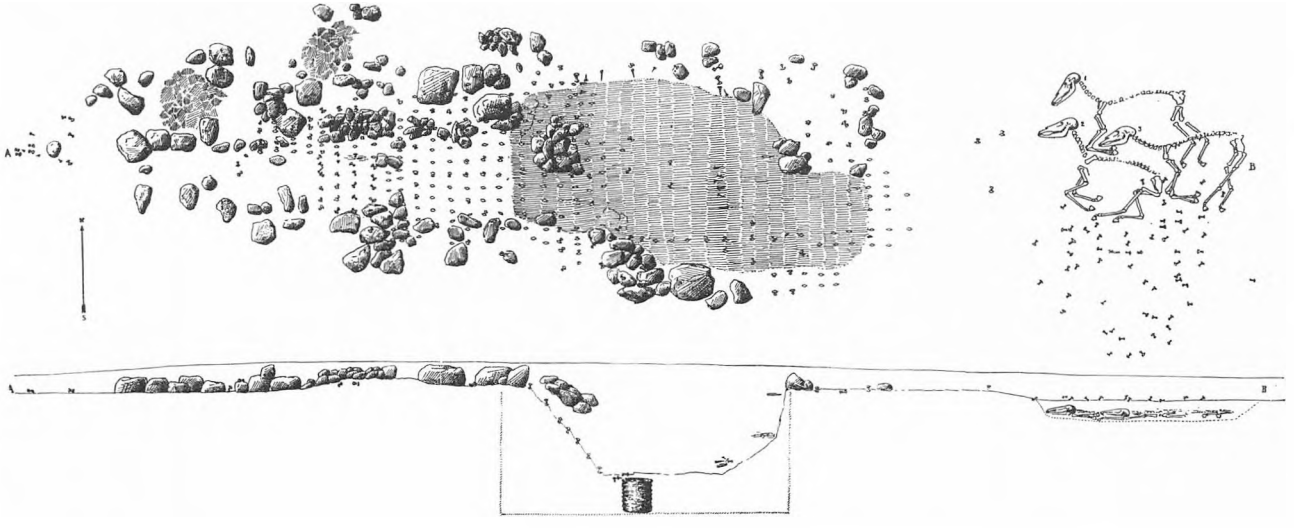

Bådkammergraven ved Hedeby

14. Plan af gravkammeret
15. Plan af udgravningen
16. Snit af udgravningen

gende på en slette og har bjerge omkring i lighed med et teater.

(Scolion 141) I ni dage fejres gæstebud og lignende religiøse handlinger. På hver dag ofrer de et menneske sammen med dyrene, så at det i ni dage bliver 72 dyr, der ofres. Denne ofring finder sted omkring forårsjævndøgn.

3. Ibn Rustah om en vikingebegravelse

Når nogen af de fornemme dør, opkaster de en grav i form af et stort hus, lægger ham deri, og sammen med ham lægger de i samme grav hans klæder og de guldarmbånd, han har båret, fremdeles et forråd af levnedsmidler, kar med drikkevarer samt mønter. Til sidst lægger de også den afdødes yndlingshustru levende i graven. Så lukkes åbningen, og kvinden dør indelukket i graven.

4. Ibn Fadhlan om nordboernes smykker og våben

Jeg så russerne, da de var kommet med deres varer og havde slået lejr ved floden Volga. Aldrig har jeg set stateligere mennesker, de er høje som palmetræer, rødkindede og rødhårede. De bærer ikke kjortel eller kaftan, men mændene bærer en grov kappe, som de kaster over den ene side, så at den ene hånd er fri. Hver mand bærer med sig en økse, en kniv og et sværd. Uden disse våben ser man dem aldrig. Deres sværd er brede, prydede med bølgeformede udsmykninger,[37] og de er af frankisk arbejde. På den ene side af sværdet, fra spidsen til fæstet, er fremstillet træer, figurer og andet af lignende art. Kvinderne bærer fastknyttet på brystet en kapsel af jern, kobber, sølv eller guld, alt efter mandens formueomstændigheder. I kapslen er der en ring, og i den er der, ligeledes på brystet, fæstet en kniv. Om halsen bærer de guld- og sølvkæder. Når en mand nemlig ejer ti tusinde dirhemer,[38] lader han fremstille en halskæde til sin hustru, har han 20.000, får hun to, og således får hustruen, så ofte han bliver 10.000 dirhemer rigere, en ny kæde til de forrige. Derfor bærer en russisk kvinde ofte en stor mængde kæder om halsen. Folkets fornemste prydelse er glasperler af den type, som man ser på skibene. De sætter høj pris på dem, betaler en dirhem for en sådan glasperle og trækker dem på snore som halsbånd til deres hustruer.

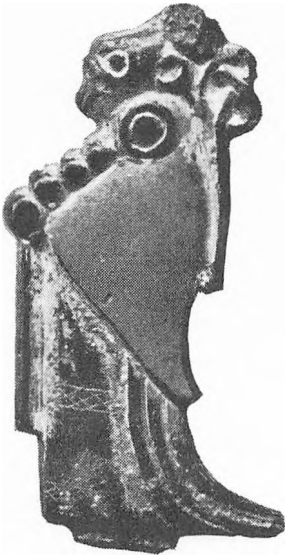

17. Kvindedragten ca. 800. Sml. Thrymskvidet v. 16–17.

5. *Routgers levnedsbeskrivelse om danernes omvendelse* [39]

Thi på den tid gik også deres konge Harald med en stor mængde af hans folk under åget for kongernes konge Christus og spyede afgudsdyrkelsens forfængelighed fra sig.

6. *Widukind* [40] *om Harald Blaatands dåb*

Danerne var fra gammel tid kristne, men trællede ikke desto mindre for afguderne efter hedensk skik. Men det hændte, at et ordskifte om deres gudsdyrkelse fandt sted ved et gæstebud, hvor kongen var til stede. Danerne påstod, at Kristus ganske vist var en gud; men at de andre var så meget desto større guder, da de jo viste menneskene kraftigere tegn og undere ved deres magt. Men en klerk, som nu fører et liv i hengivenhed til Gud, en bisp ved navn Poppa, fremførte mod dette, at der kun var én sand gud, Faderen med sin énbårne søn vor herre Jesus Kristus og Den hellige Ånd, og han hævdede, at billedstøtterne var djævle og ikke guder. Men kong Harald, som fortælles at være hurtig til at høre, men sen til at tale, spørger ham, om han vil bevise denne tro ved sin egen per-

son. Han svarede uden tøven, at det ville han. Men kongen befalede, at klerken skulle bevogtes indtil den følgende dag. Da det var blevet morgen, befalede han, at der skulle tændes ild under et stykke jern[41] af umådelig vægt, og han befalede klerken at bære det hvidglødende for den katolske tros skyld. Kristi bekender greb uden tøven jernet og bar det sålænge, som kongen selv bestemte det. Han viser sin uskadte hånd for alle og gør den katolske tro indlysende for enhver. Derpå blev kongen omvendt og bestemte, at han ville dyrke Gud Kristus alene, ville spy afguderne fra sig, og han befaler de folkeslag, der lyder hans lov, det samme, og yder endelig Guds præster og tjenere den skyldige ære.

7. Adam om Odinkars[42] mission

Dengang var også den ældre Odinkar – i lykkelig ihukommelse – berømt i Danmark. Vi omtalte tidligere, at han prædikede på Fyn, Sjælland, i Skåne og i Sverige og omvendte mange til den kristne tro. Hans discipel og sønnesøn var Odinkar den Anden, den Yngre. Også han var adelig, af kongeligt dansk blod, rig på jordegods, ja man siger, at af hans fædrenearv er bispedømmet i Ribe grundlagt. Han blev længe udlært i skolen i Bremen, og det fortælles, at biskop Adaldag har døbt ham med egne hænder, og at han blev kaldt Adaldag efter ham. Men han blev senere præsteviet af ærkebiskop Libentio[43] og fik sit bispesæde blandt hedningerne ved Ribe. Thi han var Gud og mennesker velbehagelig[44] ved sin skønne livsførelse og sin hellige færden, og han forsvarede tappert kristendommen i Danmark.

8. Adam om konkurrencen mellem Bremen og England

Nogle siger, at der dengang også var kommet nogle bisper og præster herover fra England for at udbrede evangeliet, og at Olav Trygvason og de øvrige var blevet døbt af dem. Den betydeligste af disse var bisp Johannes; andre skal senere omtales. Om dette er sandt, da ser moderkirken i Hamburg ikke skævt til det, forsikrer jeg, om også fremmede gør dens sønner velgerninger, og den siger med apostlen[45]: „Nogle prædiker vel for misundelse og kivs skyld, men nogle også i en god mening og af kærlighed. Og hvad betyder

det vel? Kristus forkyndes dog på enhver måde, det være sig på skrømt eller i sandhed og han siger: Derover glæder jeg mig, og jeg vil også fremdeles glæde mig."

9. Runestenene om trosskiftet

A. Glavendrup. Odense amt. 9. århundrede

Ragnhild satte denne sten efter Alle den blege (?), viernes gode, hirdens højværdige thegn.[46] Alles sønner gjorde disse kumler[47] efter deres fader, og hans kone efter sin mand, men Sote ristede disse runer efter sin herre. Thor vie disse runer. Til en „ræte"[48] vorde den som „ailti"[48] denne sten eller slæber den bort til minde over en anden.

B. Virring. Randers amt. (950–1000)

Germund (?) ... ...s søn (?)[49] gjorde disse minder efter Sasser. Star rejste stenen efter den døde. – Thor vie disse kumler!

C. Ålum 3. Viborg amt. (efter 1000)

Vigot rejste denne sten efter sin søn Esge. Gud hjælpe hans sjæl.

D. Fjenneslev. Sorø amt. 10. århundrede

+ Sasser rejste sten og gjorde bro.[50]

E. Valleberga. Skåne. 11. århundrede

Sven og Thurgot gjorde disse kumler efter Manne og Svenne. Gud hjælpe deres sjæl vel, men de ligger i London[51].

F. Täby, Uppland (efter 1050)

Jarla-Banki[52] lod rejse denne sten efter sig i levende live og gjorde dette tingsted og ejede alene dette herred.

G. Fresta, Uppland, opr. Täby (efter 1050)

Jarla-Banki lod rejse disse stene efter sig i levende live, og han gjorde denne bro for sin sjæl og ejede alene hele Täby.

10. Adam om missionærernes farer

I Hamborg blev paa denne tid[53] og umiddelbart derefter mange af præsteskabet og borgerne bortført til trældom, mange også dræbt af had til kristendommen. Danernes konge[54] – længe bør han mindes –, som huskede alle barbarernes bedrifter, som var de skrevet ned, fortalte mig, at staden Aldinburg[55] dengang var tæt befolket med kristne. „60 præster," sagde han, „blev holdt tilbage til spot og spe, efter at de øvrige var slagtet som kvæg. Den fornemste, stadens borgmester og min slægtning, havde navnet Oddar. Han og de øvrige endte deres liv med dette martyrium: med et jern skar man hovedhuden op som et kors, så at hjernen lagdes blot. Dernæst bandt man hænderne på ryggen af Guds bekendere og drev dem igennem alle slavernes lande og pinte og piskede og torturerede dem på anden måde, til de døde. Således blev de et skue for engle og mennesker og opgav sejrrigt ånden midt i deres livs forløb."

Meget af den slags fortælles dengang at være sket i slavernes provinser; men da der ikke er skrevet noget om det, regnes det kun for sagn. Da jeg ville udspørge kongen nærmere om det, sagde han: „Ti stille, min søn! Vi har så mange martyrer i Danmark og i Slaverlandet, at de næppe kan rummes i en hel bog."

KAPITEL VI

Sven Tveskæg

1. Adam om Sven Tveskægs oprør

I ærkebispens[1] sidste tid blev vor indflydelse blandt barbarerne alvorligt svækket og kristendommens rolige udvikling i Danmark forstyrret, og fjenden, som så skævt til gudstroens smukke begyndelse, søgte at så ugræs i hveden. Thi dengang planlagde Suein Otto, en søn af Harald den Store, danernes konge, mange onde anslag mod sin fader for at berøve ham kongemagten, fordi han allerede var gammel og svag; og han plejede råd med dem, som hans fader havde tvunget til at gå over til kristendommen mod deres vilje. De sammensværger sig straks, forkaster kristentroen, gør Sven til konge og erklærer Harald krig. Men denne, som fra sin regeringstids begyndelse havde sat sit hele håb til Gud, lagde nu for alvor alt i Kristi hånd, og skønt han forbandede krigen, besluttede han at forsvare sig med våbenmagt. Og han gik til krigen som David[2], der sørger over sin søn Absalon, men hans (Svens) forbrydelse gik ham mere nær end hans egen fare. I denne rædsomme krig – mere end en borgerkrig[3]! – blev Haralds parti besejret. Selv flygtede han såret fra tropperne, kom ombord på et skib og slap bort til slavernes by, som kaldes Iumne[4]. Skønt de var hedninger, blev han mod sin forventning modtaget venligt dér, men døde nogle dage senere af sit sår, og forlod denne verden i troen på Kristus. Hans legeme blev af hæren bragt tilbage til hans eget land, og han blev begravet i Roskilde[5] i den kirke, som han som den første havde rejst til Den hellige Treenigheds ære. Da jeg ville spørge Sven, Haralds oldebarn, som nu regerer i Danmark, om hans endeligt, fortav han ligesom Tydeus[6] bedstefaderens forbrydelse, men da jeg udtalte mig stærkt fordømmende om fadermordet, sagde han: „Det bøder vi, hans efterkommere, for, og fadermorderen selv har sonet det ved sin landflygtighed.[7]" Men denne vor Harald, som først gjorde danerne bekendt med kristen-

dommen, som fyldte hele Norden med prædikanter og kirker, han, siger jeg, som uskyldig blev såret og kom i landflygtighed for Kristi skyld, vil ikke – håber jeg da – savne martyriets palme[8]! Han regerede 50 år. Han døde Allehelgensdag (1. nov.). Erindringen om ham og hans hustru Gunhild vil forblive evig hos os. Dette – har vi erfaret – er sket i ærkebisp Adaldags dage.

2. Adams beskrivelse af byen Iumne

På den anden side af leuticierne[9], som med et andet navn kaldes wilzerne, træffer man floden Oddara, Slaverlandets rigeste strøm. I dens munding, hvor den beskyller de skytiske sumpe, yder den berømte stad Iumne en sikker havn for de barbarer og grækere[10], som er i omegnen. Om denne bys berømmelse vil jeg med glæde tilføje nogle få ting, som det er værd at berette om, da der fortælles mange store og knap troværdige ting om den. Den er sikkert den største[11] af alle Europas stæder, og i den bor slaver med andre folkeslag, grækere og barbarer. Også tilflyttende saksere får samme rettighed til at bo der, hvis de da ikke røber, at de er kristne, medens de bor der. Alle er nemlig endnu hildet i de hedenske skikkes vildfarelse, iøvrigt kan man ikke finde noget folk, som i skikke og i gæstfrihed er ærligere og mere ligefremt. Byen er rig på Nordens varer, og der er intet sjældent eller behageligt, som ikke findes dér. Dér er også Vulcans Gryde, som indbyggerne kalder Den græske Ild[12], som også Solinus[13] omtaler. Dér skuer man Neptun i tredobbelt natur, thi denne ø beskylles nemlig af tre stræder, af hvilke de siger, at det ene er grønagtigt, det andet hvidligt og det tredje raser med stadige storme. Fra denne by er der en kort sejlads til byen Dymin, som ligger i Peeneflodens munding, hvor også runerne bor. Fra selve byen hejser man sejl og når på fjortende dag til Ostrogard[14] i Rusland. Dette lands hovedstad er Chive,[15] Grækenlands skønneste pryd, i magt og rigdom Konstantinopels rival.

3. Adam om Svens flugt til England

Da kong Sven på den tid satte en voldsom kristenforfølgelse i værk i Danmark, fortælles det, at ærkebisp (Libentius)[16] ved ydmyge sendebud og hyppige gaver arbejdede på at formilde kongens bar-

ske sind over for de kristne. Men han afviste dem og begyndte at rase i sin troløshed og grusomhed. Men Herrens hævn[17] ramte ham, fordi han satte sig op imod Gud. Thi da han begyndte krig mod slaverne, blev han to gange fanget og ført til slavernes land og måtte begge gange frikøbes af danerne for en enorm pris i guld. Og dog ville han stadig ikke vende tilbage til Gud, som han først havde stødt fra sig ved faderens død og dernæst havde tirret ved drab på de troende, og Herrens vrede var over ham, og Han gav ham i hans fjenders hænder, for at han kunne lære ikke at bespotte Gud.[18]

Men da samlede svenskernes mægtige konge Erik en hær talrig som havets sand og trængte ind i Danmark. Sven mødte ham, forladt af Gud, forgæves troende på sine afgudsbilleder. Mange søslag blev udkæmpet – således plejer nemlig dette folk at føre krig – og danernes styrker blev alle tilintetgjorte. Den sejrrige[19] kong Erik fik Danmark. Sven blev drevet fra sit land og fik af Gud, hævneren, den straf han havde fortjent for sine gerninger. Dette, fortalte Sven den yngre, var sket med hans bedstefader efter Guds retfærdige straf, fordi han havde svigtet ham, som hans fader havde regnet for sin gode forsvarer.

– – –

Efter straffen for de forbrydelser, som han havde begået mod Guds kirker og de kristne, kom Sven, besejret og svigtet af sine folk, omflakkende og hjælpeløs, da jo Gud havde forladt ham, til nordmændene, hvor dengang Thrucco[20], Hacons søn, regerede. Da han var hedensk, fattede han ingen barmhjertighed med den landflygtige. Således sejlede han ulykkelig og forstødt af hele verden over til England, og søgte forgæves trøst hos sine fjender. På denne tid herskede Adalrad[21], Edgars søn, over briterne. Han viste den landflygtige fra sig, da han udmærket godt huskede de ulykker, som danerne fra gammel tid havde plaget englænderne med. Endelig fattede skotternes konge[22] medlidenhed med ham i hans ulykke og tog venligt imod ham, og dér levede Sven 2 gange 7 år[23] i landflygtighed indtil Eriks død. Alle disse prøvelser, som hans bedstefader – fadermorderen! – havde været ude for, fortalte kong Sven os, og vi blev slagne af forbløffelse.

4. Et hedensk tilbagefald ca. 1000[24]

Da svarede Eggehardus[25]: „For vore synders skyld er mit bispedømme hærget med barbarisk grumhed, byen øde og kirken forladt; jeg har intet bispesæde og jeg erkender, at jeg er tjener for den hellige Maria og kirken i Hildesheim[26], og i ét og alt vil jeg bestræbe mig på at gavne det hellige sted, så længe jeg kan.

5. Traktat[27] *mellem Ædelred den Rådvilde og Olav Trygvason 991*[28]

Dette er de fredens ord og aftaler, som kong Ædelred og alle hans witan[29] bekræftede over for den hær, som kom med Analawo (Olav) og Iustinus[30] og Gudmund, søn af Stegitam.

Først, at verdslig fred skulle holdes mellem kong Ædelred og hele hans folk og hele den hær[31], som kongen havde betalt penge (danegæld), i overensstemmelse med de forhandlinger, som ærkebisp Sigeric, ealdorman Ædelred[32] og ealdorman Ealfric[33] havde ført, efter at de af kongen havde opnået, at de for sig alene[34] kunne købe den fred, som de tidligere havde haft under kongens magt.

Hvis en flåde i fremtiden truer England, da skal vi have hjælp[35] fra dem allesammen; og vi vil forsyne dem med proviant, så længe de er med os.

Og ethvert land,[36] som giver nogle af dem, der hærger England, fred og beskyttelse, skal anses for fredløst af os og hele hæren.

Og ethvert handelsskib,[37] som kommer i havn[38] (den engelske tekst: ind i en flodmunding), skal have fred, selv om det er et skib fra fjendtligt land, for så vidt det ikke er drevet ud af kurs af uvejr.[39]

Og selv om det er drevet ud af kurs og søger ly i en eller anden by under freden, og mændene går i land i den by,[40] skal de have fred personligt og for det, de bringer med sig.

Og enhver „fredmand" (d.v.s. enhver engelsk undersåt og enhver i Olavs hær) skal have fred til lands og til vands, uden for havnen og inden for havnen.

Hvis kong Ædelreds „fredmand" kommer til „ufredland",[41] det vil sige fjendtligt land, og hæren kommer (Olavs hær), skal han have sit skib og alle sine ejendele i fred.

Hvis han trækker sit skib på land og bygger en hytte eller rejser et telt,[42] skal han personlig have fred og have sine ejendele i fred.

Men hvis han bringer sine ejendele i hus blandt „ufredmænd", det vil sige dem, der ikke omfattes af freden, skal han have fortabt sine ejendele; dog skal han beholde freden og livet, hvis han giver sig til kende.

Hvis „fredmanden" flygter eller kæmper mod (os) og ikke vil give sig til kende og derpå dræbes, skal der ikke betales *wergeld*[43].

Hvis en mand bliver frarøvet sit gods og han ved, på hvilket skib (det befinder sig), skal styresmanden (på det påståede røverskib) give det tilbage eller aflægge ed sammen med 4 mænd – selv skal han være den femte – at han har fået det på retmæssig vis, således som det tidligere er aftalt.

Hvis en engelsk mand dræber en dansk, begge frie, skal han betale 25 pund[44] for ham eller også skal selve ugerningsmanden udleveres (gøres til slave), og lige så meget skal en dansk give for en engelsk mand, som han slår ihjel.

Hvis otte mænd (eller flere) dræbes,[45] skal det være brud på landefreden, hvad enten det sker uden for en by eller inden for byens mure. Mindre end 8 mænd skal bødes med fuld *wergeld*.

Hvis der sker fredsbrud i en by, skal de borgere, som er nærmest i slægt (med den eller de afdøde) skride ind og lægge hånd på ugerningsmanden, død eller levende, og der skal bødes liv for liv. Hvis de ikke vil, skal borgmesteren skride ind, og hvis han ikke vil, skal kongen, og hvis han ikke vil, er der ikke længere fred i den landsdel.

Og ethvert manddrab og ethvert rov og enhver plyndring, som er sket, inden freden blev besluttet, skal forblive ganske uhævnet, og ingen skal kræve hævn eller bøde.

Og hverken vi eller de skal tage imod en andens bortløbne slave eller en tyv.

Hvis man anklager en landsmand for tyveri eller for at have slået en mand ihjel, og én mand fra skibene og én mand fra landet påstår det under ed, skal han ikke kunne nægte.

Og hvis deres mænd dræber vort kvæg, skal han (d.v.s. de) være fredløs blandt dem og os og ikke have tilladelse til at sone med bøde. – To og tyve tusinde pund guld og sølv[46] blev af England givet hæren for freden.

6. „*The Laud Chronicle*" 994

Den ottende september i dette år kom Olav og Sven til London med 94 skibe, og de rettede et vedholdende angreb på byen, og de planlagde også at brænde den, men dér led de større tab og skade, end de nogensinde havde tænkt sig, at en bys besætning kunne tilføje dem. Men på denne måde viste den hellige Guds moder sin nåde mod besætningen og befriede dem fra deres fjender. De drog bort og gjorde så meget ondt, som nogen hær var i stand til at gøre, brændende, hærgende og myrdende, både langs kysten og i Essex, Kent, Sussex og Hampshire. Endelig skaffede de sig selv heste og red vidt og bredt, allevegne, hvor de fandt for godt og blev ved med at anrette ubeskrivelig skade. Så blev kongen og hans witan enige om at sende bud til dem og at tilbyde dem tribut og levnedsmidler, hvis de ville holde op med at hærge. Det gik de ind på, og hele hæren kom til Southampton og gik der i vinterkvarter og fik proviant fra hele kongeriget Wessex og fik en betaling på 16.000 pund. Dernæst sendte kongen bisp Ælfheah og ealdorman Æthelweard ud for at opsøge kong Olav, og de sendte samtidig gaver til skibene; og Olav blev med stor pragt ført til Andover, hvor kongen var. Kongen stod fadder til ham ved konfirmationen[47] og gav ham kongelige gaver; og Olav lovede da – og han holdt også sit ord –, at han aldrig senere ville komme til England i ufredelig hensigt.

7. *Halfred Vanrådeskjald († 1007): Olafsdrápa*

Den berømte kriger gav aldrig først efter; hellere satte mændenes styrer modet højt i ære.

De ord skal omtales, som den handlekraftige kriger skal have sagt til sine mænd i kampen. Krigeren forbød sine kæmper at tænke på flugt; den folkevens kraftige ord vil mindes længe.

Jeg ved, at kongen, som kæmpede der, visselig for stærkt måtte savne trøndernes[48] følge. Mange mænd blev slået på flugt. Den herlige konge kæmpede alene mod to modige konger og en jarl[49] som den tredje – det er berømmeligt at fortælle om slig en færd.

Pilenes flugt var heftig – de fløj kraftigt fremad gennem luften – førend mændene kastede deres spyd. Hyppigst talte man om, at

min konge, let at kende i kampen, kæmpede taprest i kampen syd for havet.[50]

En overmåde talrig hær angreb skibet, dengang den første (hær) holdt op, men den kraftige konge forsvarede det mod danerne med sværdet; dér faldt flere af mine bedste venner sammen med søkrigeren; jeg fik stor sorg deraf.

Krigeren kløvede med sit sværd i syden de hårde hjerneskaller på mændene; han gik heftig frem på skibet; kongen forstod at rødfarve sværdet i kampen; mangen en kriger lå bidt af sværdæggene.

Vendernes bekæmper[51] forårsagede stor kamplarm under skjoldene; spydene bragede, som jeg beskriver; den mod ulvene gode skibsstyrer med det stærke skjold vandt mangen en dyst mod mændenes mængde.

Sværdene fremsagde love, som voldte mændenes død. Livet endte hurtigt for mændene ved kampen.

– – –

Briternes fjende, den tapre, som forsvarede sine vidtstrakte lande, gik ikke af vejen for nogen fare i krigens hidsige gang; han rødfarvede mange våben i blod for sin retfærdige sags skyld, kampen voksede omkring kongen, det ved jeg for vist.

Enhver mand under himlen frygtede Trygves raske modige søn; krigerne var bange for ham.

Krigerne sank sårede i kampen ned af Ormen, de skånede sig ikke i kampen; Ormen vil, hvor den end færdes med mændenes skare, længe savne sådanne svende, selv om en nok så herlig fyrste styrer den.

Man ville næppe have kunnet rydde det lange skib under den mægtige fyrste – blodet strømmede ned på Ormens letbøjelige side – sålænge den herlige konges venner kunne føre forsvaret med sværd ombord; mandskabet opførte sig bravt i kampen.

– – –

Den gavmilde mand så Tranen og begge Orme[52] flyde tomme – han rødfarvede glad spydet i kampen –, før den kampdjærve, kloge Torkel flygtede fra den overvældende kamp og fra skibet.

Krigeren lod kampen med sværdet blive hård på det brede sund

ved holmen; førend Erik erobrede Ormen og vandt sejr, dyppedes dog mangt et pileskud i blod ved Olav.

Jeg ved ikke, om jeg skal omtale kongen som død eller måske som levende, da man fortæller mig begge dele som sande; i hvert fald var kongen såret; man er hørt op med at høre noget om ham.

– – –

Fremdeles er der nogle, der fortæller mig, at kongen var såret, eller at han er undsluppet fra kampen dér i østen; nu har man dog med sandhed erfaret fra det vældige slag i syden, at kongen er faldet; jeg ænser ikke meget folks upålidelige tale.

– – –

Før vil verden og himlen briste itu, førend en høvding, lig Olav, glad i det gode – han var af mennesker den allerbedste – vil fødes; den rene Kristus bevare den kloge konges sjæl i himlen.

8. Adam om Olav Trygvasons endeligt (Slaget ved Svold)

Men da nordmændenes konge Olaph, søn af Truccus, hørte om forbundet mellem kongerne (nl. svenskekongen Olav og Sven Tveskæg), blev han rasende på Sven og mente, at han, der var frafalden fra Gud og så ofte havde lidt nederlag, let kunne slås af hans hærs mængde. Han samlede da en utallig flåde og påførte den danske konge krig. Slaget stod mellem Skåne og Sjælland, hvor kongerne plejer at udkæmpe søkampe. Men der er en meget kort overfart over Det baltiske Hav ved Helsingborg, hvor Sjælland kan ses fra Skåne – et yndet skjulested for sørøvere. Dér kom det til kamp, og nordmændene led nederlag og blev slået på flugt. Kong Olav, som tilfældigvis blev alene tilbage, styrtede sig i havet og fik den død, han havde fortjent.

Nogle siger, at han var kristen, nogle, at han var en frafalden, men alle bekræfter, at han var kyndig i varsler, at han rådspurgte guderne ved lodkastning og satte alt sit håb til, hvad fuglene forudsagde ham.

9. Mejlby-Stenen, Randers amt, ca. 1000

Åne rejste denne sten efter sin søn Eskil, som fandt døden sammen med Thore i Øresund.

10. Sven Tveskægs erobring af England

The Laud Chronicle

1002. Her i dette år bestemte kongen (Æthelred)[53] og hans witan, at man skulle give flåden en tribut og slutte fred med fjenderne,[54] mod at de holdt op med deres ødelæggende angreb. Kongen sendte ealdorman Leofsig til flåden, og efter kongens og hans witans bud aftalte han fred med dem, og hvad de skulle have af levnedsmidler og tribut. De gik så ind på dette og fik udbetalt 23.000 pund ... Dette år lod kongen alle danske, som var i England, dræbe på St. Briccius dag, fordi kongen havde fået at vide, at de ville stræbe ham og derpå alle hans witan efter livet og bemægtige sig hans rige.

1003. I dette år blev Exeter ødelagt. Dette skyldtes den frankiske *ceorl*[55] Hugo, hvem dronningen havde indsat som sin foged. Fjendehæren ødelagde byen fuldstændigt og tog et stort bytte der. En meget stor hær blev nu samlet fra Wiltshire og Hampshire og rykkede resolut mod fjenderne. Ealdorman Ælfric skulle føre hæren, men han brugte sine gamle kneb. Så snart de var så nær, at parterne kunne se hinanden, lod han, som om han var syg, begyndte at anstrenge sig voldsomt for at kaste op og sagde, at han var blevet syg. Således lod han sine folk i stikken, skønt han efter aftale skulde føre dem. Som ordsproget lyder: „Når føreren er fej, er hele hæren ilde faren." Da Sven så, at de ikke var enige, og at alle gik fra hinanden, førte han sin hær ind i Wilton, og de hærgede og brændte byen. Derpå drog de til Salisbury og videre til havet, til det sted, hvor han vidste, at hans „sø-heste" lå.

1004. I dette år kom Sven med sin flåde til Norwich og hærgede og brændte byen helt. Da bestemte Ulfcytel sammen med witan i Østangel, at de hellere måtte tilkøbe sig fred af fjenderne, førend disse anrettede for stor skade i den egn; de var nemlig kommet uformodet, og han havde ikke haft tid til at samle hæren. Under

den våbenstilstand, som skulle have hersket imellem dem, listede fjenderne sig i land fra skibene og tog retning mod Thetford. Da Ulfcytel opfattede dette, sendte han mænd ud for at sønderhugge skibene; men de, hvem han tiltænkte dette arbejde, svigtede. Han samlede nu i stilhed sin hær, så hurtigt han kunne. Fjenderne nåede til Thetford ikke tre uger efter, at de havde hærget Norwich; de var derinde en nat og hærgede og nedbrændte byen til grunden. Om morgenen, da de ville til skibene, kom Ulfcytel med sin hær, og de stødte hårdt sammen. På begge sider faldt mange mænd. Der faldt de ypperste blandt østanglerne; men hvis den fulde styrke havde været der, ville fjenderne aldrig være kommet tilbage til skibene, hvad de også selv sagde.

1005. Her i dette år var den store hungersnød i England, den hårdeste i mands minde. Fjendeflåden drog i dette år fra landet til Danmark; men det varede kun kort tid, før de kom tilbage ...

1007. Her i dette år blev der til den fjendtlige hær ydet en tribut på 30.000 pund ...

1008. Her befalede kongen, at der over hele England hurtigt skulle bygges skibe. For hver 300 *hides*[56] skulle stilles ét stort krigsskib, for hver 10 *hides* ét lille skib, for hver 8 *hides* skulle leveres hjelm og brynje ...

1009. *(Flåden ødelægges, tribut på 3000 pund).*

1010. Danskerne hærgede og brændte landet i 3 måneder. Ja, de drog ind i de ubeboede mosestrækninger og dræbte og brændte mennesker og kvæg i moserne. De brændte Thetford og Cambridge og drog derpå mod syd ned til Themsen. De beredne mænd red henimod skibene og senere hurtigt mod vest ind i Oxfordshire og derfra til Buckinghamshire, videre langs Ouse, indtil de kom til Bedford og så til Tempsford. De drog stadig frem med brand og vendte derpå tilbage til skibene med deres bytte. Når de spredtes til hver sit skib, rykkede den engelske hær ud for at hindre dem i at gå ind i landet. Så drog hæren hjem. Når fjenderne var i øst, holdt man hæren i vest. Når de var i syd, var vor hær i nord. Alle witan blev stævnet til kongen, fordi der øjeblikkeligt skulle udarbejdes en plan til landets forsvar. Men hvad man end besluttede, fulgte man det ikke. Til sidst var der ingen anfører, som ville samle hæren, men enhver flygtede det bedste, han kunne. Til sidst var der ikke engang et shire, som ville hjælpe et andet ...

1011. Her i dette år sendte kongen og hans witan bud til den fremmede hær og bad om fred. De lovede tribut og proviant mod, at fjenderne holdt op med deres hærgningstog. Disse havde nu erobret Østangel, Essex, Middlesex, Hertfordshire, Oxfordshire, Buckinghamshire, Bedfordshire, halvdelen af Huntingdonshire og syd for Themsen hele Kent, Sussex og landet omkring Hastings, Surrey, Berkshire, Hampshire og meget af Wiltshire.

Alle disse ulykker ramte os på grund af dårlig planlægning. Der blev ikke i rette tid samlet en tribut til dem, men først, da de havde anrettet en mængde ulykker, sluttede man våbenstilstand og fred med dem. Dog til trods for al våbenstilstand, fred og tribut drog de alle vegne frem i skarer og hærgede; de fangede og dræbte vort stakkels folk ...

1012. Her i dette år kom ealdorman Edric og alle de vigtigste af kongens witan i England, gejstlige og verdslige til London før påske. Den 13. april var det påskedag. Fjenderne blev der, lige til tributten var betalt fuldt ud efter påske. Det var 8000 pund. Om lørdagen kom der stærkt røre i den fremmede hær mod biskoppen, fordi han ikke ville love dem penge og forbød, at nogle løsepenge blev givet for ham. De var også meget berusede, thi de fik vin bragt sydfra. De greb biskoppen, og lørdag efter påske førte de ham til deres ting og bombarderede ham der med ben og oksehoveder. En af dem slog ham med et øksehovede i hovedet, så at han faldt om på grund af hugget, og hans hellige blod flød ud på jorden. Dette sendte hans hellige sjæl til Guds rige. Biskop Eadnoth, biskop Ælfhun og borgerne modtog det hellige lig om morgenen og bragte det med alle æresbevisninger til London, hvor de begravede det i St. Pauls kirke. Dér viser Gud nu den hellige martyrs kraft. Da tributten var betalt og eder om fred var svoret, spredtes hæren, som før var samlet, til alle sider. 45 skibe af den fremmede flåde underkastede sig kongen og lovede ham, at de ville værne om landet, medens han skulle give dem mad og klæder.

1013. Året efter at ærkebiskoppen havde lidt martyrdøden, satte kongen biskop Lifing på ærkebispestolen i Canterbury. I samme år før august måned kom kong Sven med sin flåde til Sandwich. Han sejlede meget hurtigt forbi Østangel ind i Humbers munding og videre ind i landet op ad Trent, indtil han kom til Gainsborough. Jarl Uhtred[57] og hele Northumberland underkastede sig straks,

18. Gribedyret

endvidere hele befolkningen i Lindsey, derpå befolkningen i Femborgene[58] og hurtigt derefter alle danskerne nord for Watling Street.[59] Man gav ham gidsler fra hvert shire. Da han forstod, at hele folket havde underkastet sig ham, befalede han, at man skulle give hans hær proviant og heste. Derpå drog han mod syd med den samlede styrke og overdrog sine skibe og gidslerne til sin søn Knud. Da han var kommet over Watling Street, anrettede hans folk så stor skade, som nogen hær overhovedet kunne gøre. Han drog til Oxford og borgerne underkastede sig hurtigt og gav gidsler. Derfra tog han til Winchester, hvor det samme skete. Derfra drog de mod øst til London, og mange af hans folk druknede i Themsen, fordi de ikke gjorde sig den ulejlighed at finde en bro. Da han kom til byen, ville borgerne ikke bøje sig, men gjorde modstand med største tapperhed, fordi kong Æthelred var derinde og Thorkil sammen med ham. Kong Sven drog derfra til Wallingford og videre over Themsen mod vest til Bath, hvor han slog lejr med sin hær. Derhen kom ealdorman Æthelmær og kongens thegner[60] fra den vestlige del af landet, og alle bøjede sig for Sven og gav gidsler.

Da han var trængt så langt frem, vendte han nordpå til skibene,

19. Jellingestil

og hele nationen anerkendte ham som deres retmæssige konge. Derefter underkastede Londons borgere sig og gav gidsler, fordi de var bange for, at han ville ødelægge dem. Så forlangte Sven fuld tribut og proviant for sin hær hele vinteren, og Thorkel[61] forlangte det samme for den hær, som lå ved Greenwich, og alligevel hærgede de, så ofte de havde lyst til det. På denne tid gik alt galt

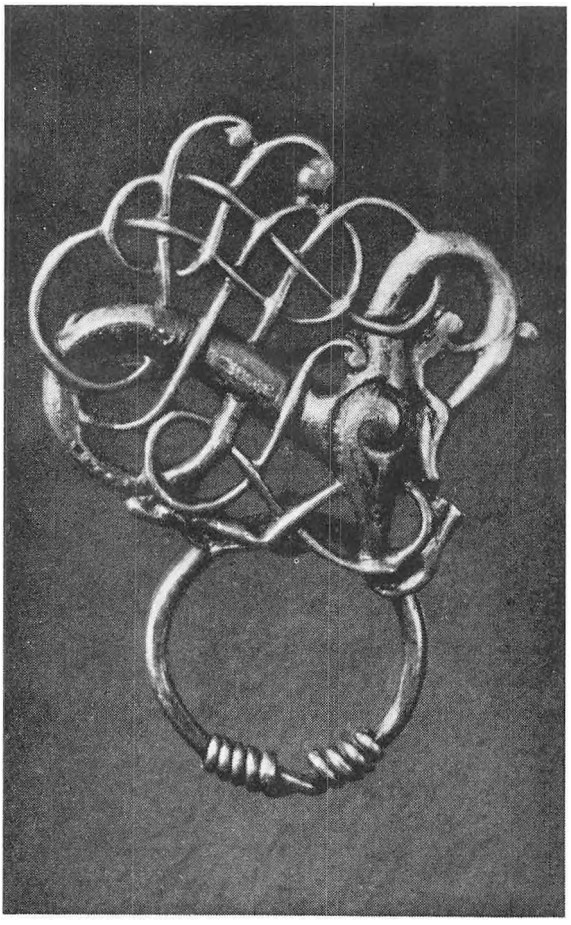

20. Urnesstil

for dette folk, både i syd og i nord. Så var kongen (Æthelred) for en tid med sin flåde på Themsen og fruen (dronningen) sejlede over havet til sin broder Richard, ledsaget af Ælfsige, abbed i Peterborough. Kongen sendte biskop Ælfhun over havet for at passe på prinserne Edward og Alfred. Ved juletid forlod kongen flåden og tog til øen Wight, og han blev der under højtiden og sejlede derefter over Kanalen til Richard. Dér blev han hos ham, indtil en lejlighed viste sig for ham ved Svens død.

11. En skildring af Sven Tveskægs flåde før angrebet på England 1013[62]

Omsider, da Sven (Tveskæg) havde fået alt ordnet på behørig måde, holdt han hærskue over dem, der skulle ledsage ham på toget, og medens han lod sin yngste søn tilbage på sin egen kongestol, gik han om bord på sit skib omgivet af væbnede krigere. Og nu stimler man ufortøvet sammen fra alle kanter ned til strandbredden, og rundt omkring på den bevæger sig en hærskare, tæt som sæden på en mark, i mange forskellige slags våben. Efter at de endelig var blevet forsamlet, går de om bord på de tårnbesatte skibe, på hvis malmbeslagne forstavne tilskuerne kunne skelne de enkelte hærførere fra hinanden. Thi her kunne man på stævnene se løver støbte i guld og hist oppe på masternes top fugle,[63] der ved deres drejning angav de kommende vindes retning eller brogede drager, som truende spyede ild ud af næseborene. Der så man mange mennesker i massivt guld eller sølv, funklende i rødlig glans, i visse måder ikke ulig levende mennesker, og på et andet sted tyre[64] med oprakte halse og fremstrakte ben, så at det tog sig ud, som om de var levende og brølede og løb. Man kunne også der se delfiner støbte i bronze og kentaurer af samme metal, som fik en til at mindes de gamles fabelagtige fortællinger. Ja, jeg kunne desuden nævne dig mange andre slags skibsmærker af samme slags arbejde, hvis ikke navnene på de støbte uhyrer, der var på dem, var mig ubekendte. Og nu snækkernes sider – hvorfor skulle jeg omtale dem for dig? Ikke blot var de malede med pyntelige farver; men de var også helt ru af de billedværker i guld og sølv, som var slået på dem. Endelig overgik kongeskibet de andre skibe i skønhed i samme forhold, som kongen selv i værdighed og rang stod over sine krigere; men det er bedre, at jeg slet ikke taler om det, end at jeg skulle sige for lidt derom, så storartet som det var.

KAPITEL VII

Det danske herredømme over England

1. Oprøret mod Knud

The Laud Chronicle

1014. Her i dette år endte Sven sine dage ved kyndelmisse, den 2. februar, og hele flåden valgte Knud til konge. Da bestemte alle witan, både de gejstlige og de verdslige, at man skulle sende bud efter kong Æthelred, og de sagde, at ingen herre var dem kærere end deres naturlige herre, hvis han ville styre sit kongerige med bedre retshåndhævelse, end han før havde gjort ... Et oprigtigt venskab blev fra begge sider fastslået med mundtlig aftale og med sikkerhedspant, og man enedes om, at enhver dansk konge skulle være fredløs i England for bestandig. I det år kom kong Æthelred hjem til sit eget folk i fasten og blev modtaget med glæde af dem allesammen. Efter Svens død lå Knud med sin hær i Gainsborough lige til påske. Han og befolkningen i Lindsey[1] blev enige om, at denne skulle forsyne ham med heste, og derpå skulle de drage sammen ud for at hærge. Da kom kong Æthelred med en stærk hær til Lindsey, før de var færdige, og de hærgede og brændte og dræbte alle de mennesker, de kunne få fat på. Knud sejlede bort med flåden, og således blev den stakkels befolkning ladt i stikken af ham. Han sejlede sydpå, indtil han kom til Sandwich, hvor han landsatte de gidsler, som var blevet givet til hans fader, og han lod deres hænder og næser afskære. Til trods for alt det onde lod kong Æthelred betale 21.000 pund til den flåde, der lå i Greenwich.

1016. Her i dette år kom kong Knud med sin flåde på 160 skibe Ealdorman Eadric gik sammen med ham over Themsen ind i Mercia ved Cricklade. De drog til Warwickshire ved juletid og hærgede, brændte og dræbte alt, hvad de traf på.

Nu begyndte prins Edmund[2] at samle en hær. Da hæren var samlet, ville de kun lade sig stille tilfreds, hvis kongen også var til stede, og de fik støtte fra Londons borgere. De holdt inde med krigstoget, og enhver drog hjem.

Og efter jul blev ordre udstedt til styrkerne, at alle våbendygtige skulle melde sig til tjeneste under straf af fuld ledingsbøde for at undlade at møde op. Til kongen i London afgik der en anmodning om at komme hæren i møde med de forstærkninger, som han kunne samle. Da de alle var til stede, skete der ikke mere, som så ofte før. Det blev nu meddelt kongen, at de, der skulle hjælpe ham, ville svigte ham. Han forlod da hæren og vendte tilbage til London. Prins Edmund red til jarl Uhtred i Northumberland, og enhver troede, at de ville samle en hær imod kong Knud, men de drog ind i Staffordshire, til Shrewsbury og Chester, og de hærgede på deres side, mens Knud gjorde det på sin. Han marcherede gennem Buckinghamshire ind i Bedfordshire og derfra til Huntingdonshire; videre langs moserne til Stamford og så til Lincolnshire, derfra til Nottinghamshire og så til Northumberland henimod York. Da Uhtred hørte det, opgav han sin hærgen og ilede nordpå, og han og hele Northumberland underkastede sig nødtvungent. Han gav gidsler, men blev dog dræbt sammen med Nafenas søn Thorkil.

Derefter indsatte kong Knud Erik til jarl over Northumberland i Uhtreds sted. Så drog de sydpå ad en anden vej i det vestlige England og før påske nåede hele hæren til skibene. Prins Edmund drog til sin fader i London, og efter påske sejlede Knud med alle sine skibe ad London til.

Det hændte nu, at kong Æthelred døde, førend skibene kom. Han endte sine dage 23. april efter megen nød og mange trængsler i hans liv. Efter hans død valgte alle de *witan,* som var i London, og byens beboere Edmund til konge, og han forsvarede sit rige kraftigt, mens han levede.

De danske skibe kom til Greenwich i Himmelfartsugen (7–9. maj). I løbet af kort tid sejlede de til London og gravede en stor kanal rundt om sydsiden af byen og trak deres skibe op på vestsiden af broen. De gravede derpå en grav rundt om byen, så at ingen kunne komme ind eller ud. De rettede ofte angreb på byen, men borgerne gjorde hård modstand mod dem.

Kong Edmund var forinden rykket ud og havde erobret Wessex, hvor hele befolkningen underkastede sig ham ...

Den fremmede hær marcherede senere ind i Essex og videre ind i Mercia; den ødelagte alt på sin vej. Da kongen erfarede, at fjen-

den var inde i landet, samlede han for femte gang englænderne. Han marcherede bagefter og indhentede dem i Essex ved den høj, som kaldes Ashingdon. Der kæmpede de hårdt med hinanden. Nu gjorde ealdorman Eadric, hvad han ofte før havde gjort: han begyndte først på flugten sammen med magesæterne[3] og svigtede således sin kongelige herre og hele folket. Knud vandt sejr og tilkæmpede sig hele England. Der faldt biskop Eadnoth, abbed Wulsige, ealdormen'ene Ælfric, Godwine og Ulfcytel af East Anglia, endvidere ealdorman Æthelwine's søn Æthelweard og alle de bedste mænd i England. Efter dette slag rykkede Knud med sin hær ind i Gloucestershire, hvor man hørte sige, at kong Edmund var. Nu foreslog ealdorman Eadric og de tilstedeværende witan, at kongerne skulle slutte forlig og give gidsler indbyrdes. Kongerne mødtes i Alney, og de bekræftede deres venskab med panter og eder. De fastsatte det pengebeløb, som skulle betales til den fremmede hær og skiltes så, da dette forlig var bragt i stand. Kong Edmund fik Wessex og Knud Mercia.

Fjenderne drog nu til skibene med byttet fra sine plyndringer. Londons borgere sluttede våbenstilstand med fjenderne og tilkøbte sig fred. Fjenderne førte deres skibe til London og opslog deres vinterkvarter der.

Den 30. november døde kong Edmund. Han ligger begravet ved siden af sin bedstefader Edgar i Glastonbury ...

1017. Her i dette år overtog kong Knud styret i hele England. Han delte det i fire dele og tog selv Wessex; Thorkil fik East Anglia, Eadric Mercia og Erik Northumberland. I dette år blev ealdorman Eadric dræbt, ligeledes Northman, søn af ealdorman Leofwine, Æthelweard, søn af Æthelmær den Høje og Beorhtric, søn af Ælfgeat i Devonshire ... Inden den 1. august sendte kongen bud efter kong Æthelreds enke, Richards datter, og gjorde hende til sin dronning.

1018. I dette år blev tributten betalt over hele England. Den var ialt på 72.000 pund foruden de 11.000 pund, som Londons indbyggere betalte. En del af den fremmede flåde sejlede til Danmark, men 40 skibe blev hos kong Knud. Danskerne og englænderne blev enige i Oxford ...

1019. Her drog kong Knud til Danmark og blev der hele vinteren.

2. Kong Knud til sine witan 1020

Cnut konge hilser sine ærkebiskopper og sine biskopper over folket og Þurkyl jarl og alle hans jarler og hele sit organiserede folk, „twelfhynde" og „twyhynde",[4] gejstlige og verdslige, i England med venlighed.

Og jeg[5] bekendtgjorde for dem, at jeg ville være en nådig herre, og at jeg usvigelig ville holde Gud bud og den rette verdslige lov.

Jeg lagde mig på sinde det budskab og de ord, som ærkebiskop Lyfing[6] bragte mig fra paven i Rom, at jeg overalt skulle holde Guds pris højt i ære og slå uret ned og holde freden i fuldt omfang, for så vidt Gud måtte unde mig det.

Nu ønsker jeg ikke længere de afgifter,[7] jeg krævede, dengang jeg var i krig med jer; nu har jeg med Guds hjælp afstået fra mine afgifter.

Dengang sagde man til mig, at mere skade ventede os, end vi satte pris på. Og da tog jeg selv med de mænd, som drog til Danmark,[8] hvorfra den største ulykke ramte jer, og jeg har med Guds hjælp truffet forholdsregler mod, at nogen ufred for fremtiden kommer til jer derfra, så længe I retter jer efter mig og mit liv varer.

Nu takker jeg Gud den almægtige for hans hjælp og hans barmhjertighed, at jeg har bragt de store ulykker, som ramte os, til standsning, så at ingen ulykke fra nu af bør træffe os, men at det bliver os til fuld hjælp og redning, hvis det bliver nødvendigt.

Nu ønsker jeg, at vi alle ydmygt takker Gud den almægtige for hans barmhjertighed, som han har skænket til vor hjælp.

3. Knud regerer England og Norden

The Laud Chronicle

1020.
I dette år kom kong Knud til England.

1021.
Den 11. november i dette år forviste kong Knud jarl Torkel.

1025.
I dette år drog kong Knud til Danmark med sine skibe til slagpladsen ved Den hellige Å,[9] og Ulf og Eilaf mødte ham med en stor skare, både en svensk hær og flåde; og dér døde mange mænd på Knuds side, både danskere og englændere, og svenskerne beholdt slagpladsen.

1028.
I dette år sejlede kong Knud fra England til Norge med 50 skibe, og han jagede Olav[10] ud af landet og tog landet i sin besiddelse.

1029.
I dette år vendte kong Knud hjem til England.

1030.
I dette år vendte kong Olav tilbage til Norge, og folket samlede sig og kæmpede imod ham, og han blev slået ihjel dér.[11]

1031.
Her drog kong Knud til Rom.

1036.
I dette år døde Knud ved Shaftesbury, og han ligger begravet i Winchester i den gamle kirke. Han var konge over hele England i næsten 20 år. Kort efter hans død var der et møde af alle witan i Oxford, og jarl Leofric og næsten alle adelsmænd nord for Themsen og huskarlene (tinglid) i London valgte Harald til regent i hele England på egne vegne og for sin broder Harthacnut, som var i Danmark. Og jarl Godwine og alle de fornemste mænd i Wessex gjorde modstand, sålænge de kunne; men de kunne ikke forhindre det på nogen måde. Så blev det besluttet, at Ælfgifu, Harthacnuts moder, skulle opholde sig i Winchester med sin søns huskarle og at hun skulle styre hele Wessex i hans navn, og jarl Godwine var hendes mest hengivne mand.

4. Kong Knuds fromhed

På alle måder beflittede han sig på, hvad der er Gud velbehageligt, og derfor, når som helst han havde erkendt, at noget godt burde gøres, forsømte han det ikke, men var ivrig for at sætte det i værk.

Thi hvilken kirke gives der vel, som ikke endnu den dag i dag glæder sig ved hans gaver? Men for ikke at tale om, hvad han har gjort for dem, som var i hans eget kongerige, så velsigner Italien hver dag hans sjæl, Gallien bønfalder om, at den må nyde salighed i fuldeste mål, og mere end alle andre beder Flandern om, at han må glædes i himlen hos Kristus. Disse lande rejste han nemlig igennem, da han stævnede til Rom, og som det klart fremgår af mange beviser, udøvede han på denne rejse så talrige barmhjertighedens gerninger, at hvis nogen ville beskrive alle disse, vil han, om han end gør utallige bind deraf, dog nødes til omsider at give tabt og tilstå, at han næppe endda er kommet igennem den mindste del. Jeg vil nu ikke indlade mig på at fortælle, hvad han har gjort på hvert enkelt sted; men alligevel, for at man kan fæste mere tro til, hvad jeg forsikrer, vil jeg blot for et eksempels skyld omtale, hvad han har gjort i St. Omer alene, hvilket jeg også mindes at have set med mine egne øjne.

Efter at han var trådt ind i klostrene, og man der havde modtaget ham med stor hæder, skred han ydmygt frem og med vidunderlig ærbødighed, idet han holdt øjnene fæstede på jorden, og medens han udgød rigelig fremvældende tårers floder, om jeg må bruge dette ord, anråbte han med al inderlighed helgenerne om deres forbøn hos Gud. Men da det så var kommet dertil, at han ville belæsse de hellige altre med sine kongelige offergaver, ol hvor ofte fæstede han ikke først tårefulde kys på gulvet, hvor ofte slog han sig da ikke for sit ærværdige bryst med egen hånd, hvor dybe suk drog han ikke, hvor tit bad han ikke om, at den himmelske mildhed ikke måttte nære fortørnelse mod ham. Omsider blev der på hans vink rakt ham en offergave af hans ledsagere, og det ikke en ringe gave eller en sådan, som kunne indesluttes i en pengepung, nej, der bragtes ham en vældig gave, som en med pallium beklædt mand bar i sit udspændte kappeskød, og den tog kongen selv med egne hænder og lagde den på alteret som en glad giver efter den apostoliske formaning. Dog, hvorfor siger jeg blot „alteret"? jeg kan jo huske, at jeg har set, at han gik omkring til alle kroge i klostret og ikke gik forbi et eneste alter, hvor ringe det end var, uden at han gav det gaver og trykkede søde kys på det. Derefter kom de fattige, og de fik ligeledes straks gaver allesammen, en for en. Dette og andet, som vækker endnu mere beundring end dette,

har jeg set udført af den herre Knut, jeg eders ringe hustjener, Hellig Audomarus[12] og Hellig Bertinus, da dette skete i eders klostre, giv da til løn for disse velgerninger, at denne herlige konge må leve i de himmelske boliger, således som eders tjenere, kannikerne og munkene, beder om i deres daglige bønner!

5. Hardeknud og det danske styres ophør

The Laud Chronicle

1037.
I dette år blev Ælfgifu, kong Knuds enke, drevet fra landet, hun var kong Harthacnuts moder.

1039.
I dette år døde kong Harald[13] i Oxford den 17. marts og han blev begravet i Westminster, og han havde regeret over England 4 år og seksten uger. I hans dage blev til 16 skibe betalt 8 mark pr. åretold, således som man havde gjort det i Knuds dage. Samme år kom kong Harthacnut til Sandwich 7 dage før midsommer, og han blev straks modtaget af både englændere og daner. Dog lønnede hans rådgivere det siden hårdt, da de bestemte, at der til de 62 skibe skulle betales 8 mark pr. åretold.

1040.
I dette år blev krigsskatten til danerne betalt. Den beløb sig til 21.099 pund, og senere blev der til 32 skibe betalt 11.048 pund. Samme år kom kong Æthelreds søn Edward her til landet fra Normandiet. Han var broder til kong Harthacnut, idet de begge var sønner af Ælfgifu, der var grev Richards datter.

1041.
Her døde Harthacnut i Lambeth den 8. juni. Han var konge over hele England i to år på nær 10 dage, og han ligger begravet i den gamle kirke i Winchester sammen med sin fader Knud. Før begravelsen valgte hele folket Edward til konge i London; gid han må herske, så længe Gud under ham det.

6. En svensk runesten om danegæld

Borrestad-stenen, Orkestad sogn, Uppland

Karse og Gerbjørn de lod rejse denne sten efter Ulv, deres fader. Gud hjælpe hans sjæl og Guds moder! Men Ulv har i England modtaget danegæld tre gange. Det var den første, som Toste[14] betalte, derpå betalte Torketil,[15] derpå betalte Knud.

KAPITEL VIII

Træk af den nordiske kolonisations historie i vikingetiden

1. Oprettelsen af Danelagen

The Parker Chronicle

878. Størstedelen af landet overvandt de undtagen kong Alfred,[1] der ledsaget af en fåtallige skare med møje drog til skovene og utilgængelige mosestrækninger. Samme vinter var Ivars og Halvdans broder[2] i det vestsaksiske Devonshire, og der mistede han livet sammen med 800 mand og 40 mand af sin hird. Den følgende påske opførte kong Alfred med en lille skare et befæstet sted i Athelney, og fra denne fæstning fortsatte han og befolkningen i den nærmeste del af Somerset kampen mod fjenderne. I den syvende uge efter påske red han til Ecgbryhtesstan øst for Selwood; der fik han tilslutning af hele Somerset og Wiltshire samt den del af Hampshire, der ligger på denne side af havet, og de var glade for ham. Efter en nats forløb drog han fra lejren til Iley Oak og en nat senere til Edington, hvor han kæmpede med hele den fjendtlige hær og slog den på flugt, og han red efter dem lige til befæstningen og belejrede den i 14 dage. Da gav fjenderne ham gidsler og svor dyrt på, at de ville drage bort fra hans rige. De lovede også, at deres konge ville modtage dåben, og de holdt dette løfte på følgende måde. 3 uger efter kom kong Guthrom[3] med 29 andre af de mænd, som var mest ansete i hæren, til Aller, der ligger ved Athelney. Kong Alfred stod fadder til ham ved dåben, og ceremonien fandt sted i Wedmore. Han var 12 dage hos kongen, der hædrede ham og hans fæller med store pengegaver.

879.

Her drog fjenderne til Cirencester fra Chippenham og opholdt sig der ét år. I det år samledes en skare vikinger og slog sig ned i Fulham ved Themsen, og i dette år formørkedes solen en time.

880.

Her drog fjenderne fra Cirencester til East Anglia, erobrede landet og delte det. Samme år drog den fjendtlige hær, som holdt Fulham besat, til Gent i Frankrig og lå et år der.

2. *Danelagstraktaten*[4]

Dette er den fred, som Alfred konge og Gydrum konge og hele den engelske nations stormænd og alle de, der bor i East Anglia[5] har fastsat og styrket med deres ed for sig selv og for deres efterkommere, fødte som ufødte, som ønsker vor eller Guds gunst.

Først om vore landegrænser: op ad Themsen, så op ad Lea og langs Lea til dens kilde, så i lige linje til Bedford, så op ad Ouse til Wætlingastræt.[6]

Og det er sådan, at hvis en mand bliver slået ihjel, lader vi en dansk og en engelsk være lige dyre, til 8 halvmark fint guld,[7] undtagen den frimand, som sidder på skatteland,[8] og deres frigivne. De er også lige dyre, hver af de to er til 200 sh.

Og hvis en kongsthegn[9] bliver anklaget for drab, og hvis han vover at rense sig,[10] da skal han gøre det med 12 kongsthegner. Og hvis man anklager en mand, der er mindre formuende end en kongsthegn, da skal han rense sig med 11 af sine ligemænd og med én kongsthegn – og sådan ved enhver klage, der drejer sig om mere end 4 „mancus"[11] – og tør han ikke,[12] da skal han bøde det tredobbelte af, hvad han ellers skulle. Og at enhver skal kunne føre vidne[13] ved salgt af slaver, heste og okser.

Og alle bestemte vi den dag, da man svor eden, at hverken fæster eller fri måtte udvandre til hæren[14] uden tilladelse, og ikke nogen af dem til os. Men hvis det sker, at nogen af dem af nød vil handle[15] med os eller vi med dem – med kvæg eller varer – så kan det tillades på den måde, at man stiller gidsler til pant og bevis på freden, og for at det kan være tydeligt, at man har „ren ryg".

3. *Af en overenskomst mellem daner og angler ca. 925*

Dette er de betingelser, som kong Alfred[16] og kong Gudrum blev enige om og fastsatte, dengang angler og daner blev fuldt enige om

fred og venskab, og som de, der senere var *witan,* ofte og hyppigt fornyede for os, øgede og bedrede.

Først og fremmest udtalte de, at de ville elske én Gud[17] og uden svig give afkald på hedenskaben.

Og de indrettede verdslig ret,[18] fordi de vidste, at de ikke på anden måde kunne tugte mængden, og fordi der var mange, som ikke på anden måde ville bøje sig for Gud, som de burde. Og de indførte verdslig bøde fælles for Kristus og kongen, hvor end Guds lov ikke overholdtes retfærdigt efter bispens bud.

Og dette sagde de først, at freden inden for kirkens mure og kongens „håndfred" altid skulle forblive ukrænket.

Og hvis nogen opgiver kristendommen eller ærer hedenskaben i ord eller gerning, skal han betale *wergeld* eller *„wita"*[19] eller *„lahslit"*,[20] efter hvad der er begået.

Og hvis en præst vranglærer folket om helligdag eller faste, skal han blandt anglerne bøde 30 sh. og hos danerne 3 halve mark.

– – –

Og hvis nogen ikke betaler tiende, skal han bøde *lahslit* hos danerne, *wita* hos anglerne.

Hvis nogen ikke betaler Rompenge,[21] skal han bøde *lahslit* hos danerne, *wita* hos anglerne.

Og hvis nogen ikke betaler lysgælden,[22] skal han bøde *lahslit* hos danerne, *wita* hos anglerne.

Hvis nogen ikke betaler plovalmisse,[23] skal han bøde *lahslit* hos danerne, *wita* hos anglerne.

Hvis nogen nægter at betale noget, som tilkommer Gud, skal han bøde *lahslit* hos danerne, *wita* hos anglerne.

Hvis nogen gør modstand mod opkræveren[24] og sårer ham, skal han betale *wergeld.*

– – –

Hvis nogen vover at drive handel om søndagen, skal han have fortabt det købte og skal betale 12 øre[25] hos danerne og 30 sh. hos anglerne.

– – –

Jernbyrd[26] og ed er forbudt på helligdage og i den almindelige faste, og den, der bryder dette forbud, skal blandt danerne bøde *lahslit,* blandt anglerne *wita.*

21. Æthelreds og Sven Tveskægs mønt

4. Domesday Book[27] *om landbefolkningen i East Anglia*

Shire	Fribønder	Fæstere	Husmænd og livegne
Lincoln	10.851	7.034	3.317
Norfolk	10.682	4.682	10.246
Suffolk	8.435	3.023	7.079
Essex	1.025	4.002	8.703
Cambridge	176	1.929	2.709
Huntingdon	52	1.938	384

5. Samtidige kilder om Normandiets afståelse[28]

A. Flodoard i Reims kirkehistorie[29]

– – – og man indrømmede dem nogle distrikter langs kysten med byen Rouen, som de næsten havde lagt øde, samt andre distrikter, som var underlagt denne.

B. Uddrag af diplom udstedt af Karl den Enfoldige[30] 918 til klosteret La Croix St. Leufrois.

– – – undtagen den del af abbediet, som vi har tilkendt normannerne ved Seine, nærmere bestemt Rollo og hans ledsagere til gengæld for, at de ville værne riget.

c. Flodoards annaler 924

– – – men kong Rudolf var ikke til stede. Dog blev med hans samtykke hans lande øgede, og han fik tilkendt Bessin og Maine[31] ved fredstraktaten.

6. Eksempler på nordiske stednavne fra Normandiet

A. -ville, med nordisk personnavn som forled

Acqueville (gl. form Akevilla)
Berville (Bierville)
Bondeville (uændret)
Branville (Brantville)
Gremontville (Germundiville)
Heroudeville (Aroudeville)
Hengueville (Helgaville)
Ingouville(Ingulfville)
Calleville (Karleville)
Renneville (Regnerville)
Manneville (uændret)
Rouville (Rolville)
Sasseville (Saxaville)
Etienville (Stenville)
Equemauville (Scamelville)
Tourville (Torreville)
Trouville (Thorouville)
Tocqueville (Tokeville)
Tricqueville (Trigueville)
Ouville (Ulveville)

B. navne på -bec

Bebec (Buybec)
Carbec
Dalbec, Daulbec
Foulbec (Folebec)
Houllebec
Lillebec

Orbec
Rabec
Risbec

c. navne på -bu

Borguébu (Borguésbu)
Carquebu (Querquebu)
Hadbue
Tournebu
Vinnebu

d. andre navne

Haguedike
Epegard (Auppegardus, Aplegard)
Catholme
Le Torp
Clitourp
Daltorp
Appetot (Apletot)
Bonnetot
Etaintot
Braquetuit (sml. eng. Brackenthwaite)
Longtuit (sml. eng. Longthwaite)
Sanvic
Selvic
Solvic

7. *Indskriften på Bayeuxtapetet*

Edward rex	Edward konge[32]
Ubi Harold dux Anglorum et sui milites equitant ad Bosham.	Hvor Harald, anglernes hertug og hans væbnere rider til Bosham.[33]
Ecclesia.	Kirken.
Hic Harold mare navigavit et velis vento plenis venit in terrā(m) Widonis comitis.	Her sejlede Harald på havet og kom for fulde sejl til grev Wido's land.[34]

Harold.	Harald.
Hic apprehendit Wido Haroldū(m) et duxit eum ad Belrem, et ibi eum tenuit.	Her greb Wido Harald og førte ham til Beaurain[35] og beholdt ham dér.
Ubi Harold (et) Wido parabolabant.	Hvor Harald og Wido talte sammen.[36]
Turold.	Turold.[37]
Ubi nuntii Willelmi ducis venerunt ad Widonē(m).	Hvor hertug Vilhelms bud[38] kom til Wido.
Nuntii Willelmi. +	Vilhelms bud.
Hic venit nuntius ad Wilgelmum ducem.	Her kom budet til hertug Vilhelm.
Hic Wido adduxit Haroldum ad Wilgelmum Normannorum ducem.	Her førte Wido Harald til Vilhelm, normannernes hertug.
Hic dux Wilgelm cum Haroldo venit ad palatiū(m) suū(m).	Her kommer hertug Wilhelm med Harald til sit palads.
Ubi unus clericus et Ælfgyva.	Hvor (der var) en klerk og Ælfgive.[39]
Hic Willem dux et exercitus ejus venerunt ad montē(m) Michaelis.	Her kom hertug Vilhelm og hans hær til Mont St. Michel.[40]
Et hic transierunt flumen Cosnonis.	Og her gik de over floden Cuesnon.[41]
Hic Harold dux trahebat eos de arena.	Her trak hertug Harald dem ud af sandet.
Et venerunt ad Dol et Conan fuga vertit.	Og de kom til Dol[42] og Conan flygtede.
Rednes.	Rennes.[42]
Hic milites Willelmi ducis pugnant contra Dinantes, et Cunan claves porrexit.	Her kæmper hertug Vilhelms mænd mod indbyggerne i Dinan, og Cunan rakte nøglerne frem.
Hic Willelm dedit Haroldo arma.	Her gav Vilhelm Harald våben.
Hic Willelm venit Bagias.	Her kom Vilhelm til Bayeux.
Ubi Harold sacramentum fecit Willemo duci.	Hvor Harald aflagde ed til hertug Vilhelm.

22. Hæren fouragerer. Bayeux-tapetet.

Hic Harold dux reversus est ad Anglicam terram.
Et venit ad Edwardū(m) regem.
Hic portatur corpus Eadwardi regis ad ecclesiam Sci Petri apli (Sancti P. apostoli).
Hic Eadwardus rex in lecto alloquit(ur) fideles.
Et hic defunctus est.
Hic dederunt Haroldo coronā(m) regis
Hic residet Harold rex Anglorum.
Stigant archiep(iscopu)s.
Isti mirant stellā(m).
Harold.
Hic navis Anglica venit in terram Willelmi ducis.
Hic Willelm dux jussit naves edificare.
Hic trahunt naves ad mare.

Isti portant armas ad naves.
Et hic trahunt carrum cum vino et armis.

Her vendte hertug Harald hjem til England.
Og kom til kong Edward.
Her bæres kong Edwards lig til apostlen St. Peters kirke.[43]

Her taler kong Edward i sengen til sine trofaste mænd.
Og her døde han.
Her gav de Harald kongekronen.
Her troner kong Harald, anglernes konge.
Ærkebisp Stigant.[44]
De forundrer sig over stjernen.[45]
Harald.
Her kommer et engelsk skib til hertug Vilhelms land.
Her befalede hertug Vilhelm at bygge skibe.
Her trækker de skibene til havet.
Disse bærer våben til skibene.
Og her trækker de en kærre med vin og våben.

+ Hic Willelm dux in magno navigio mare transivit et venit ad Pevenesæ.
Hic exeunt caballi de navibus.
Et hic milites festinaverunt Hestingā(m), ut cibum raperentur.
Hic est Wadard.
Hic coquitur caro.
Et hic ministraverunt ministri.
Hic fecerunt prandium.
Et hic episcopus cibū(m) et potū(m) benedicit.
Odo ep(iscopu)s.
Willelm: Rotbert.
Iste jussit, ut foderetur castellum at Hestengā(m)ceastra.

Hic nuntiatum est Willelmo de Harold.
Hic domus incenditur.
Hic milites exierunt de Hestenga et venerunt ad prelium contra Haroldum regē(m).
Hic Willelm dux interrogat Vital, si vidisset exercitū(m) Haroldi.
Iste nuntiat Haroldum regē(m) de exercitu Willelmi ducis.
Hic Willelm dux alloquitur suis militibus, ut prepararent se viriliter et sapienter ad prelium contra Anglorum exercitū(m).
Hic ceciderunt Lewine et Gyrð, fratres Haroldi regis.
Hic ceciderunt simul Angli et Franci in prelio.
Hic Odo ep(iscopu)s baculū(m) tenens confortat pueros.

Her krydsede hertug Vilhelm over havet på et stort skib og kommer til Pevensey.[46]
Her går hestene fra borde.
Og her skyndte soldaterne sig til Hastings for at røve proviant.
Her er Wadard.[47]
Her koges kød.
Og her vartede tjenerne op.
Her spiste de frokost.
Og her velsigner bispen mad og drikke.
Bisp Odo.[48]
Vilhelm. Robert.
Han befalede, at der skulle graves en skanse ved Hestingaceastra (Hastings).[49]
Her meldtes til Vilhelm om Harald.[50]
Her antændes huset.[51]
Her forlod soldaterne Hastings[52] og kom i kamp med kong Harald.
Her spørger hertug Vilhelm Vital,[53] om han har set Haralds hær.
Han melder kong Harald om Vilhelms hær.
Her opfordrer hertug Vilhelm sine soldater til at forberede sig mandigt og klogt til kampen mod englændernes hær.
Her faldt Lewine og Gyrth, kong Haralds brødre.
Her faldt både englændere og franskmænd samtidig i kampen.
Her opmuntrer bisp Odo med en stav i hånden sine svende.

Hic est Willelm dux.	Her er hertug Vilhelm.
E(usta)tius.	Eustatius.[54]
Hic Franci pugnant.	Her kæmper franskmændene.
Et ceciderunt, qui erant cum Haroldo.	Og de, der var med Harald, faldt.
Hic Harold rex interfectus est.	Her dræbtes kong Harald.
Et fuga verterunt Angli.	Og englænderne flygtede.

8. Adam af Bremen om Norges kolonisationsområde

Men dette Thyle[55] kaldes nu Island efter den is, som binder oceanet. Om denne ø fortælles også det mærkværdige, at isen dér på grund af alder virker så sort og tør, at den brænder, når der er sat ild på den. Men det er en så stor ø, at den inden for sit område har mange folkeslag. De lever kun af kvægavl og er klædt i kvægets skind. Intetsteds vokser korn, og der er kun meget lidt træ. Derfor lever de i underjordiske huler og er tilfredse med at være under samme tag og i rum fælles med deres kvæg. Thi bjerge har de i byers sted, og deres kilder er deres morskab. Sådan lever de livet i hellig nøjsomhed, idet de intet andet begærer end det, naturen tilstår dem, og de kan glade sige med apostlen[56]: „Men når vi har føde og klæder, vil vi dermed lade os nøje". Lykkelige folk! siger jeg, hvis fattigdom ingen misunder og allerlykkeligst, fordi de nu alle har omvendt sig til kristendommen!

Men der er også mange andre øer i havet, og af disse er Grønland på ingen måde den mindste, beliggende langt ude i havet over for Suedia's bjerge eller de ripheiske bjergkæder.[57] Menneskene er dér grønne af havdybet, heraf navnet ...

I øvrigt, sagde han,[58] at mange i det ocean havde fundet endnu en ø, som kaldes Winland,[59] fordi vinstokke dér vokser vildt og bærer udmærkede druer. Men ifølge sikker meddelelse fra nogle danske – og ikke af løs snak – har jeg hørt, at der også er selvsået korn i store mængder. Efter denne ø – siger han – findes intet beboeligt land i dette ocean, men alt bagved er fyldt af uudholdelig is og umådelig tåge.

9. Nestorkrøniken[60] om Rurik og hans brødre

År 6370[61] forjog de varjagerne[62] over havet, gav dem ingen skat og begyndte at regere sig selv, og det gik ilde med retsplejen, slægt

rejste sig mod slægt, og der var indbyrdes splid imellem dem, og de begyndte at føre borgerkrig. Og de sagde da til hinanden: „Lad os søge en fyrste, som kan regere over os og dømme, hvad ret er." Og de gik over havet til varjagerne, til Rus; thi således kaldtes disse varjager: Rus, ligesom andre kaldes svier, andre nurmanner, andre anglianer, andre goter, således også disse. Og čuderne,[62] slaverne, krivičerne[63] og vesserne[64] sagde til russerne: „Vort land er stort og frugtbart, men der er ingen orden deri. Kom derfor for at regere og herske over os!" Og der udvalgtes tre brødre med deres følge, og de tog hele Rus med sig, og de kom. Og den ældste, Rurik, slog sig ned i Novgrad,[65] og den anden, Sineus,[66] i Bjelo-Jezero,[67] og den tredje i Izborsk, han hed Truvor. Og efter disse varjager fik det russiske rige navn, nemlig novograderne; disse er de novogradske folk af varjagisk æt; forhen var novograderne slavere. Men efter to års forløb døde Sineus og hans broder Truvor. Og Rurik overtog regeringen og uddelte byer til sine mænd, til én Polotsk,[68] til en anden Rostov,[69] til en tredje Bjelo-Jezero. Og i disse byer er varjagerne indvandrede; de tidligere beboere var i Novgrad slavere, i Polotsk krivičere, i Rostov Meria, i Bjelo-Jezero Ves, i Murom[70] Muroma. Og alle disse gjorde Rurik sig til herre over. Og der var to mænd hos ham, som ikke var af hans slægt, men dog bojarer,[71] og de forlangte orlov for at gå til Konstantinopel med deres følge. Og de drog ned ad Dnjepr og så dér, da de ville drage forbi, en lille by på en høj og spurgte sig for og sagde: „Hvis er denne by?" Men folk svarede: „Der har været tre brødre Kij, Ščeк og Choriv, som har bygget denne by, og de er døde, og vi, deres æt, bor her og betaler skat til kozarerne". Og Oskold og Dir[72] slog sig ned i denne by, og der samledes mange varjager om dem, og de begyndte at regere over det polske land, medens Rurik regerede i Novgrad.

10. Svenske runesten om forbindelserne mod øst

A. Mervalla, Ytterselö sogn, Södermanland

Sigrid lod rejse denne sten efter Sven, sin mand.
Han sejled ofte
til Semgallen[73]

med dyrebart skib
om Domesnäs.[74]

B. Esta berg, Sätersta sogn, Södermanland

Ingefast lod hugge stenen efter Sigvid, sin fader.

Han faldt
i Holmgård[75]
skibshøvdingen
med skibsfolkene.

C. Berezanj, i Dnjeprmundingen

Grane gjorde denne stenkiste (?) efter Kal, sin fælle.

D. Gripsholm, Södermanland

Tole lod rejse denne sten efter sin søn Harald, broder til Ingvar.

De for dristigt
fjernt efter guld.
I Østerled gav de
ørnen føde.
De døde sydpå
i Særkland.[76]

E. Ed, Eds sogn, Uppland

Ragnvald lod riste runer efter Fastvi, sin moder, Onems datter. Hun døde i Ed. Gud hjælpe hendes sjæl.

Runerne lod Ragnvald riste
han var i Grækenland
var krigerskarens høvding.

F. Täby sogn, Uppland

Inge rejste denne sten efter sin arving Olev.

Han østerude
med snekken pløjed
og i longobardernes
land han døde.

G. Timans, Roma sogn, Gotland

Ormika, Ulfair,[77] grækere, Jerusalem, Island, Serkland.

Högby-stenen, Östergötland

Torgerd rejste denne sten efter Assur sin morbroder. Han døde østpå i Grækenland.

Sønner fik Gulle
en god bonde, fem.
Ved Fyris[78] faldt Asmund
den gæve kæmpe.
Atsur omkom
østpå i Grækenland.
Halvdan blev
på Bornholm dræbt.
Kåre ved Dundee (?),[79]
og død er Bo.

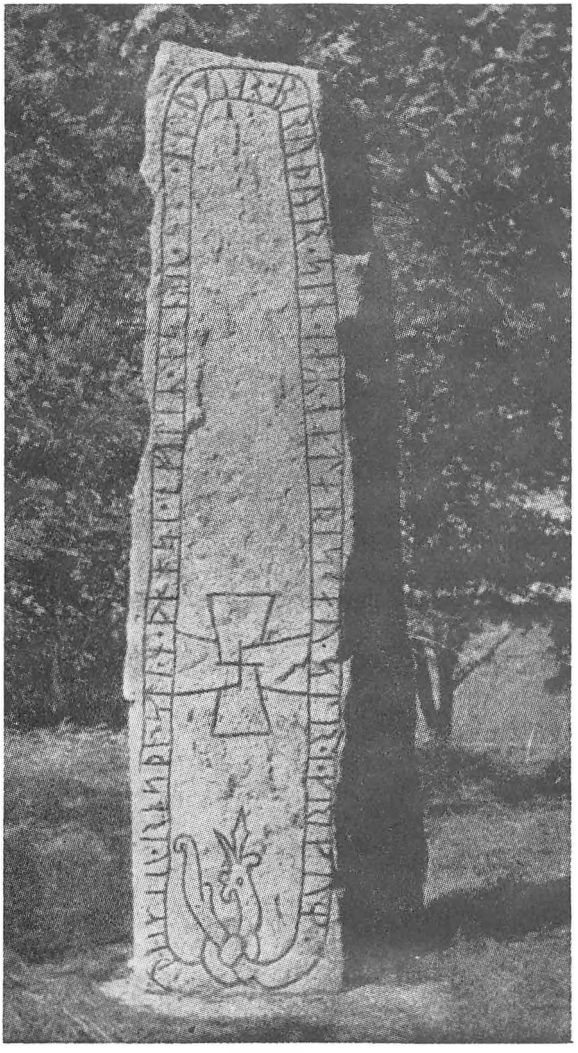

23. Högby-stenen

Noter til teksterne

Kursiv (for eksempel *Alfred den Store*)
betyder overalt i noterne henvisning
til leksikon s. 125 ff.

Noter

KAPITEL I

De ældste beskrivelser af Nordens lande og folk

1 Einhard: se leksikon *Einhard.*
2 mil: romersk mil, 1500 m.
3 Ottar: se leksikon *Alfred den Store.*
4 Sciringes heale: se leksikon under *Skiringssal.* – Det er Otheres rejse, som beskrives i det første afsnit.
5 æt Hæþum: Hedeby, ordret: ved hederne. Se leksikon *Hedeby* § 1.
6 Denemearc: her må menes Halland.
7 Gotland: kan betyde både Gotland og Jylland, her Jylland.
8 Sillende: sikkert Sønderjylland.
9 Truso: handelsby nær Elblag i Polen (tysk: Elbing).
10 Weonodland: vendernes lande.
11 Sconeg: Skåne (-eg = nord. -öy, -ø).
12 Burgende land: Bornholm.
13 Meore: Möre, landskab i Sverige over for Öland, her skrevet Eowland.
14 Wisla: Wisla, ty. Weichsel.
15 Adam af Bremen: se leksikon.
16 Egdore: Ejder.
17 Nordalbinger: folkene nord for Elben, her holstenerne.
18 Isarnho: da. Jarnwith, jernskoven, grænseskoven mellem danernes og vendernes lande.
19 det barbariske hav: Vesterhavet.
20 Sven Tveskæg: der er en fejl i kilden her. I følge Adam (III, 15) kom Emund den Gamle (eller Slemme: pessimus) til magten omkring 1050, på Sven Estridsens tid. Men Adam ved også, at der i Sven Tveskægs tid lige efter Harald Blåtands død sad en kong Emund (uden tilnavn) i Sverige (II, 25). – Traktaten findes i en sen af-

skrift som et tillæg til Västgötaloven fra 13. århundrede, og afskriveren har vel tilføjet tilnavnene for egen regning.

21 Cakaldi: skal sikkert være Racvaldi, Ragnvald.

22 Tiundeland: den midterste og nordligste del af Uppland, omkring Uppsala. Egl. ti-hundrede-land, d.v.s. de ti herreders land.

23 Fjädrundaland: den vestlige del af Uppland.

24 Västmanland: svensk landskab ved den inderste del af Mälaren og nord for denne sø, vest for Fjädrundaland.

25 Gymkil: fejlskrift for Grimkil.

26 suntru asi: stednavnene er gengivet i kildens originale ortografi. „suntru asi" kan søges forskellige steder, dels ca. 20 km vest for Göteborg, hvor Hallands grænse drejer mod syd, dels – hvis man læser det som „sciutru asi" – ved Skottsjön i Nissans dalgang. Danabec: ved Älvsered i Högvadåns dalgang. Kinna sten: ved Kinnared. Vracsnæs: ved Simlångsdalen, en vigtig forbindelseslinje mellem Småland og Halland. Hviti sten: hvor Skåne, Halland og Småland støder sammen. Brimsæ sten: Brømsebro i Blekinge. Stenene er sat ved de vigtigste grænseovergange.

27 Daneholm: i Götaälvens munding, hvor de tre riger har grænse fælles.

28 Wendila: Vendsyssel. Se leksikon *Lindholm Høje*. Se i øvrigt s. 50 om Otto 1.s (936–973) togt.

29 saltland: bibelcitat (Jeremias 17.6). Adam må hentyde til hederne omkring hærvejen.

30 skatskyldigt: sml. s. 51 samt leksikon *Svenskevælde og markgrevskab*.

31 Heidiba: se leksikon *Hedeby* § 1.

32 Det barbariske Stræde: Østersøen.

33 Semland: Østprøjsen.

34 Grecia: omfatter både nuværende Rusland og det østromerske rige.

35 Ripa: Ribe kendes som by fra Ansgars levnedsbeskrivelse ca. 850; men endnu har man ingen byfund fra vikingetidens Ribe, hvis nærmere beliggenhed i øvrigt er omdiskuteret.

36 Fresia: se leksikon *Frisere*.

37 Arhusan: se leksikon *Århus*.

38 stræde: Adam lader Lille Bælt strække sig helt op til Århus.

39 Roscald: se leksikon *Roskilde*.

40 Lundona: Byen Lund synes først at være opstået omkring år 1000, men var allerede under Knud den Store et af de vigtigste møntsteder i landet. Der er foretaget udgravninger, og man har fundet en del fra tiden 1000–1050, bl. a. kamme af samme type som dem i Hedeby og Birka, dog ingen egentlige handelsvarer.

41 deraf navnet: Adam tror, at der er en forbindelse mellem det tyske ord „schön" og navnet Skåne. Lignende etymologier finder Adam alle mulige steder.

42 Gothia: Väster- og Östergötland.

43 Nortmannia: Norge. Adam bruger også navnet Norguegia.

KAPITEL II

Karl den Store og Godfred

1 Einhard: Se leksikon.

2 lægernes forskrift: antikkens og middelalderens læger helbredte mest ved diæt.

3 klædedragt: Sml. statuetten af Karl den Store.

4 chlamys: kort kappe.

5 artes liberales: den normale middelalderlige højere uddannelse bestående af forskolen *trivium* (grammatik, logik og retorik) og den højere skole *quadrivium* (geometri, aritmetik, musik og astronomi).

6 grammatica: elementært latin.

7 Petrus Pisanus: Peter af Pisa var blandt de betydeligste repræsentanter for den karolingske renaissance. Han levede ved Karl den Stores hof i Aachen.

8 Alcoinus (eller Alkuin): død 804, engelsk gejstlig, ærkebisp af York, den ledende kulturpersonlighed ved Karl den Stores hof i Aachen. Ved sine teologiske skrifter, sine

digte og ved sine mange breve til samtidige lærde arbejdede han på at genoplive kendskabet til den romerske oldtid.

9 dialectica: logik.

10 basilica: Kirken i Aachen er ikke, hvad man i moderne arkitektursprog kalder en *basilica*. B. er blot den gængse latinske betegnelse for enhver større hal, det være sig et retslokale eller en kirke eller et overdækket marked.

11 Fra Annales Einhardi: se leksikon, *Frankiske rigsannaler*.

12 derhen: til et møde mellem sakserne og Karl i Paderborn i Saksen.

13 nordliuder: (mod. ty. Nordleute), saksisk stamme, for størstedelen boende i Holsten.

14 Herstal: ved Liège i Belgien.

15 Minden: ca. 50 km vest for Hannover, ved Weser.

16 abodriter: vendisk stamme boende i nuv. Mecklenburg.

17 Wihmuodi: egnen nord for Minden.

18 transalbianske: nord for Elben.

19 Lovbestemmelser: af en såkaldt „capitulatio", også kaldet *kapitular*, en mundtlig bekendtgørelse, som har fået retskraft ved at være blevet oplæst for rigets fornemste mænd, og som samtidigt eller senere er blevet nedskrevet for at indgå i rigets arkiver. Ofte mangler – som her – angivelse af udsteder, adressat og dato. – Se *Dokumenter*.

20 faste: de hedenske folkeslag var i temmeligt stort omfang hyrder, og de havde derfor vanskeligt ved at holde sig helt fra kød.

21 flammerne: ligbrænding er hedensk, ligesom jordfæstelse er den normale kristne begravelsesmåde.

22 djævelen: den kristne kirke benægtede ikke eksistensen af de hedenske guder, men betragtede dem blot som djævle.

23 forbund: jvf. nr. 2 i dette kapitel, s. 19.

24 røver: bruderov anses for en hedensk skik ligesom blodhævn. Begge truer freden inden for det kristne samfund.

25 på samme tid: som omflytningen af nordliuderne (jvf. s. 20, kilde nr. 3). – Sliesthorp: se *Hedeby* § 1.

26 linoner og smeldinger: vendiske stammer, nabostammer til abodriterne.

27 Reric: sandsynligvis identisk med den lille havneby Rerik mellem Rostock og Wismar.
28 port: Se leksikon *Danevirke*.
29 kaldes ...: der er en tom plads til ca. 8 bogstaver i håndskriftet på dette sted. Skriveren har ikke været sikker på, hvordan han skulle stave det fremmede navn og har derfor ment, at det var bedst at indføre det senere. Det er dog aldrig sket.
30 Nordmannia: her Danmark.
31 Lippeham: i den østlige del af Westfalen.
32 hedder ...: som note 29.
33 ed: altså er der intet skriftligt dokument udfærdiget, kun en beediget og bevidnet fred under våben. Man har dog senere i Frankerrigets kancelli udfærdiget en såkaldt *notitia,* som indeholdt vidnernes navne, men ikke overenskomstens ordlyd.
34 Sven: i originalteksten står Suomi, en let gennemskuelig fejlskrivning for det i kongsætten hyppige navn Sven (skrevet Suein).

KAPITEL III

Nordens handel i vikingetiden

1 Immunitetsprivilegium: frihed for indblanding fra den verdslige myndighed. De fleste gejstlige stiftelser var fritaget for at betale skat til kejseren, og de havde ret til selv at opkræve told o. l. uden at skulle lade beløbet gå videre til kejseren.
2 friserne: Se *frisere* og *Dorstad* i leksikon.
3 Notker: munk i klosteret St. Gallen, Schweiz († 912), har skrevet en Karl den Stores historie, fuld af anekdoter og uden betydning for vurdering af den politiske historie, dog med værdifulde kulturelle oplysninger.
4 perserne: her araberne.
5 Annales Fuldenses: et årbogsværk af samme art som de frankiske rigsannaler. De er den vigtigste kilde til den tyske historie i den sidste halvdel af 800-tallet.

6 Ermoldus Nigellus: hofdigter ved Ludvig den Frommes hof. Han har bl. a. skildret Harald Klaks dåb i Ingelheim 826 (se s. 39), hvor han selv var til stede. Da han blev forvist fra hoffet, skrev han et digt til ære for Pippin, Ludvig den Frommes søn. Fra dette digt, som naivt priser Tyskland, stammer disse linjer.

7 stk. 2: fra *Ansgars Levnedsbeskrivelse.*

8 Herioldus: Det er Harald Klaks hjemrejse fra hans dåb i Ingelheim 826 sammen med Ansgar, der skildres. Han havde ikke fået kejserens hjælp til at generobre Danmark, som Godfreds sønner havde forjaget ham fra.

9 Se *Dorestad.*

10 danernes grænseegne: Hedeby og omegn. Ansgar er sandsynligvis kommet op ad Ejderen og Trene til Hollingsted ved Danevirkes vestende, derfra langs Danevirke til Hedeby. Man kender fund af rhinsk keramik fra vikingetiden både fra Hollingsted og *Hedeby* (se § 3).

11 på den anden side: der er muligvis en fejl i teksten. Rüstringen (sml. s. 113, note 8) lå – set fra Saksen – på denne side af Elben.

12 stk. 3: Ethelwerdi Chronicon, fra hvilken dette stykke er taget, er nærmest en latinsk version af Anglo-Saxon Chronicle. Den er forfattet ca. 1000 og viser en vis interesse for danske forhold, selv om dens viden er begrænset. Den løsning på navnespørgsmålet Slesvig-Hedeby, som den foreslår, har dog gode muligheder for at være den rette. – Se også *Hedeby* § 1.

13 stk. 4: se *Arabiske kilder.*

14 Siriustilbedere: betyder næppe mere end hedninger.

15 pæle: disse og de andre skikke er hverken bekræftet ved andre kilder eller ved udgravninger.

16 kirke: det var den danske konge Horik 1., som gav tilladelsen.

17 ønsket: B-teksten af *Ansgars Levnedsbeskrivelse* fortsætter her: „og en kirke blev indviet til Marias, den hellige Guds moders, ære."

18 stk. 6: fra Snorre Sturluson (1179–1241): Heimskringla, Harald Hårderådes saga cap. 34. Skjaldekvadet er for-

fattet af en ukendt samtidig digter. Yngste mønt fra Hedeby er slået af Edward the Confessor (1042–66).

19 otte: ottesang.

20 stk. 7: se *Alfred den Store* og kilde nr. 2, s. 13.

21 Rimbert: ærkebiskop af Hamborg-Bremen 865–88. Hans levnedsbeskrivelse, som dette stykke er taget fra, ligner meget Ansgars lednedsbeskrivelse.

22 sin hest: byttehandel. På denne tid ruinerede Bremerkirken sig næsten ved at opkøbe og frigive slaver.

23 Se *Sigtuna* og *Birka*.

24 goternes folk: østgöter og vestgöter.

25 Scaranis: Skara i Västergötland syd for Vänern, bispesæde, mødeplads for „alle göters ting".

26 Telgae: Södertälje v. Mälaren sydvest for Stockholm, umiddelbart syd for Birka, for enden af en snæver fjord, som næsten forbinder Mälaren med Østersøen. I vore dage er der gravet en kanal på dette sted. I oldtiden blev skibene båret eller slæbt ind i Mälaren.

27 Unni: ærkebisp Unni af Hamborg-Bremen (919–36) foretog 935/36 en missionsrejse til Danmark og Sverige. Han døde i Birka, hvor han blev begravet.

28 gotisk: Uppsala ligger i sveernes, ikke göternes land.

29 Ubsola: Se *Gl. Uppsala*.

30 stene og klipper: Adam tror altså, at det er sveerne selv, der har lagt øer og skær ud i Mälaren.

31 100 stadier: 18 km.

32 Scithia: Rusland.

33 han: en fordreven svensk konge, Anund, der er kommet for at plyndre byen som leder for danske vikinger.

34 han: byens „praefectus" (borgmester) Hergeir.

35 hun: en frisisk kvinde, Frideburg.

36 Annales Bertiniani: stk. 11 er skrevet omkring 840. Årbøgerne er velunderrettede og i det store og hele samtidige med begivenhederne.

37 Rhos: Det har gennem lang tid været et stridsspørgsmål mellem svenske og russiske forskere, om Kiew-riget, den ældste russiske statsdannelse (sml. Nestorkrøniken s. 97), har været grundlagt af svenske vikinger (varjager) eller

om det – som russiske „antinormannistiske" forskere hævder – er et rent russisk foretagende.

38 cachanus: også skrevet *chagan* (eller *chakan*), russisk fyrstetitel, som ikke er kendt fra Norden.

39 kejseren: Ludvig den Fromme 814–40.

40 Ibn Rustah: se *Arabiske kilder.*

41 Ibn Fadhlan: se *Arabiske kilder.*

42 Konstantinos Porfyrogennetos: østromersk kejser ca. 950, forfatter til adskillige skrifter, som skulle genoplive den klassiske kultur. Stykket her er taget fra hans skrift „Om rigets styre".

43 Essupi: alle de „russiske" navne, som anføres her, er nordiske, de „slaviske" russiske. Den nordiske navneform synes at have været „ej sofi". Floden, de sejler på, er Dnjepr. (Se Lunds Univ. Årsskr. 1950).

44 Tzykanisterion: Et boldhus i Konstantinopel, størrelse ubekendt.

45 Ulvorsi: nord. Hulm-forsi, Holmfos.

46 Gelandri: nord. Gellandri eller Gjallandri, „den gjaldende". Sml. fosnavne som Rjukandi (Rjukan) i Norge. Det moderne navn Zvonets betyder „den larmende"

47 Aifor: også skrevet Aeifor (måske fordi nord. ai- og græsk aeí betyder det samme, nemlig *stadig).* Navnet kan forklares på forskellig måde: 1) nord. eyforr, altid larmende, samme betydning som russ. Neasit. (N. kan også betyde pelikanernes fos, deraf K.s misforståelse). 2) nord. æi-førr, fossen, bådene ikke kan føres igennem. 3) Aidfors, af *ed,* et sted hvor bådene drages over land. – Således har man også antaget, at nordboeres og friseres både er blevet ført over land fra Hollingsted til Hedeby.

48 patzinakkerne eller pečenegerne: sydrussisk nomade- og røverfolk.

49 Baruforos: betydningen usikker, måske nord. Varufors, fossen med de høje klipper.

50 Leanti: den leende, d.v.s. skummende eller sydende. Det slaviske ord har samme betydning.

51 Strukun: måske *at strukum,* ved strøgene, hvor vandet „stryger" af sted. Jvf. Strøget om hovedgaden. Det er det slaviske navn, Konstantinos oversætter.

KAPITEL IV

Ansgars missionsvirksomhed

1 Herioldus: alm. kaldet Harald Klak. Den i l. 2 nævnte Herioldus er en anden, tidligere konge, kun kendt fra omtalen her.

2 Sinlendi: Sønderjylland.

3 hedder ...: Der er en tom plads i manuskriptet, se note 29, kap. 2.

4 Nordmannia: Danmark.

5 Ebo: ærkebisp af Rheims († 851), en af de fornemste gejstlige i Frankerriget. Rheims ærkestift måtte tage sig af Nordens affærer. Ebo er knyttet til kejserhoffet, en nær ven af kejser Ludvig den Fromme (814–40), hvis legekammerat han har været. Han er den egentlige ophavsmand til ideen om missioneringen af Norden.

6 Ermoldus: se kap. III, note 6.

7 Neptun: naturligvis dyrker nordboerne ikke N., men en romersk gud passer bedre i latinske vers, og det var ikke fint i middelalderen at nævne guderne ved deres „folkelige" navne. Selv Saxo kalder i oversættelsen af Bjarkemålet Odin for Jupiter.

8 Hriustri: Rüstringen, landskab omkring Wilhelmshafen.

9 De følgende afsnit (4–8) er alle fra Ansgars Levnedsbeskrivelse.

10 Wala: abbed i Ny-Korvey fra 826. – Vi har en fortegnelse over munkene i Corbie i Flandern (moderklostret til Ny-Korvey) fra tiden kort før Ansgars sendelse. Wala og andre af brødrene tilhørte de fornemste fyrsteslægter i riget. Om Ansgars egen herkomst er vi desværre ikke underrettet.

11 munk: Ansgar.
12 Guds tjenere: Ansgar og Autbert.
13 ham: Harald.
14 skole: vel i Hamburg eller Bremen.
15 faders ønske: Karl den Store havde ønsket at gøre Hamburg til ærkesæde.
16 synodeforsamling: forsamling af Frankerrigets bisper.
17 nordalbinger: sakserne nord for Elben (lat. Albis).
18 Gregorius: pave G. den 4. (827–44).
19 palliet: et sort bånd med hvide kors, ærkebispens værdighedstegn.
20 legat: pavens sendebud, med højere rang end ærkebisp.
21 Dorstat: se *Dorestad*.
22 Horik 1.: dansk konge, † ca. 855.
23 Nikolaus 1: pave 858–867.
24 Guds tjeneres tjener: pavens officielle titel.
25 salmisten: Salmernes Bog 106, 36–37.
26 så mange konger: stykket er en fortsættelse af kilde nr. 3

KAPITEL V

Jelling og 10. århundredes Danmarkshistorie

1 Jellingestenen: se *Jelling*.
2 Danmarks bod: tilnavnet hører i denne tolkning til Gorm.
3 Haddeby: de to runesten har vistnok stået ca. 500 m syd for halvkredsvolden.
4 Gnupa: se *Svenskevælde og markgrevskab*.
5 Widukind: munk i Ny-Korvey, Ansgars kloster. Han skrev i 960erne Saksens historie.
6 han: Henrik 1., ty. konge 919–36.
7 Hardegon: måske Gorm den Gamles fader Hardeknud.
8 Nortmannia: Norge.
9 næskonger: småkonger over dele af landet. Vi kender ingen navne.
10 Silfraskalli: ellers ukendt.

11 Otto: Otto 1. 936–73.

12 saksiske koloni: måske kolonien, som Henrik bosatte i 936; måske sammenblander Adam begivenhederne 948 og 975.

13 Harald: Harald Blåtand.

14 Suein-Otto: Det var almindeligt, at hedninger ved dåben fik et andet navn. Adam fortæller et andet sted, at Knud den Store blev døbt Lamprecht.

15 Agapit: pave Agapetus 2. 946–65.

16 Adaldag: ærkebisp i Bremen 937–88.

17 Flodoard: historieskriver fra Rheims, har skrevet årbøger og Rheims kirkes historie. Hans værker er blandt de vigtigste kilder til Frankrigs historie. Han er samtidig med de begivenheder, han skriver om.

18 Se note 16.

19 og/eller: det latinske ord *vel* kan i middelalderlatin have begge betydninger.

20 Thietmar: Bisp af Merseburg i Schwerin; skrev 1012–18 bispedømmets historie. Vi har Thietmars originalmanuskript bevaret. Det var dikteret til skrivere; men alle vanskelige passager, f. eks. stykket om Lejre, har han egenhændigt tilføjet for at undgå fejlhøring. Danevirkekampene kender Theitmar fra sin bedstefader.

21 Wieglesdor: se *Danevirke*.

22 Guldmangel: oldn. Vellekla, spottende hentydning til, at skjalden er lidt for ivrig efter at få penge for sit digt.

23 jarl: Hakon er altså ikke konge. Indledningen er den traditionelle. Skjalden ønsker lydhørhed.

24 silkebåndsprydet: se *Birka* § 5.

25 Frode: Fredegod.

26 Jyllands gavmilde konge: Harald Blåtand.

27 bød: Hakon jarl er altså Harald Blåtands vasal.

28 kejseren: måske Otto 2. 973–83.

29 Thietmar: se note 20.

30 Lejreblotet: se *Lejre*.

31 han: Henrik 1. (919–36). Thietmar ved fra andre kilder, at Gnupa, som han fejlagtigt kalder Cnuto, blev kristnet 934, og han henfører derfor skildringen af Lejreblotet,

som han sikkert kender fra skildringer af forholdene ca. 1015, til tiden før 934. Se s. 48, kilde nr. 2.

32 hunde, haner og høge: mærk bogstavrimet!

33 Uppsalatemplet: se *Gl. Uppsala.*

34 Sictona: se *Sigtuna.*

35 Birca: Adam sammenblander Sigtuna og Birka.

36 scolion: Adam har efter affattelsen af sit værk i sit eget manuskript tilføjet en del randnotitser, kaldet scolier, og alle afskriverne har omhyggeligt skrevet dem af som randnotitser i deres kopimanuskript. Senere afskrivere har også tilføjet scolier, men Adams kan kendes på, at de findes i alle håndskriftsgrupper af hans værk.

37 bølgeformede udsmykninger: enten dyreornamentik eller bølgelinierne, som ses i det damascerede stål.

38 dirhem: lille arabisk sølvmønt, svarende til den frankiske denar. Dens vægt i sølv svinger mellem 1 og $1^1/_2$ g.

39 stk. 5: den første beretning om Poppos jernbyrd (også kaldet Poppa).

40 Widukind: Meddelelsen om Poppos jernbyrd hænger så dårligt sammen med den øvrige beretning, at den må være udformet, efter at værket egentlig var blevet færdigt.

41 jern: først i en sen tilføjelse til Adam af Bremen og i den af denne tilføjelse afhængige skildring hos Saxo bliver det til en jernhandske.

42 Odinkar: bisp i Ribe ca. 1000. – Odinkar den ældre var blevet ordineret som missionsbiskop i Sverige uden fast sæde.

43 Libentius (eller Libentio): ærkebisp af Hamborg-Bremen 988–1013.

44 Gud velbehagelig: en af Adams etymologier (Odin-kær).

45 apostlen: Paulus' brev til Filippenserne 1, 15–18.

46 thegn: adelstitel.

47 kumler: hedensk gravminde.

48 ræte: glosens betydning ukendt, ligeledes „ailti".

49 Virring-stenen: runerne i begyndelsen af indskriften stærkt afslidte.

50 Fjenneslev-stenen: indskriften indledes med et korsmærke. Brobygning var en god gerning i kristen forstand.

51 London: de er altså vikinger, men alligevel kristne. På denne såvel som andre sten fra overgangsperioden finder man et malteserkors med et hagekors indsat, hvor korsarmene skærer hinanden. (Se f. eks. s. 101).

52 Jarla-Banki: et eksempel på den ny herremand, som vel har været en gæv viking i sin ungdom. Han organiserer lov og ret, påstår, at han har overejendomsret til jorden, er kristen og gør gode gerninger, f. eks. brobygning.

53 den tid: en opblussen af hedenskabet ca. 1020 i Vendland. Lignende ting er givet hændt herhjemme.

54 danernes konge: Sven Estridsen.

55 Aldinburg: Oldenburg ved Grossenbrode i Østholsten.

KAPITEL VI

Sven Tveskæg

1 Adaldag: † 988.

2 David: 2. Samuelsbog 18, 33; 19, 1 ff.

3 mere end en borgerkrig: citat fra den romerske digter Lucans „Pharsalia".

4 Iumne: by i Oderflodens munding, nær nuværende Wolin. Den er identisk med Saxos og sagaernes Jomsborg, men fundene modsiger disse sene kilders beretninger. Der er ikke fundet spor af en borg, og den fremtræder efter udgravningerne som en typisk handelsby i overensstemmelse med Adams beretning. Fundene er af slavisk karakter og viser forbindelse med Rusland og Byzans på den ene side og til Hedeby på den anden side. Man kender husrester, keramik fra vikingetid og tidlig middelalder (til ca. 1200), benkamme som fra Hedeby og Birka og smykker af rav og bjergkrystal. Lagfølgen var uforstyrret gennem hele byens eksistensperiode.

5 Roskilde: se *Roskilde*.

6 Tydeus: i Iliaden Diomedes' far. Det vides ikke sikkert, hvad Adam hentyder til.

7 landflygtighed: Sml. stk. 3, 6 og 10 i dette kapitel. Sven gik i landflygtighed af frygt for blodhævn.

8 martyriets palme: Bremen søger at helliggøre den danske kongeslægt ved at gøre Harald til helgen. Det lykkedes dog ikke.

9 leuticier, wilzer: vendiske stammer.

10 grækere: vel tilrejsende russere.

11 største: Hvorfor kender Adam ikke byen af selvsyn?

12 den græske ild: med dette udtryk, undertiden med betegnelsen „medisk olie", mente man i middelalderen petroleum, råolie. Her sikkert om et fyrtårn, som brugte råolie som brændstof.

13 Solinus: latinsk forfatter fra 200-tallet. Hans værker giver kortfattede oplysninger om alt muligt, næsten som et leksikon.

14 Ostrogard: måske Novgorod ved Ilmensøen, nordboernes Holmgård.

15 Chive: Kiew. Adam ved ikke, at Kiew er hovedstaden i et særskilt rige, uafhængigt af Byzans.

16 Libentius: ærkebisp 988–1013. – Også Thietmar fortæller (VIII, 36) om Sven Tveskægs skæbne.

17 Herrens hævn o.s.v.: Salmernes bog 106, 40–41.

18 for at han skulle lære o.s.v.: 1. Tim. 1.20.

19 den sejrrige: Erik kaldes i svensk historieskrivning „Sejrsæl".

20 Thrucco: Olav Trygvasons fader.

21 Adalrad: Æthelred d. Rådvilde 979–1013.

22 Skotternes konge: ukendt.

23 2×7 år: 14 år kan ikke passe i kronologien, men svarer f. eks. til den tid, Jakob tjente for Rachel og Lea.

24 stk. 4: fra Thangmari Vita Bernwardi, skrevet ca. 1000.

25 Eggehardus: også Adam (II, 46) kender E. som bisp i Slesvig, dog under navnet Esico. På denne tid stod bispedømmet i Århus ubesat.

26 Hildesheim: Eggehardus har altså opgivet at virke i Slesvig, men har opholdt sig i sit hjemland Tyskland.

27 Traktat: se *Dokumenter*.

28 991: ikke 994, som man kunne tro efter kilde nr. 6. Ærkebisp Sigeric af Canterbury, som døde 992, var med ved Olavs konfirmation. Jvf. s. 70.

29 witan: rigsråderne i England. Rigsrådet hed Witenagemot.

30 Iustinus og Gudmund, søn af Stegitam: på Borrestadstenen s. 87 nævnes en Toste, som har udbetalt danegæld, og som kan være den samme som Iustinus. Gudmund og Stegitam er ukendte. Stegitam er en fejlskrift for Steini eller Skeggja.

31 hele den hær: kun Olavs hær.

32 Ædelred: af Devonshire.

33 Ealfric: af Hampshire.

34 for sig alene: disse tre fyrster handler altså kun på egne vegne. Der sluttes kun fred i deres shires. Ret beset en slags landsforræderi.

35 hjælp: hæren går altså over i engelsk tjeneste.

36 ethvert land: også på kontinentet.

37 ethvert handelsskib: altså også nordiske skibe.

38 havn: kun i havnene har skibene retsbeskyttelse.

39 uvejr: den skibbrudne har altså intet krav på retsbeskyttelse.

40 gå i land i den by etc.: et stort fremskridt i retning af human behandling af søfolk!

41 ufredland: alle lande, som ikke har været med til at slutte denne fred, f. eks. også fastlandet.

42 hytte eller telt: viser, at han ikke er fastboende i „ufredland".

43 wergeld: bøde for manddrab, afpasset efter den dræbtes og drabsmandens fornemhed, det samme som dansk mandebod. – W. indførtes for at komme blodhævnen til livs.

44 25 pd.: i mandebod. Et meget stort beløb.

45 8 mand: her tænkes vel mest på danske.

46 22.000 pd.: Til sammenligning kan anføres, at den vigtigste engelske skat, „*hide*"-afgiften, gav 3500 pd. årligt.

47 konfirmation: Olav var allerede døbt.

48 trønderne: folk fra egnen omkring Trondheim.

49 to konger og en jarl: Sven Tveskæg, Olav Skotkonung af Sverige og Erik Jarl af Trøndelagen, en søn af Hakon Jarl.

50 syd for havet: hvor lokaliseres kampen?

51 vendernes bekæmper: Olav.

52 Tranen og begge Orme: skibene Tranen (Torkel Dyrdels skib), Ormen hin Lange og Ormen hin Korte.

53 Æthelred: den Rådvilde af England 979–1013.

54 fjenderne: Sven Tveskægs hær.

55 ceorl: engelsk lavadelsmand, kan også betyde skurk.

56 hide: den størrelse land, som en plov til otte okser kunne holde dyrket, den normale bondelod, ca. 40 ha. Svarer til det danske begreb bol.

57 Uhtred: af Northumberland.

58 Femborgene: de fem danske byer Lincoln, Stamford, Leicester, Nottingham og Derby.

59 Watling Street: den gamle romerske hærvej fra London til Chester.

60 thegn: højadelsmand.

61 Thorkel: kaldet „den Høje" svigtede i disse år Sven og gik over til Æthelred. Han blev dog senere igen Knuds mand og jarl af East Anglia.

62 stk. 11.: stammer fra skriftet „Encomium Emmae", d.v.s. dronning Emmas lovprisning. Forfatterens navn kendes ikke, men han fortæller selv, at han har været munk i St. Omer i Flandern i 1031, da kong Knud rejste på pilgrimsfærd til Rom. Han tager naivt, men helt og fuldt, standpunkt for kong Knud og hans dronning Emma (også kaldet Ælfgifu), og han er parat til at rose alt, hvad Knud eller hans fader Sven har gjort. Sml. Adams og den oldengelske krønikes dom over Sven.

63 fugle: Det er de gyldne vindfløje på mastetoppen, som her omtales. Nogle af vikingetidens vindfløje skænkedes til kirker, hvor de har siddet indtil vore dage.

64 mennesker – tyre etc.: forfatteren søger at redegøre for sit indtryk af den seneste vikingetids hedenske dyreornamentik. Se *Stilarter*.

KAPITEL VII

1 Lindsey: Lincolnshire.

2 Edmund: kaldet „Jernside", søn af Æthelred.

3 magesæterne: folkeslag på grænsen mellem England og Wales.
4 twelfhynde – twyhynde: frimænd med 1200 sh. og 200 sh. i wergeld. Sml. kap. 6, note 43.
5 jeg: stykket er indledningen til Knuds store lov af 1020, men har næsten karakteren af en personlig bekendelse. Andre engelske konger siger „Vi".
6 Lyfing: † 1020.
7 afgifter: Danegæld.
8 til Danmark: 1018–19.
9 Hellige å: måske Helga å i Østskåne.
10 Olav: den Hellige.
11 slået ihjel: Stiklestadslaget. – Den mere detaljerede skildring af dette slag stammer fra sene og upålidelige kilder, nl. Adams scolion 42 (sml. note 36 til kap. V) Snorres Heimkringla Ol. H. 209 ff. og sagaerne om Ol. Scoliet i Adam er ikke skrevet af Adam selv.
12 Audomarus: den latinske form for St. Omer.
13 Harald: kaldet Harefod, eng. konge 1035–40.
14 Toste: sml. kap. VI, note 30.
15 Torketil: Thorkil den Høje.

KAPITEL VIII

1 Alfred: den Store 871–900.
2 Ivar og Halvdans broder: vikingehøvdinger.
3 Guthrom: den samme som Gydrum i stk. 2.
4 stk. 2.: traktaten kan dateres til 878.
5 East Anglia: her det samme som Danelagen.
6 Wætlingastræt: sml. kap. 6, note 59.
7 8 halvmark: 1200 sh., sml. kap. 7, note 4.
8 frimand på skatteland: den frie skattepligtige bonde, som man kender fra Norden og de skandinaviske distrikter i England. Sml. stk. 4 og de dertil hørende noter.
9 kongsthegn: højadelsmand.
10 rense sig: ved mededsmænd, som svor på, at hans ed stod til troende, „at han var en ærlig mand".
11 mancus: i pengeværdi ½ pd. (det samme som *hide*), sml. kap. 6 note 56.

12 tør han ikke: nl. sværge sig fri.

13 føre vidne: for at undgå strid og blodsudgydelse, som kan give anledning til nye plyndringer og uroligheder.

14 hæren: andre vikingehære, som altså ikke har været rent nordiske. Se *Erhvervsformer*.

15 af nød vil handle: egentlig er handel med vikingerne landsforræderi. Bemærk det skarpe skel mellem den nomadiserende vikingehær og det fastboende bondesamfund.

16 Alfred: forordet er en senere tilføjelse, mens det egentlige dokument kan dateres til ca. 925, og det stammer altså fra kong Edward eller kong Athelstan.

17 elske én gud: vikingehærene er hedenske, de bofaste bønder kristne.

18 verdslig ret: de gejstlige domstole var ellers almægtige i England.

19 wita: bøde.

20 lahslit: bøde for brud på lovene, et ikke-engelsk, skandinavisk begreb.

21 Rompenge: også Peterspenge, en afgift, som de engelske og skandinaviske lande betalte til paven. Den blev opkrævet lige indtil reformationen.

22 Lysgæld: afgift i vokslys, som dengang var virkelige værdigenstande.

23 plovalmisse: en skat opkrævet med et bestemt beløb pr. plov – det nærmeste, man dengang kunne komme til en indkomstbeskatning efter evne.

24 opkræveren: skatteopkræveren.

25 øre: møntsystemet er dansk.

26 jernbyrd: betragtes nærmest som hedensk.

27 Domesday Book: fra 1086. Et sidestykke til kong Valdemars Jordebog, en detaljeret oversigt over Englands befolkning, dens erhverv, antallet af plove, jordens udnyttelse o. m. a. Formålet var at sætte landet mere effektivt i skat.

28 stk. 5.: Vi er dårligt underrettede om Normandiets oprettelse. Dette er de få ting, som kan findes i samtidige beretninger. Senere kilder, først og fremmest Dudo af Quentin, er upålidelige.

29 Flodoard: se kap. 5 note 17.
30 Karl den Enfoldige: konge af Frankrig 898–922.
31 Maine: landskab syd for Normandiet.
32 Edward: kaldet „the Confessor" 1042–66.
33 Bosham: over for øen Wight, hvor Harald Godvinson ejede en gård.
34 Widos land: han lander i Normandiet nær Dieppe.
35 Beaurain: i den vestlige del af Ardennerne.
36 talte sammen: på tapetet ses en lyttende englænder, som bringer bud til Vilhelm.
37 Turold: en dværg, som holder hestene.
38 bud: om at udlevere Harald.
39 Ælfgive: scenen uforståelig, sætningen mangler verbum.
40 Mont St. Michel: Vilhelm og Harald tager på togt til Bretagne. M. S-M. ligger på grænsen.
41 Cuesnon: grænsefloden til Bretagne.
42 Dol, Rennes: i Bretagne.
43 St. Peters kirke: Westminster Abbey i dets ældste skikkelse, indviet 10 dage før kongens bisættelse. En mand ses på tapetet i færd med at sætte vejrhanen på plads på kirkens kor.
44 Stigant: af Canterbury. Andre kilder fortæller, at Aldred af York foretog kroningen.
45 stjernen: Halleys's komet, omløbstid ca. 76 år, sås sidst i 1909.
46 Pevensey: han landede 28. sept.
47 Wadard: organiserer indsamling af proviant (plyndring!) fra bønderne. Hver bringer et får, et svin, en okse og et brød.
48 Odo: bisp af Bayeux.
49 Hestingaceastra: stavemåden er angelsaksisk.
50 om Harald: han plyndrer sandsynligvis.
51 sættes ild på: som følge af plyndringer.
52 Hastings: 14/10 – Harald Hårderåde var kort forinden blevet besejret af Harald Godvinson ved Stanford Bridge i nærheden af York.
53 Vital: spejder for Harald.
54 Eustatius: en af Vilhelms vasaller. Han kalder på ham.

55 Thyle: var romernes navn på et sagnagtigt land længst mod nord. Det omtales bl. a. af den romerske historieskriver Tacitus ca. 100 e. Kr.

56 apostlen: Paulus' første brev til Timotheus 6,8.

57 ripheiske bjerge: romernes navn for en bjergkæde nord for skytherne, sandsynligvis Ural. Hos Adam betegner navnet undertiden alle bjerge i Skandinavien, undertiden Kølen.

58 han: Sven Estridsen.

59 Winland: navnet er vistnok afledt af -vin, græsgang, men Adam misforstår det og skildrer landet på samme måde som oldtidens folk skildrer de saliges øer.

Der er kun få sikre spor af nordboere i Nordamerika. Fra New Foundland kendes nogle hustomter; men den meget omtalte Kensington-runesten fra Minnesota, som i indskriften er dateret 1363, er et falsum, hugget for løjers skyld i 1891 af en svensker ved navn Ohman. Kladden til stenen er bevaret.

60 Nestorkrøniken er det ældste russiske historieværk, overleveret i et manuskript ca. 200 år yngre end krøniken. Den er forfattet omkring år 1100 af en munk i Kiew, som kalder sig Nestor. Det er et annalværk, dog ordrigere og mere fabulerende end årbøger mest er. Dens kilde er i mange tilfælde græske historiske værker, som den omarbejder og overbroderer en del. Til det her citerede stykke kan ingen græsk kilde påvises. Krøniken er skrevet på kirkeslavisk, det ældste kendte slaviske sprog. Bogstaverne er russiske. Dens beretning om, at nordboere skulle have grundlagt det russiske rige, har givet anledning til en langvarig strid mellem de lærde om kildens historiske værdi. Se også kap. 3, note 37.

61 6370: byzantinerne og russerne regner her med „år efter verdens skabelse", 5508 f. Kr. – 6370 er altså 862 e. Kr.

62 varjager: i Rusland bosatte svenskere, svarende til f. eks. normannerne i Normandiet. Čudere: finner og ester.

63 krivičer: slavisk folk.

64 vesser: slavisk folkeslag sydøst for Onega.

65 Novgrad: Nowgorod ved Ilmensøen.

66 Sineus: er ikke et nordisk navn.
67 Bjelo-Jezero: by blandt vesserne.
68 Polotsk: i den nordlige del af Hviderusland.
69 Rostov: by ved den *nordlige* del af Volgas løb.
70 Murom: nordvest for Moskva ved Okas udløb i Volga.
71 bojarer: russiske højadelige.
72 Oskold og Dir: Askell og Dyre, nordiske navne.
73 Semgallen: Zemgale ved Rigabugten.
74 Domesnäs: Kurlands sydlige odde.
75 Holmgård: Nowgorod ved Ilmensøen.
76 Særkland: Tyrkiet og Nordafrika (Bagdadkalifatet).
77 Ormika, Ulfair: stenrejseren og den, stenen er rejst over.
78 Fyris: Fyrisåen, som løber gennem Uppsala. Det slag, han faldt i, lader sig ikke nærmere bestemme.
79 Dundee: i Skotland. Tolkningen er dog usikker, der står med runer: *tutin.*

Leksikon

Adam af Bremen

Adam af Bremens hamborgske kirkehistorie er blevet til i årene omkring 1075, idet forfatteren nogle steder omtaler Sven Estridsen som levende (*qui adhuc superest,* som endnu lever), andre steder som død (*diu memorabilis,* måtte hans minde leve længe). Om forfatteren ved vi næsten intet ud over, hvad vi kan læse ud af hans værk. Han kalder sig i forordet kun A.; men af en anden middelalderlig historiker, Helmold, får vi at vide, at hans navn var Adam. Han fortæller selv, at han i 1066 kom som en fremmed til Bremen, hvor han blev kannik ved domkapitlet, og hans stavning af stednavnene peger på, at han kom fra Sydtyskland. Han har i et af de første år, han var i Bremen, været med på en rejse til Sven Estridsen, som har forsynet ham med et meget stort materiale til Nordens og specielt Danmarks historie. Dette fik Adam god brug for, da Norden siden Ansgars tid hørte under Bremens ærkebispesæde. Da han havde gjort sit værk færdigt (3 bøger om bispesædets historie og én om Nordens geografi), har han til ca. 1085 arbejdet på en komplettering af værket. Det gjorde han ved at tilføje en række randnotitser, kaldet *scolier,* som ofte indeholder vigtige meddelelser. Efter Adams død fortsatte andre med at tilskrive scolier; dog stammer de i denne bog oversatte alle fra Adam selv. At det er tilfældet, ses først og fremmest af, at de findes i samtlige manuskripter, selv det ældste, som blev skrevet af efter originalmanuskriptet nogle år før Adams død.

Adam var en flittig og grundig historiker, og han har brugt særdeles mange kilder til sit værk. Han kender og benytter Ansgars levnedsbeskrivelse, Rimberts levnedsbeskrivelse, de frankiske rigsannaler og måske også engelske kilder, for blot at nævne de vigtigste. Han har haft adgang til Bremerkirkens arkiv og har benyttet det meget. Han har desuden været en dygtig latiner og kender virkelig sine klassikere. Han citerer eller låner udtryk og vendinger

fra adskillige. Sallust (en romersk historiker fra Ciceros tid) kan han nærmest udenad, og han citerer ham overordentlig hyppigt. Også Vergil og Horats citeres. Cicero omtales og citeres. Af kirkelige forfattere citerer Adam ustandselig den latinske bibeloversættelse, Vulgata, og han gør rigeligt brug af Gregor den Stores værker.

Når Adam benytter andre historiske værker, som vi også kender, holder han sig meget tæt til ordlyden i det skrift, han benytter. Mange gange stemmer forlæg og afskrift ord til andet overens; man siger, at der er verbaloverensstemmelse mellem de to kilder. I disse tilfælde taler man om, at Adams beretning er *sekundær o:* den bygger udelukkende på andre *primære* kilder, som vi allerede kender. Derfor går historikeren direkte til den primære kilde og udskyder den sekundære. Man tager dog hensyn til den sekundære kilde, hvis den i passager indeholder primært stof.

Mens Adam således er meget omhyggelig med benyttelsen af skriftlige kilder, kan det ikke undgås, at han ved benyttelsen af de meget mere upræcise mundtlige kilder, der som helhed var af ringere værdi, kom ud for modsigelser i det kildemateriale, som stod til hans disposition. Adam gør intet forsøg på at tilsløre de vanskeligheder, han finder, og han prøver ikke på at bortforklare dem. Det er kun i ringe grad muligt for os at komme ud over det standpunkt, som Adam er kommet til, selv om vi har kilder til vores rådighed, som Adam ikke kendte.

For de islandske sagaer og for en meget stor del også for Saxo blev Adam en uvurderlig fundgrube for historisk stof. Det er ikke for meget at sige, at de har størstedelen af deres historiske viden om disse århundreder fra Adam. Noget er pålideligt gengivet, men det hænder også ikke helt sjældent, at de digter videre på egen hånd, undertiden på et meget løst grundlag. Undertiden fordrejes historien; f. eks. bliver handelsbyen Iumne ved Odermundingen (udgravet i 1930.erne) i islandske sagaers beretning til vikingeborgen Jomsborg.

Alfred den Store (871–900)

Også på det kulturelle område har kong Alfred den Store af England ydet en væsentlig indsats. Dels samlede han som Karl d. Store og Otto d. Store en kreds af lærde omkring sig, dels var han selv

forfatter og oversætter af en række skrifter, skrevet på angelsaksisk, det folkelige sprog, skønt man ellers overalt i Europa skrev på latin.

Han oversatte først Gregor den Stores arbejde *Cura pastoralis* (Hyrdens hverv), som i mange århundreder blev den engelske præsts vigtigste håndbog. Han oversatte dernæst en verdenshistorie, Orosius' over 400 år gamle værk *Contra paganos*. I det sidstnævnte værk indføjedes en skildring af Nordens lande og folk, dels en systematisk beskrivelse, dels to isolerede rejsebeskrivelser. Den ene er nordmanden Otheres rejse fra Halogaland i Nordnorge til Hedeby og den anden er englænderen Wulfstans rejse fra Hedeby til de baltiske lande. De to rejsebeskrivelser tilsammen danner den ældste nogenlunde fyldige og nogenlunde pålidelige beskrivelse af Norden. – Endelig oversatte han Beda's engelske kirkehistorie fra ca. 700 fra latin til engelsk og gjorde den derved tilgængelig for vide kredse i England, hvor latin på den tid ikke stod særlig højt i kurs.

Anglo-Saxon Chronicle

Anglo-Saxon Chronicle er et system af årbøger, som behandler den engelske historie fra tidernes morgen frem til ca. 1140. De er udviklet af de såkaldte *påsketavler*, d.v.s. kalenderoversigter, som angav, på hvilken dato påsken og de øvrige helligdage faldt i de forskellige år. Ud for de enkelte år angav man kortfattet, hvilken eller hvilke vigtige begivenheder, der var sket i det pågældende år. Disse notitser, som med tiden blev fyldigere og fyldigere, blev almindeligvis skrevet på angelsaksisk, ikke som på fastlandet på latin, og således fik man i England en historieskrivning på landets eget sprog, uafhængig af den romerske, internationale tradition.

Således opstod de fem forskellige „chronicles". De ligner hinanden overordentlig meget. Alle må i stor udstrækning have skrevet af efter samme sæt af klosterannaler, måske også efter kontinentale kilder, navnlig for så vidt det drejer sig om de ældste tider, hvor man ingen hjemlig tradition havde at bygge på. Dog er der mange steder, hvor krønikernes tekst afviger fra hinanden. I den ene affattelse springes f. eks. nogle afsnit over, mens fortællingen i andre affattelser svulmer voldsomt i bredde med sidelange notit-

ser om hvert år. Forfatteren kan tit ved sit detaljerede kendskab og sin personlige stillingtagen vise, at han har stået begivenhederne nær eller skriver af efter andre, der har førstehåndskendskab. – Ved afskrivning kan der undertiden komme uorden i årstallene, fordi ét af dem måske har været skrevet to gange i originalen, eller fordi en notits uforvarende er blevet sprunget over, eller fordi afskriveren begyndte kalenderåret på en anden dato end 1. januar (f. eks. 1/9, 1/3 året før, 25/3 året efter o.s.v.).

I dette udvalg finder man uddrag fra 2 af disse „chronicles", nemlig „The Parker Chronicle" og „The Laud Chronicle" (også kaldet „The Peterborough Chronicle").

„The Parker Chronicle„ dækker tiden fra 60 f. Chr. – 1070 e. Chr. Den synes at være blevet til i Winchester, hvor den har været opbevaret i lang tid. I manuskriptet kan man skelne 13, måske 14 forskellige skriverhænder. Den første skrev til 891 med; men før han sluttede, skrev han 892 som begyndelsen til næste års rubrik. Næste skriver begyndte med 892 på en ny side, men stregede ikke det første 892. Senere rettede man derfor det andet 892 til 893, og begivenhederne er derefter dateret et år for sent indtil 929, hvor fejlen rettes. Op til 918 er beretningen identisk med, hvad man finder i de andre årbøger, men derefter går den sine egne veje. Desværre er der kun få notitser om den for os interessanteste tid, danskerindfaldene fra 975–1016, men de få bemærkninger, man finder, kendes ikke andre steder fra og har derfor deres store værdi.

Manuskriptet til „The Laud Chronicle" er skrevet i Peterborough ca. 150 km nord for London mellem 1121 og 1154. Første skriver kopierede en ældre beretning indtil 1121. Det har ikke været en slavisk nøjagtig kopi, for skriveren har suppleret med personlige bemærkninger, omtale af lokale begivenheder o. a. Men den kilde, han har skrevet af efter, giver langt den fyldigste og bedst læselige fremstilling af erobringen af England, og den er på de citerede steder i fuld overensstemmelse med de andre manuskripter.

Ansgars levnedsbeskrivelse

Vita Anskarii, Ansgars levnedsbeskrivelse, er skrevet af ærkebisp Rimbert af Hamborg-Bremen sammen med en ikke navngiven

discipel af Ansgar. Skriftet er forfattet mellem 865 (Ansgars død) og 888 (Rimberts død). Det er den vigtigste og for store afsnits vedkommende den eneste kilde til Nordens historie i 800-tallet.

Forfatterne har ikke i synderlig grad benyttet skriftlige kilder, da de kunne skaffe sig alle de oplysninger, de havde brug for, ad mundtlig vej; kun refereres et par dokumenter vedrørende ærkesædet i Hamborg (se s. 42). Skriftet foreligger i to versioner, A-teksten og B-teksten. B-teksten indeholder flere oplysninger end A-teksten, og dokumenterne refereres i en anden form. Da både Island og Grønland, som man ikke kendte omkring 870, omtales, formoder man, at B-teksten er *interpoleret,* d.v.s. i senere tid er blevet revideret og forsynet med supplerende oplysninger, som man ikke i alle tilfælde kan stole på.

Da skriftet er eneste kilde til begivenhederne, er vi afskåret fra at kontrollere dens oplysninger i detaljer, men må nøjes med en almen vurdering. Skriftet er en helgenlegende og skal derfor i første række begrunde, hvorfor Ansgar er blevet helgen. Sproget er stærkt præget af den latinske bibeloversættelse, *Vulgata,* og kan virke bredt og salvelsesfuldt, men en sammenligning med andre helgenlegender falder ubetinget ud til fordel for Ansgars levnedsbeskrivelse. Den er mere livsnær og ærlig, den har flere konkrete oplysninger, og forfatterne har haft adgang til de ledende kredse omkring kejseren.

Skal man kritisere skriftet, yder det måske ikke Ebos mission 823 fuld retfærdighed, og det hedenske samfund er konsekvent set gennem kristne briller *(interpretatio christiana).*

Vita Rimberti, Rimberts levnedsbeskrivelse, af en ukendt forfatter, er et ganske kort skrift, som i stil og tone minder stærkt om Ansgars levnedsbeskrivelse.

Arabiske kilder til Nordens historie

Ved dannelsen af det arabiske rige skabtes et nyt kultursamfund på linje med de klassiske, det romerske og det græske. Det bygger på den græske og den persiske kulturarv. Da araberne var et handlende og erobrende folk, var interessen for fremmede lande stor, navnlig i litteraturens klassiske periode fra ca. 750 til ca. 1000.

Den første arabiske forfatter, som omtaler nordboerne er Ibn

Khordadhbeh (d. 949), en højtstående embedsmand i det arabiske postvæsen. Han omtaler udførligt „Rus" d.v.s. de svenskere, som boede i Rusland som handelsfolk i vikingetiden (se navnlig s. 33 og s. 97). Ibn Rustah (også skrevet Dusteh), som skrev efter 922 gengiver en del traditioner om Rusland, og hans beskrivelser må delvis gå helt tilbage til begyndelsen af det 9. årh. Ibn Fadhlan var medlem af en delegation, som 921–22 i kaliffens ærinde var i Rusland. Også han har et langt kapitel om „Rus". Ibrahim ibn Jakub fik, da han ca. 975 var på rejse gennem Tyskland, af købmanden At-Tartusschi, nogle fabelagtige oplysninger om den store by Slesvig ved det yderste verdenshav. Det er den eneste direkte skildring af Hedeby, som vi har. Al-Idrisi (f. 1099 i Spanien) udgav det første verdenskort med nordiske stednavne: Slesbuli (sles-polis, græsk for Sli-by), Als, Horsens (?), Bergen.

Arabiske kilder er som helhed meget mere underholdende og journalistiske end de vesteuropæiske. De interesserer sig mest for mærkværdighederne, og den politiske historie har de ingen sans for. Men ved siden af mange ligegyldige kuriositeter findes værdifulde kulturelle oplysninger. Medens de kristne kilder er tavse om hedensk kult og hedensk gudsdyrkelse, fordi emnet var for farligt, giver araberne os righoldige oplysninger fra samtiden, egnede til at supplere det romantiserede og ufuldstændige billede, som sagaerne og Saxo giver.

Bayeux-tapetet

Bayeux-tapetet er intet tapet, men et 70 m langt og $^1/_2$ m højt broderi i 8 farver på hørlærred. Det gengiver de begivenheder, som fører op til slaget ved Hastings 1066, i en kortfattet latinsk tekst og i en billedserie. Foroven og forneden på tapetet er der dekorerede borter på ca. 5 cm højde med uhøjtidelige motiver, dyrefabler o. l. Det opbevares nu i domkirkeskatten i Bayeux i Normandiet. En kopi i originalens størrelse findes her i landet på Frederiksborgmuseet.

Tapetet har været benyttet som dekoration i domkirkens skib ved visse festlige lejligheder. Det er udført af engelske kunstnere for bisp Odo af Bayeux, Vilhelm Erobrerens halvbroder. Det kan ikke dateres med sikkerhed, men meget tyder på, at det er blevet

til ret kort tid efter begivenhederne, sandsynligvis inden 1080. Tapetet er på mange måder en fortrinlig historisk kilde. Selv om det er et bestillingsarbejde, er det ret objektivt i sin beretning. Dets klare, omend noget skematiske beretning er sandsynligere end de ordrige og upålidelige normanniske kilder, som også skildrer dette emne, og billedserien giver os detaljeret kendskab til bl. a. klædedragt, bevæbning og krigsførelse på den tid.

Birka

§ 1. *Lokalisering.* Birka er ved de arkæologiske og historiske kilders vidnesbyrd lokaliseret til den lille ø *Björkö* i *Mälaren* ca. 30 km vest for Stockholm. Den ligger på grænsen mellem 4 herreder, på det sted, hvor forbindelsen fra Södertäljefjorden i syd fører tværs over Mälaren til Sigtuna og Uppsala i nord, og hvor denne handelsvej skæres af en anden meget benyttet rute, vejen øst-vest gennem Mälaren.

§ 2. *Udgravninger og udgravere.* De tidligste udgravninger skete allerede i slutningen af 1600-tallet. Formålet var at vise, at byen Birka, som man kendte fra Ansgars levnedsbeskrivelse, havde ligget på øen. Da man havde konstateret dette med sikkerhed, fik øen lov at ligge urørt de næste århundreder. Først 1826 gik man atter i gang med udgravninger. Det blev ikke til ret meget, heldigvis kunne man sige. Dengang samlede arkæologerne blot sagerne sammen, men noterede aldrig, hvor man havde fundet de enkelte ting og beskrev ikke de nærmere fundomstændigheder. Således ødelagde man mere, end man bevarede. Efter 1820.erne skete intet før 1871. I det år kom den unge naturforsker *Hjalmar Stolpe* til øen for at undersøge de store ravforekomster der. For at konstatere, om det var naturlige aflejringer, eller om ravet var bragt derhen af mennesker, foretog han på egen hånd et par mindre udgravninger i byområdet og gravfelterne. De gav så rige resultater, at han opgav sit oprindelige formål og i stedet for helligede sig at udgrave det gamle Birka. 1872–79 foretoges omfattende gravninger både i byområdet og gravfelterne. Ved denne lejlighed blev ca. 1100 grave og en del af byområdet undersøgt. Desværre opgav Stolpe hurtigt arkæologien for at kaste sig over etnografien. Kun

en ringe del af materialet blev publiceret med det samme, og da Stolpe havde forladt emnet, lå Birkafundene praktisk talt uudnyttede hen indtil 1930.erne. Studiet af Birka blev så taget op igen af nuværende professor i arkæologi ved Lunds Universitet dr. Holger Arbman, som siden 1939 har arbejdet på en endelig publicering af det kolossale materiale.

§ 3. *Birkas byområde* består dels af det egentlige beboelsesområde, „svarta jorden", dels af „Borg", en ca. 30 m høj granitkulle umiddelbart øst for byområdet.

Bebyggelsens hele udstrækning synes at have været 12 ha. Den har været omgivet af en lav grusvold 1,5–2 m høj og 7–12 m bred. Den er bevaret på en 500 m lang strækning i nord, men er forsvundet mod øst og vest. Den har dog sikkert oprindelig som en halvkreds omsluttet hele bebyggelsen på samme måde som halvkredsvolden ved Hedeby. Måske har der mod øst og vest været træpalisader og høje forsvarstårne af træ.

Inden for volden ligger „svarta jorden" eller „bystan". Jorden er her så stærkt opblandet med kulstøv, at den ser helt sort ud, navnlig efter regnvejr. Der er ingen andre spor af byen at se. Gadebelægning er ikke påtruffet, og husene var bygget af forgængeligt materiale, mest lodretstående brædder („stave"), men også risfletning, beklasket med ler. Ca. $^3/_4$ tønde land af dette område (1/30 af hele „svarta jorden"!) udgravedes af Stolpe. Man konstaterede husbygningsmaterialerne, fandt stenrækker (måske husfundamenter), men i øvrigt kendes kun løsfund. På visse steder havde den sorte jord en dybde af 2,5 m.

Borgen, Birkas Akropolis, har været delvis omgivet af en lav vold, men har ellers været befæstet ved sine stejle klippesider, som rejser sig direkte op fra søen. Det må være denne borg, Ansgar hentyder til sin fortælling om sørøveroverfaldet på Birka s. 32. På toppen af Borg fandtes tykke brandlag, sandsynligvis fordi man heroppe har tændt blus for at vejlede skibene.

§ 4. *Gravområderne,* også kaldet „Hemlanden", ligger i en bred ring rundt omkring byen. Ialt ca. 3000 grave er konstateret. Det er således Nordens største samlede gravfelt fra oldtiden, og udgravningerne har vist, at det tillige er det rigeste.

Over jorden er graven markeret ved en lav gravhøj, ikke mere end ca. $^1/_2$ m høj og op til et par m i diameter. Undertiden er det

grave under den flade mark, uden høj eller anden markering i terrænet. I andre tilfælde er den finere udstyret, f. eks. med en bautasten foran eller på toppen af højen eller ved stensætninger langs højens fod. Der kendes enkelte skibssætninger, d.v.s. stensætninger i form af et skib. Andre typiske former er den firkantede stensætning og den trekantede med indsvungne sider.

Kristne grave lod sig ikke konstatere med sikkerhed. Dog har man mistænkt en gruppe på ca. 60 meget uanselige grave med meget lidt gravgods for at have været kristne; men da man har eksempler på lige så ringe udstyrede sikkert hedenske grave, er alene mangelen på gravgods ikke nok til at konstatere, om man her står over for en kristen kirkegård.

De øvrige grave synes alle at have været hedenske. I nogle tilfælde fandt man ganske vist kors eller korsmærkede genstande i gravene, men da det øvrige gravudstyr var rigt og pralende på hedensk vis, har den afdødes eller de efterladtes forståelse af kristendommen sikkert ikke været så fremragende.

De hedenske grave var enten brandgrave eller jordfæstelsesgrave (også kaldet skeletgrave). I det første tilfælde brændtes den døde på et viden om synligt ligbål sammen med alle sine kæreste ejendele. Askerester og gravgaver samledes i en krukke, som anbragtes i højen. Denne type af begravelse træffes ikke så hyppigt i Birka som i det øvrige Sverige. De forestillinger af religiøs art, som ligger bagved denne begravelsesmåde, kender vi ikke med sikkerhed. En araber fortæller, at nordboerne mente, at de døde på denne måde direkte kom ind i himmerig.

I andre tilfælde begravedes de døde ubrændte. Fattigere folk lagdes direkte i jorden, andre begravedes i kister; men de rigeste fik bygget en hel underjordisk stue, en kammergrav, til sig. (Sml. *Jelling*). Måske er det en kristen, fra Vesttyskland indført gravskik, måske skal kammergraven kun forstås som en stærkt forstørret kistegrav. Disse grave var i de fleste tilfælde mandsgrave. I enkelte tilfælde var det dog kvindegrave eller begravelse for både en mand og en kvinde. Det kan være hustruen, som har fulgt sin mand i graven, eller en trælkvinde, som er blevet dræbt og lagt ned til det øvrige gravudstyr.

§ 5. *Fundene fra gravområderne* er særdeles righoldige og meget forskelligartede. De giver os oplysning om kvindedragt, smykker,

mandsdragt, våben, husgeråd og forbindelse med fremmede lande, for blot at nævne enkelte ting.

Tøjrester fandtes i 160 grave. Materialerne var uld, linned, silke samt silke indvævet med metaltråd (brokade) mest i form af brikvævede bånd. Uldtøjerne var dels grove hjemmevævede stoffer, dels fine tynde, dels tætvævede kamgarnsstoffer. Linned var kun dårligt bevaret, da fibre af plantemateriale let rådner op. Silken fandtes i to kvaliteter, dels de almindelige tyktvævede stoffer, som sandsynligvis stammer fra middelhavslandene, dels flortynde stoffer, som må stamme direkte fra Kina. Man fandt også i gravene rester af skind, mest mår og bæver.

Kvinden havde inderst en linned, undertiden plisseret underkjole med ganske korte ærmer, derover en slags fodsid kjole med slæb, rigt smykket med påsyede silke- og brokadebånd. Den var egentlig blot et rektangulært stykke stof, som var lagt omkring kroppen og fastholdt over skuldrene med en slags korte seler, som blev holdt sammen med kjolen ved to store ovale spænder lige neden under skuldrene. Den var åben i den ene side. Ved det ene spænde dinglede et lille bundt af forskellige nødvendighedsgenstande som f. eks. nøgler, saks, kniv, pren, nåle o. a. Over skuldrene bar hun endelig et sjal, som hang ned i en spids på ryggen og fortil holdtes sammen af et rundt eller trefliget spænde. Om halsen havde hun en halskæde, bestående af sølvmønter med påsat øje, farvede glas- og keramikperler, slebne perler af bjergkrystal og af den rødlige halvædelsten karneol. Om hue og frisure ved vi ikke andet end, at der medgik en del brokadesbånd.

Mandsdragten er mere forskelligartet. Købmænd og vikinger rejste vidt omkring og blev påvirket snart fra den ene side, snart fra den anden side. Yderst bar man almindeligvis en slags slængkappe, som var fæstnet til skuldrene med et spænde eller et brokadesbånd. Nedenunder havde man en jakke af uldent stof. Den gik til knæene og var rigt dekoreret med påsyede guld- og sølvbånd. Under jakken bar man bukser. Fra illustrationer og fra gravfund kender man forskellige typer. Undertiden synes det at have været korte knæbukser, undertiden lange benklæder som i vore dage, undertiden en slags knæbukser, som gik til lidt under knæet. De syntes at fremkomme ved, at man har viklet kostbare stoffer – ofte silke– så mange gange rundt, at det stod ud til siden. Våbnene, som

man træffer i gravene, er sværdet, af udsøgt stål og med fæstet indlagt med ædle metaller, øksen, ofte med forsiringer i ædle metealler, den korte dolk, det runde skjold, læderbeslaaet og med halvkugleformet skjoldbule og forstærkninger langs kanten, den korte hvæssesten til sværdet og det lange spyd, en sjælden gang bue og pil. Ofte træffes i de rigere grave hesteknogler og ofte hestens udstyr, seletøj og stigbøjler, som er lange, smalle og spidsbuede.

Af husgeråd kendes de groft formede indenlandske lerkar af varierende udseende, fremstillet i hånden uden brug af drejeskive, desuden store fedtstenskar, sakse, både i vor form og som fåresakse med ikke-krydsende klinger, lommeknive af vor type, kister med bronzebeslag og hængelås og som et talende eksempel på de retsløse tilstande i vikingetiden nøgler og atter nøgler.

Om handelen fortæller andre fund. Fast inventar i købmandens grav er den sammenfoldelige vægt af nogenlunde samme type som den, der bruges til kemiske forsøg. I et tilfælde har man fundet tegnebogen med plads til vægten og nogle sølvpenge. Vægtlodderne er fundne i flere tilfælde.

Tydeligst taler de fremmede varer deres sprog. En del fremmede smykker kendes, både fra Rusland og fra Vesteuropa (England, Irland, Tyskland), men de behøver ikke at være handelsvarer. Det samme gælder også mønterne. Bedre er keramikken, som vel er kommet som emballage for vin eller tøj (se *Hedeby*, § 3). De indførte glasvarer er identiske med dem i Hedeby. Om handelen vidner også håndværket, som benytter sig af de samme materialer og de samme former som i Hedeby.

Fundene forbinder i første række Birka med Hedeby (og dermed Dorestad), men også med de af svenskerne besatte dele af Rusland, Østersøens sydkyst og det karolingiske rige, først og fremmest Rhinegnene. Derimod er der påfaldende få fundgenstande, der viser hen til de britiske øer.

§ 6. *Datering*. Ligesom i Hedeby stammer de ældste fund fra ca. 800; men man kender ingen fund fra efter 1000. Den yngste mønt fra Birkagravene er fra ca. 965. Bemærkelsesværdigt er, at mønter fra Æthelred den Rådvilde (979–1013) og fra Otto III (983–1002), som ellers er de hyppigste i nordiske skattefund, savnes blandt de mange mønter, man har fundet i Birka. Byen formodes derfor at være blevet forladt ca. 975.

Danevirke

Danevirke er det system af volde, som er blevet til i tidsrummet ca. 800–1200, og som strækker sig fra Trene i vest langs nordbredden af Reide å til Slien i øst.

Om de enkelte deles alder kan siges: Sandsynligvis er *Kovirke* ældst. Det går syd for og beskytter *halvkredsvolden,* som omgav Sliesthorp allerede på Godfreds tid, og som det må have været vigtigt for ham at få med. Det bærer præg af at være en hastig nødforanstaltning. Det er ret lavt, snorlige og befæster landet på dets korteste farbare strækning. Sandsynligvis, men *ikke sikkert,* står vi her over for Godfreds vold. Der kendes fra gravninger kun én byggeperiode, og graven var, ligesom de ældste grave foran halvkredsvolden, spidsbundet.

Hovedvolden går fra engene ved Hollingsted i vest til Sliens bund i øst. Den går i sit oprindelige løb nord for halvkredsvolden, som kan have været i tysk eller svensk besiddelse, da den blev bygget. Dette peger hen til 10. århundrede som opførelsestiden. Senere blev halvkredsvolden føjet ind i befæstningssystemet ved *forbindelsesvolden.* Grænsen har herefter gået langs Hedebys sydlige volde. Hovedvolden blev først opført som en jordvold med tør, bred voldgrav og palisader på voldtop og forfront. Der er spor af talrige ombygninger og reparationer, der ved udgravningerne viste sig som mørkere linjer i voldfylden. Jordvolden blev på et uvist tidspunkt (det er halsløs gerning at sætte Tyres navn i forbindelse med denne ombygning) erstattet af en kampestensmur, bestående af en lerkerne beklædt med håndstore sten, som uden bindemiddel var lagt i et sildebensmønster, såkaldt „opus spiccatum". Denne mur har ikke været ret holdbar, og den blev da også erstattet af Valdemar den Stores teglstensmur, det første bygningsværk i dette materiale her i landet. Undersøgelser og gamle beskrivelser viser, at muren, som var ca. 7 m høj til øverste kant, foroven var afsluttet med takker og tinder og med en vægtergang.

Til Danevirkesystemet hører en række andre volde, f. eks. en lav, dårligt bevaret vold over roden af Svansø, en forvold foran hærvejens gennembrud af Kovirke, et borganlæg, kaldet Thyraborg, i hovedvoldens vestlige del og en forlængelse af hovedvolden mod vest. Ingen af voldene kunne ved arkæologiske fund dateres,

og også en datering ud fra det historiske kildemateriale er behæftet med stor usikkerhed.

Ved et par lejligheder nævner kilderne, at der kun er én port i Danevirke. Det gælder således de frankiske rigsannaler 808 og Thietmar, som tilmed kender navnet på porten: *Wieglesdor*. Højst sandsynligt er det ikke den samme port, de to kilder omtaler. Rigsannalerne fortæller om en port i Kovirke på det sted, hvor den korte forvold dækker for gennemskæringen, mens Thietmar taler om en port i hovedvolden, sandsynligvis ved Rødekro, men måske hvor en linje af gravhøje fra bronzealderen skærer Danevirke noget længere mod vest.

Dokumenter som historiske kilder

Dokumenter, forstået som kilder af retsstiftende karakter, er ofte i middelalderens historie det vigtigste kildemateriale. Hvis de er ægte, er altid samtidige kilder, og ægtheden lader sig bevise, fordi hver enkelt konge eller bisp benytter sine egne let genkendelige vendinger i dokumenterne, og disse vendinger går igen fra brev til brev. De er også bedre underrettede om det, de skriver om, end årbøger og de egentlige historiske beretninger, der ofte skriver om begivenheder, der er fjerne for dem i tid eller sted. De er ikke tendentiøse, d.v.s. de forvrænger ikke begivenhederne for at besmykke eller rakke ned på en bestemt person, og hvad de fortæller om samfundet på deres egen tid, må have gyldighed, fordi det skal være retsstiftende. Dog kan et dokument foregribe en udvikling, som endnu ikke har fundet sted, f. eks. give regler om behandlingen af et land, som endnu ikke er undertvunget, eller det kan, for at retfærdiggøre voldshandlinger, sværte modparten mere end nødvendigt i sine begrundelser.

Der er kun få dokumenter til vikingetidens nordiske historie. Adam af Bremen og Ansgars levnedsbeskrivelse citerer en del, og vi har nogle pavebreve til Bremen, et brev fra Otto 1. om Danmark, men værdifuldest er dog lovgivningen mod sakserne og den engelske lovgivning, som giver særdeles mange oplysninger til forståelse af nordboernes færden i England og den nordiske samfundsopbygning i det hele. Navnlig må fremhæves forskellen på „hæren", vikingernes nomadiserende, plyndrende og hedenske ska-

rer under militær kommando og det engelske samfund, hvis primitive lenssystem truedes af de militært overlegne vikinger.

Den første fredsslutning mellem daner og franker (811) blev ikke nedfældet i et dokument, men blev optegnet i frankernes arkiv ved en „notitia", som kort opregner deltagernes navne og antal, men ikke fortæller om overenskomstens indhold. Det samme gælder traktaten om grænsedragningen mellem Danmark og Sverige.

Dorestad

I Karl den Stores tid nævnes friserne ved siden af jøderne som Europas vigtigste handelsfolk. Centrum for deres handel var Dorestad, hvor en mængde trafikruter samledes. Byen lå i Holland nær det nuværende Utrecht, ved landsbyen Wijk-bij-Duurstede, hvor i oldtiden hovedarmen af Rhinen bøjede af mod nord for at munde ud i Ijselmeer, dengang en ferskvandssø med udløb mod nord. Ad Rhinen havde byen forbindelse med Sydtyskland, ad Maas og Lek med England, Flandern og Frankrig og gennem de rolige strækninger bag de frisiske øer med Hollingsted i Slesvig, hvorfra varerne transporteredes til Hedeby, som var stabelpladsen for hele Østersøen.

Byen, som delvis er udgravet, lå som en kajgade langs Rhinen, måske i betydelig længde. En kilde fortæller – dog ikke helt klart – om 50 kirker i byen. Ved udgravninger er konstateret husgrundrids, større end i Hedeby, men væsentlig dårligere bevaret. De fleste kunne kun konstateres ved sortfarvning af den lyse undergrund. Der blev fundet en mængde oldsager, allesammen af meget dagligdags karakter. Man fandt keramik af samme art som i Birka og Hedeby, og de høje frankiske tragtbægre af rhinsk glas manglede heller ikke. Kamme og benarbejder var af samme art som i Hedeby, men alle pragtfund manglede, fordi Dorestad var en kristen by, og pragtfund stammer fra hedenske grave. Derimod fandtes et stort antal af fåresakse, et tydeligt vidnesbyrd om, at det frisiske klæde, som kendes fra jordfund i Birka, har hørt til byens vigtigste handelsvarer.

Byen opstod ca. 750 og har kun eksisteret ca. 100 år. Vi hører omkring midten af 800-tallet om gentagne vikingeplyndringer af byen, sidst i 863, og om stormfloder, som tilsammen må have øde-

lagt byen, hvis handel gik over på andre byer, først og fremmest Utrecht og Deventer.

Einhard

Einhard fødtes ca. 770 i Østfranken, nær Tjekoslovakiets grænse, og blev opdraget i det berømte kloster Fulda, Karolingerrigets fornemste kultur- og kunstcentrum. Han beskrives i samtidens breve som en lille, men meget lærd mand. Navnlig havde han studeret den latinske arkitekturteoretiker Vitruvius' skrifter. Derfor fik han opsynet med de bygninger, som Karl opførte. 806 var han kejserens sendebud til paven, og 813 var han med ved udpegelsen af Ludvig den Fromme som kejser Karls efterfølger. Fra 817 var han Ludvig den Frommes rådgiver. Han var gejstlig uddannet, men gift. Han sad inde med adskillige store abbedier. Fra hans hånd er bevaret flere breve til samtidens lærde, hvor han sammen med Alcuin af York viser sig som en ivrig forkæmper for genoplivelsen af antikken. Dette ses særlig tydeligt i hans *Karl den Stores Levned.* Han efterligner den romerske historieskriver Suetonius' († 160) kejserbiografier i ét og alt, i stoffets anordning og i kapitlernes rækkefølge, og udtryk, ja hele sætninger, som kan passe på Karl den Store, citeres ligefrem. Som historisk kilde er han ikke i enhver henseende pålidelig. Han tager fejl af regeringsår, pavenavne o.s.v., men hans biografi af Karl den Store har sin værdi som et eksempel på den karolingiske renæssance og som et erindringsbillede fra en mand, som selv har oplevet begivenhederne på nærmeste hånd. Selv om han nærer stor beundring for Karl den Store, er han ikke blind for skyggesiderne ved hans regering, og også i denne higen efter objektivitet efterligner han antikken. Han skriver på latin, og hans latin er klarere og rigtigere end hans samtidiges.

Erhvervsformer

Vore kilder til vikingetidens historie synes at skelne mellem 3 klart adskilte erhvervsformer 1) kvægavl suppleret med lidt agerbrug, 2) „banditnomadisme", d.v.s. ikke bofaste vikingehære, som lever af plyndring og 3) helagerbrug.

Den første gruppe skildres af Adam af Bremen. Den kendes fra

Norge og Sverige, derimod omtales den ikke i forbindelse med Danmark. Kvægavlerne har været bofaste, men ikke så fast knyttet til jorden som helagerbrugere. De har været knyttet til egne med rigelige græsgange og lidet agerland som de norske dale, Uppland og Småland, og de har været afhængige af gode vejforbindelser af naturlig karakter, f. eks. åsdannelser.

Overgangen til de nomadiserende vikingehære har været flydende. Fra at plyndre skibsfarten i egne farvande er springet til udelukkende at leve af plyndring og af at sælge de ved plyndring erhvervede genstande ikke stort. Det er en hær af denne type, vi træffer på i den engelske lovgivning. Vikingehærene må forstås som et ikke-bofast samfund, hvor sprog og kulturpræg var nordisk, mens vikingerne selv var en broget skare fra mange forskellige lande, dog mest fra Norden. I de store handelsbyer Hedeby og Birka har man afsat sit bytte og erhvervet sig luksusgenstande som sværd, vin, sølv, slaver o.s.v. Religionen har været fanatisk hedensk og kristendom har ikke været tolereret.

Helagerbruget kendes fra de kristne lande og fra Sydskandinavien, og dertil enkelte egne i Sverige, f. eks. Västergötland. Disse lande, som i vore dage er rige landbrugsdistrikter, var dengang fattige, værgeløse ofre for vikingeplyndringerne. Der er i Skandinavien næsten ingen gravfund fra disse egne. I Vesteuropa er den slags egne målene for vikingernes bosættelse, mest udpræget når de gode egne grænser op til udstrakte moser, som f. eks. Danelagen, hvor hærene uforstyrret kunne holde til i det engelske landskab Holland ved bunden af The Wash.

Ved jorduddeling og tvungen bosættelse i fremmede lande rykker nordboerne ind og bliver medejere og i kraft af deres militære træning beskyttere af godserne. Prisen er fra vikingernes side regelmæssig en sidste brandskatning; fra de overvundnes side, at vikingerne går over til kristendommen.

I Norden synes tilsvarende et kraftigt kongedømme dannet støttet på den militært trænede kerne, som bliver en slags adel. Med indførelse af kristendom, tiende, enkelte skatter, et bøde- og retssystem, som navnlig har til hensigt at bremse blodhævnen og erstatte den med mandebod og med indførelse af et ordnet møntsystem lægges herved grunden til middelalderens feudalt prægede samfund.

Frankiske Rigsannaler, De

De frankiske rigsannaler er et tysk årbogsværk, som i mange henseender kan sammenlignes med den angelsaksiske krønike. I 700-tallet går de undertiden under navnet Lorsch-årbøgerne (Annales Laurishamenses) og efter 829 fortsættes de som Fulda-årbøgerne (Annales Fuldenses). Forfatteren er ukendt, dog har man en overgang troet, at det var Einhard (s. d.) på grund af det klare og formfuldendte latin. En version af de frankiske rigsannaler går derfor under navnet *Einhards annaler*. Årbøgerne er så påfaldende velunderrettede, at de må være skrevet ved hoffet. De ved besked om hærenes udrustning og placering og kan også i anden henseende ses at stå kejseren nær. Skal man kritisere dem, kan man anføre, at de – som Cæsar – ofte er tavse om de store katastrofer.

Frisere

Friserne boede i vikingetiden på den brede marskagtige kyststrimmel, som strækker sig fra Scheldes udløb i syd til Elbens i nord, og i løbet af vikingetiden breder de sig nordpå til øerne langs Jyllands vestkyst.

De er karakteriseret ved eget sprog og egen kulturform. Sproget er nært beslægtet med hollandsk, plattysk og det ældste engelsk (angelsaksisk). Kulturformen er afhængig af de naturbetingelser, de lever under.

I forhistorisk tid gik Hollands nordkyst ude ved de frisiske øer, øbuen nord for Holland, som er rester af de enorme klitarealer fra denne tid. Da landet senere sænkede sig, gennembrød havet klitrækken og afsatte efterhånden fed marskjord på de rolige flader inden for øbuen, og på disse flader indvandrede friserne, som i den første tid levede af fiskeri og kvægavl. Da landet, som de levede i, stadig var udsat for stormfloder, måtte de opføre kunstige tilflugtshøje, i Holland kaldet „terpen", i Sønderjylland „verft", hvor de kunne søge hen med deres kvæg under oversvømmelserne, og hvor de snart fik deres normale boliger. Da disse *terpen* stadig voksede i højden ved at man kastede affald ud, er de vigtige og overordentlig rige arkæologiske fundsteder, og da lagfølgen er klar og tydelig, afgiver de det bedste grundlag for en nøjagtig datering af den al-

mindelige brugskeramik og de almindeligste redskaber fra hele jernalderen op til ca. 900, hvor lagfølgen ikke er så klar længere.

Da disse folk boede ved skæringspunktet af Europas vigtigste handelsveje, og da de tvunget af den natur, de levede i, hurtigt fik et grundigt kendskab til sejlads, blev de snart efter deres kristning ved Bonifatius i det ottende århundrede Vesteuropas vigtigste handelsfolk. De handler med vin, korn og klæde og de kendes fra London, Mainz, Paris, Köln, ja endog Rom, hvor en „schola Fresonum" i nærheden af Kolosseum omtales i en kilde fra vikingetiden. Fund af frisisk klæde af meget høj kvalitet kendes fra Birka, og adskillige frisiske låneord i de nordiske sprog vidner om deres betydning, deriblandt ord som „klæde" og „båd".

Desværre er kilderne fåmælte om friserne. Det hørte vistnok ikke til god tone at fortælle om handel i de tider, hvor handelsmændene var afhængige af de plyndrende vikinger, som både var gode kunder og leverandører af kostbare varer.

Gl. Uppsala

Gl. Uppsala, sveernes hovedhelligdom og landets samlingspunkt i hedenske tider, ligger ca. 3 km nord for den nuværende by Uppsala på sletten ved Fyrisån. Hvor i hedensk tid helligdommen lå, ser man nu Gl. Uppsala kirke og tre meget store samt en del mindre gravhøje, som dog også er af anselig størrelse. En del andre mindesmærker af mere tvivlsom karakter som offerlunden, „Urdals brønd" og kongsgården påvises på stedet.

Gravhøjene er ikke menneskeværk helt igennem; men de er fremkommet ved omgravning af en åsstrækning, og ca. halvdelen af højene er den naturlige åsaflejring. Højene er ikke fra vikingetid, men stammer fra folkevandringstiden ca. 400 år tidligere. Østhøjen, som blev undersøgt 1846 og 1847, indeholdt en stenpakning, et røse, med en brandgrav med rester af smykker, spillebrikker, jernnagler o. a. fra 5. og 6. århundrede. Mellemhøjen kan ikke dateres ved fund, da dens kerne endnu ikke er udgravet. Vesthøjen, som blev udgravet 1874, indeholdt ligesom Østhøjen et centralrøse af uanselig karakter og oldsagerne var stærkt medtaget af brand. Også denne er fra 6. århundrede.

Højene er utvivlsomt kongebegravelser; men da vi intet kender

til Nordens historie i så tidlig tid, er de forsøg, man fra svensk side har gjort på at identificere de begravede (fra nord mod syd Egils, Auns og Adils høj) meget løse gisninger. Vi ved ikke engang, om disse sagnkonger i det hele taget har eksisteret.

Tingsletten, hvor man samtidig med blotfesterne har afholdt „alle sveers ting" tænkes beliggende øst for højene, så at disse kan opfattes som siddepladser i et teater (som Adam af Bremen udtrykker det).

Gudehovet formodes at ligge under den nuværende landsbykirkes fundamenter. Resterne er ikke særlig imponerende. Det drejer sig om tre meget store stolpehuller, der danner ligesom hjørnerne og midtpunktet på en af siderne i en høj kvadratisk bygning og en række mindre stolpehuller, som synes at stamme fra en ligeledes kvadratisk omfatningsmur af træ. På grundlag af disse stolpehuller kombineret med Adams oplysninger og Saxos beskrivelser af de hedenske templer i Arkona og Karentia (i Venderlandet) og udgravningerne samme sted har man forsøgt at rekonstruere templet; dog kan man ikke sige, at nogen af rekonstruktionerne giver en problemløs tolkning af de arkæologiske fund.

Da gudehovet nedlagdes kort før 1100, umiddelbart efter Adams død, opførtes på samme sted en kristen katedral, af hvilken koret står endnu som den nuværende landsbykirke, mens de sløjfede bygningers fundamenter fandtes ved udgravning. Det var en treskibet basilika med tværskibe, kor og apsis. Da mindet om hedenskab dog klæbede til stedet (den lå „på et uværdigt og foragtet sted", sagde man i samtiden), arbejdede man allerede fra 1215 på at få ærkesædet flyttet til det nuværende Uppsala, som dengang kaldtes Östra Aros, og efter en del besværligheder lykkedes det i 1273.

Gokstad

Gokstadskibet blev fundet i 1880 i Sandar sogn nær Sandefjord ved Oslofjorden i en anselig 50 m bred, men kun 5 m høj gravhøj, kaldet Kongshøjen. De første gravninger var foretaget af private, og var derfor usystematiske; men efter kort tid overtoges gravningen af antikvar N. Nicolajsen.

Skibet lå i blåler med forstavnen mod havet. På skibet var bygget et gravkammer, og masten var kappet af. I gravkamret fandtes skelettet af en kraftig mandsperson, 1,78 m høj, stærkt lidende af

gigt. Man har forsøgt at identificere den gravlagte med en norsk sagnkonge Olaf-Geirstada Alf, som omtales hos Snorre, og som må være død omkring 875; men identifikationen hviler på et svagt grundlag og kan ikke bruges til nogen datering af graven.

På skibet fandtes en del gravgaver, heriblandt 3 både, en bronzekedel, tønder, tallerkener, spillebrikker, lysestager, silke- og uldtøj, pung og rembeslag. Der har givet været mere, men graven er blevet plyndret allerede i den første kristne tid enten for at gøre det af med „højtrolden" eller for at sikre sig kostbarhederne, måske af begge grunde på én gang. Graven dateres almindeligvis til ca. 875, men denne datering er sandsynligvis for tidlig.

Gokstadskibet er 20 m langt langs kølen og 5,24 m bredt på det bredeste sted. Stavnene mangler. Det er klinkbygget af egetømmer. Byggemåden svarer stort set til Oseberg. Det skulle ros af 32 mand eller føres med sejl. Det er et fuldendt stykke håndværksarbejde og med sin højere skanseklædning et bedre oceangående skib end Oseberg. Da bundplankerne er surret fast (ikke naglet), er skibssiderne elastiske, så at skibet flyder øverst på bølgerne og aldrig kommer til at stikke særlig dybt. Styreåren er meget let at manøvrere. Skibet er derfor hurtigtsejlende og kan vende selv på snæver plads. Det er altså et typisk krigsskib, man har fundet. Sammenligner man skibet med afbildningerne på Bayeux-tapetet, kan man se, at typen ikke har ændret sig så meget fra Gokstadskibets tid indtil 1066, og vi kan udmærket tænke os, at Sven Tveskægs og Knud den Stores flåde har været sammensat af skibe af denne type.

Hedeby

§ 1. *Beliggenhed.* Der er to opfattelser af spørgsmålet om, hvor Hedeby og Slesvig har ligget. Efter ældre opfattelse er Hedeby (også skrevet æt Hæpum, Heidiba o. a.) bebyggelsen i halvkresvolden ved Haddeby Nor, mens Slesvig (også skrevet Sliesthorp, Sliaswic o. a.) er bebyggelsen nord for Slien, hvor nu byen Slesvig ligger. Efter nyere opfattelse er Slesvig og Hedeby to navne (det første saksisk, det andet nordisk) på én og samme by, som først har ligget i halvkresvolden, og som senere er flyttet til nordsiden af Slien. Begge opfattelser er vanskelige at forlige med historiske kilder og arkæologiske fund, men alt taget i betragtning byder den

nyere opfattelse de færreste vanskeligheder. – Af praktiske grunde betyder *Hedeby* i overskrifter o. l. i denne bog altid byen i halvkredsvolden.*

§ 2. *Halvkredsvolden og gravningerne deri.* Halvkredsvolden danner en uregelmæssig, næsten halvcirkelformet bue med ca. 600 m i diameter og den omslutter et areal på ca. 25 ha. I vore dage når volden på sit højeste sted 11 meters højde, men den har været højere i vikingetiden. Den når i vore dage ikke ud til kysten, fordi Haddeby Nor er groet til siden voldens opførelse. Der er tre afbrydelser i volden, den ene, hvor en bæk strømmer ind gennem byarealet fra vest til øst, den anden og den tredje, hvor en vej skærer byarealet fra nord til syd. Det er ved udgravningerne konstateret, at denne vej i vikingetiden var en færdselsåre gennem byen. Foran volden ligger en bred fladbundet grav, hvis ældste anlæg dog har været spidsbundet. Volden har i oldtiden været forstærket med palisader, dels på voldtoppen og dels halvt nede ad forsiden. Den (og gravene, som ikke har været vandførende), har været under uafbrudt udbedring og forandring. Man har ved et enkelt tværsnit gennem volden konstateret 9 byggeperioder.

§ 3. *Udgravningerne af byarealet.* Bortset fra enkelte mindre gravninger begyndte den egentlige systematiske udgravning af halvkredsvolden først efter 1930. Man lagde først to store søgegrøfter vinkelret på hinanden tværs over arealet for at konstatere, hvor bevaringstilstanden var bedst, og hvor fundmængden var størst. Det blev herunder konstateret, at byarealet på et vist tidspunkt har været bebygget helt ud til volden, og at man endog har sløjfet en gravplads for at få plads til bebyggelsen. Dernæst udgravedes et større samlet areal ved bækkens nedre løb, hvor træet på grund af den høje grundvandsstand var velbevaret. Udgravningen var dog meget vanskelig, idet kulturlaget var meget tykt og oldsagerne skrøbelige, og derfor skred arbejdet trods rigelige pengemidler kun meget langsomt fremad. Midt under 2. verdenskrig, da man havde brug for penge og arbejdskraft til andre formål, gik alt i stå. Arbejdet lededes af dr. Herbert Jankuhn. Udgravningerne er påbegyndt igen 1962.

I udgravningsfeltet ved bækløbet stod grundvandet så højt, at

* *Haithabu* er en moderne tysk, *ukorrekt* gengivelse af runestenenes *Hæiðaby*.

bygningsrester kunne bevares. Husenes størrelse varierede fra ca. 3×4 m til en hal på $6^1/_2 \times 15$ m. De fleste var dog ret små, og byen gør et tætbebygget indtryk, selv om det er vanskeligt at konstatere, hvor mange huse, der er samtidige. De fleste huse havde ildsteder; men der var dog en del uden. Måske har det været salgsboder, som kun brugtes i markedstiden. Der var tre forskellige hustyper, dels en slags huse, hvor væggene dannedes af vandrette bjælker støttet på lodrette stolper, som også bar taget. I 10–50 cms afstand uden for væggen stod dernæst en række tynde stolper med risfletning imellem, vel støtte for græstørvsvægge bygget op uden på tømmervæggene for bedre at holde på varmen. Tilsvarende huse kendes fra Ditmarsken. En anden type er stavbygningerne. På jordsmonnet lå i de fleste tilfælde en vandret bjælke, fodremmen. Til den nagledes stavene, som dog undertiden blot gravedes ned i jorden uden nogen fodrem. Stave er en slags brædder, som ikke er udsavede, men udspaltede radiært af stammen. Den smalle ende er så en slags fjeder og i den brede ende er udskåret en not. Foroven holdtes stavene sammen af en bjælke, en højrem. Tagkonstruktionen var i intet tilfælde bevaret. Stavteknikken kendes foruden fra Hedeby også fra Nordens stavkirker og fra Trelleborg. En tredje hustype var bulhuset. Dets vægge var opbygget af vandrette, svære bjælker, som var fuget ind i lodrette stolper. Man har forsøgt at forklare forskellen i byggemåden ud fra byens nationalt blandede befolkning, men for det første er det vanskeligt at bevise, at f. eks. bulhuset er slavisk, dels kan de forskellige byggemåder måske afspejle beboernes forskellige økonomiske formåen.

Spor af håndværk fandt man overalt i fundområdet, dog mest mod nordøst. Man kender bl. a. bronzestøberens forme og glaspusterens ovn og slagger. En slags lommekamme ornamenteret med koncentriske cirkler eller med et liggende ∞ i små cirkler eller punkter fandtes i alle stadier lige fra det rå ben eller horn til den færdige kam. Nøjagtig samme type kendes fra Birka og Dorestad, hvor de også fremstilledes.

Handelen konstateredes ved tilstedeværelsen af fremmede importvarer, navnlig keramik, glassager og brugsgenstande, og i mindre grad smykker. Handelsforbindelse konstateredes også ved fremmed, navnlig frankisk indflydelse på smykkeindustrien. Den fremmede keramik har været emballage til vin (vinfade) eller til tøj.

Der er tre typer af keramik, to fra 9. årh., en fra 10. årh. og senere. Reliefbåndamforerne (fra 9. årh.) er meget store runde vinkrukker med påklistrede lerbånd med ornamenter frembragt ved hjælp af et rullestempel. Friserkanderne tilhører nogenlunde samme tid. Det er små kander med hank og tud, af en mørk hårdtbrændt vare, dekoreret i de lysere partier med tinfolie indebrændt i leret. Den seneste type er pingsdorferkeramikken, en gullig og grålig stentøjsvare med grov, påmalet dekoration. Alle disse typer blev i modsætning til den hjemlige keramik fremstillet ved hjælp af pottemagerhjulet. Alle typer stammer fra Rhinegnene og kendes specielt fra Hedeby, Birka og Dorestad. Kun i meget få fund blev de konstateret uden for handelsbyerne. Et par smykker var enten engelske eller stærkt engelsk påvirket; kun få sager stammede fra de baltiske lande, og ingen fra Rusland eller østligere egne.

Mønter fandtes spredt over hele området, dog ikke i særlig stort tal. De sidste mønter fra kulturlaget stammer fra grev Bruno 2. af Frisland (1038–67) og Edward the Confessor af England (1042–66). På denne tid har Hedeby altså endnu eksisteret. – Man har intet møntværksted fundet i Hedeby, men en vis gruppe indskriftløse, ret tarvelige efterligninger efter frankiske og angelsaksiske mønter antages slået i Hedeby eller Birka.

§ 4. *Gravene.* Gravfundene er ikke så rige, og gravfelterne er ikke så vidtrakte i Hedeby som i Birka. I 1930 opdagedes en lille gravplads med kammergrave, af størrelser fra 1,5×2,4 m til 2,4×3,0 m. De fleste var mandsgrave, dog var der en enkelt kvindegrav, og gravtypen var som i Birka. Denne gravtype kendes kun i få eksempler uden for de to handelsbyer (se dog *Jelling*). En ejendommelig gravtype er skibskammergraven, som nu er rekonstrueret og opstillet på Gottorpmuseet. Gravkammeret har indeholdt ligene af to fornemme personer. Det var ved en bjælke skilt i to rum, ét til hver person. I det østlige rum fandtes forskelligt rideudstyr, en træspand med jernbeslag, 2 sværd og 2 skjoldbuler. I det vestlige traf man en flad bronzeskål, en skjoldbule, bronzespænder, en træskål, ridetøj, et sværd, rembeslag, brudstykker af smykker med filigranormamentik og et spidsbundet glasbæger af frankisk type. Over kammeret lå et skib og over skibet var højen rejst. Under østenden af båden lå 3 hesteskeletter. Graven dateres til midten af niende århundrede. Sml. fig. 14–16, s. 56–57.

Et andet gravfelt indeholdt kistegrave med yderst sparsomt gravgods. Alle lå med hovedenden i vest, undertiden flere kister i lag over hinanden. Selv om det er fristende at erklære alle disse grave for kristne, og selv om enkelte indeholdt gravgaver af kristen karakter, må man ikke glemme, at den almindelige form for fattigmandsbegravelse på hedenske gravpladser fra vikingetiden (f. eks. Kettinggravpladsen på Als) netop var kistegrave med få eller ingen gravgaver.

§ 5. *Højborgen.* Nord for halvkredsvolden hæver sig en naturlig bakke med udsigt over Slien og Haddeby Nor og Selk Nor. Man formoder, at den har været benyttet som tilflugtsborg i kritiske situationer ligesom Birkas borg. Befæstningen af højden synes dog at stamme fra en tid væsentlig før vikingetiden, og de deri fundne småhøje er fra bronzealderens slutningstid.

§ 6. *Datering.* Hedeby nævnes første gang 804 (under navnet Sliesthorp); men bebyggelsen i halvkredsvolden er i hvert fald ca. 50 år ældre. Sidste mønt fra byarealet stammer fra ca. 1050. Muligvis er byen blevet forladt efter Harald Hårderådes plynding 1049.

Jelling

Jelling ligger på Jyllands højderyg i nærheden af hærvejen omtrent, hvor Grejsdalen går over i den flade hedeslette, med andre ord på det sted, hvor denne Jyllands hovedlandevej i vikingetiden særlig let kommer i forbindelse med sejlruterne mellem de danske landsdele.

I vore dage består Jellingmonumentet af 1) de to høje, 2) bautastensrækkerne 3) de to runestene og 4) kirken (en afløser af gudehovet, som lå der før kongeslægtens kristning). Desuden nævnes i middelalderlige kilder f. eks. hos Sven Aggesen (ca. 1185) en kongsgård, og det har været tingsted siden senmiddelalderen. Jelling var hovedbyen i et „syssel", en landskabsinddeling af Jylland, som med sikkerhed går tilbage til vikingetiden, men godt kan være ældre.

De to Jellinghøje, som ligger henholdsvis nord og syd for kirken, er de største gravhøje i Danmark. De er ca. 10 m høje og 40–50 m brede, med et affladet plateau på toppen. Nordhøjen indeholder

et anseligt gravkammer af kammergravstypen, større end noget andet af denne type. Det er ligesom husene i Hedeby (se *Hedeby* § 3) bygget af stave. Gravkamret blev fundet 1820 og var åbent for offentligheden fra 1861 og en snes år frem i tiden, da man måtte lukke det, fordi det var meget medtaget. Fundene var ikke rige, dels fordi gravkamret havde været plyndret, dels fordi ukyndig og uforsigtig behandling ødelagde meget. Blandt de bevarede genstande må nævnes et remspænde, et lille sølvbæger (som kan have været en miniature-alterkalk), en flad lille tallerken af sølv (muligvis bestemt til alterbrødet), nogle rester af en dekoration i udskåret og malet træ, men ingen skeletrester. En planke delte den ene ende af kammeret i to afdelinger. Der er uenighed om, hvem af kongeslægten, man har begravet her. Det kan være 1) Gorm alene 2) Gorm og Tyre og 3) Harald Blåtand, da graven trods hedensk gravskik indeholder sager af kristen karakter.

Sydhøjen har været udgravet i 1861 (Worsaae) og 1941 (Dyggve), men viste sig ikke at indeholde nogen grav. Det er en mindehøj, en kenotaf, opført efter at det øvrige mindesmærke er færdigt. Den skjuler to rækker bautasten, som udgår fra Nordhøjen. På højens top fandtes en del svære stolper, som kan have været fundament for et forsvarstårn opført i tilknytning til kongsgården engang i middelalderen. Højen var opført udelukkende af græstørv, som var så velbevarede, at de kunne tages op én efter én, og græsset kunne bestemmes botanisk.

Fra Nordhøjens sider og 100 m mod syd udgik to rækker bautasten, som mødtes i form af et V, og mindesmærket har således i sin ældste form været et typisk vikingetids dødevi, et „kuml". Størstedelen af stenene, deriblandt alle, som blev dækket af Sydhøjen, er bevarede, selvom de først er opstillede på deres nuværende plads efter 1941.

De to sten står nøjagtig på midtpunktet af en linje, som forbinder de to højmidter (gravkamrets midte i Nordhøjen og en midtstolpe, som man traf ved udgravningen af Sydhøjen). I nogle gamle prospekter ses en tredje sten på Sydhøjens top.

Den lille sten, som er sat af Gorm over Tyre, modbeviser effektivt Saxos og Sven Aggesens fortællinger om, at det var Tyre, som efter Gorms død byggede Danevirke. Stenen må stamme fra tiden omkring 940.

Den store sten er på én gang en mindesten over Gorm og Tyre og samtidig et monument over Harald Blåtands regeringstid og hans tre bedrifter: at han vandt sig hele Danmark, at han erobrede Norge og at han kristnede Danmark. Dateringen er vanskelig, fordi det ikke med sikkerhed kan siges, hvornår disse tre begivenheder fandt sted; men der er overvejende sandsynlighed for, at den stammer fra den sidste del af Haralds regeringstid, ca. 985.

Stenen har 3 sider, nemlig en egentlig indskriftsside, siden med „det store dyr" og Kristussiden. Indskriftssiden er enestående, fordi indskriften i modsætning til alle andre nordiske runemindesmærker er anbragt vandret, som om det var en bog eller et dokument. Siden med „det store dyr" fremstiller et fabeldyr, hvis forudsætninger man har søgt både i irsk, angelsaksisk og orientalsk kunst. Dyret ligner med sin manke, sin kvastede hale og sine relativt lave ben en løve, og det er omslynget af en slange, hvis hoved kan ses over dets ryg. Betydningen af dette billede kan ikke afgøres med sikkerhed. Der kan være tale om ren ornamental udsmykning eller om et skræmmebillede, men det kan også være en kampfremstilling. I så tilfælde er løven kongen og slangen hans fjender og siden må forstås som en illustration til indskriftens ord om Haralds erobringer. På Kristussiden er korsfæstelsesbilledet ligesom ophængt i båndslyngninger, men det er tankevækkende, at det for os væsentlige, selve korset, mangler. Man spørger sig selv, om man i kong Haralds omgangskreds har været så uvidende om det centrale i den kristne lære, at man ikke har forstået betydningen af korsfæstelsen. Kristusfiguren skal vistnok opfattes fremstillet med nøgen overkrop og et kort lændeklæde.

Under kirken, som indeholder kopier af ødelagte kalkmalerier fra ca. 1100, er konstateret rester af en stavkirke. Det må derimod anses for tvivlsomt, om der – som det er blevet hævdet – findes rester af et gudehov under denne kirke.

Lejre

Oldtidens Lejre er det danske hovedoffersted ligesom Gl. Uppsala var det svenske. Da dog det svenske eksisterede længere op i tiden end det danske, er vi bedre underrettet om Gl. Uppsala, end vi er om Lejre. Thietmar skrev sin notits engang i tiden 1012–18, da

stedet allerede var stærkt på retur. Vi har Thietmars originalmanuskript bevaret, og en del af meddelelsen om Lejre er tilføjet og rettet ind med Thietmars egen håndskrift (han dikterede ellers sit værk til skrivere).

Navnets form (*hleiðra,* telt, det samme som moderne dansk lejr) synes at vise hen til et hov af samme type som det, Saxo har beskrevet i Arkona. På stedet (Gl. Lejre i Allerslev sogn ved Roskilde) er der udover en langagtig, i terrænet stærkt fremtrædende bakke, Hestebjerg, kun nogle få rester af vikingetidsskibssætninger at se. Man har dog fundet et vist antal vikingetidsbegravelser, og der kendes i forvejen flere sølvfund (skattefund) fra egnen.

Lejre som kongesæde hører dog sagnhistorien til. Det omtales tidligst i „Lejrekrøniken", en mindre Danmarkshistorie på latin fra tiden umiddelbart før Saxo. Saxo og Sven Aggesen synes uafhængigt af hinanden at have bygget videre på og delvis omdigtet, hvad de fandt her, og fra disse forfattere er sagnstoffet gået over i islandske sagaer. Lejrekongerne, men ikke Lejre, omtales i det oldengelske heltedigt Beowulf, som kendes i et manuskript fra ca. 1025, og som formodes at være ca. 300 år ældre. Beowulf kender dog kun navnene, og sagnene omtales slet ikke.

Lindholm Høje

Lindholm Høje er en gravplads fra yngre jernalder og vikingetid i udkanten af Nørresundby. Man har siden 80 erne været klar over dens eksistens, men først 1952 blev udgravninger påbegyndt. Gravpladsen har vist sig at være den størst kendte fra Danmark, med over 650 grave. De ældste grave, få i tallet, går tilbage til ca. 400, mens de fleste er fra den egentlige vikingetid. Gravene fra før vikingetid er jordfæstelsesgrave, fra den egentlige vikingetid brandgrave, og de seneste er atter jordfæstelsesgrave. Mange af de seneste grave var omgivet af skibssætninger; af de tidligere var en del markeret over jorden ved trekantede, runde eller rektangulære stensætninger. Gravfundene er temmelig fattige, især fordi meget er gået tabt ved ligbrændingen.

Ca. 1 km nord for gravpladsen fandtes resterne af en bosættelse. Foreløbig kendes to huse og fem brønde. Ved selve Lindholm fand-

tes huse fra 11. århundrede, to af dem af samme type som Trelleborghusene. I ét af dem fandtes mønter fra Knud den Stores til Vilhelm Erobrerens tid. Bebyggelsen synes at være opgivet ca. 1100.

Oseberg

Skibsgraven blev fundet på Oseberg-ødegården i nærheden af Tønsberg ved Oslofjorden. Gravhøjen, oprindelig ca. 40 m bred og $6^1/_2$ m høj lå på en slette ved en lille elv ca. 4 km fra havet. Skibet var dækket af en stor stenansamling, et store stenrøse. Undergrunden var blåler, som sammen med et tørvelag konserverede træværket enestående. Skibet lå med forstavnen mod havet, fortøjet i højen med en stor sten som anker. Graven var i et gravkammer midt på skibet. Deri var to kvinder (en i 60–70 års-alderen og en 25–30 årig) gravlagt. Skibet var knækket og ødelagt af jordpresset og måtte delvis tages op i småstykker, men kunne ved opdampning rekonstrueres fuldstændigt.

I øvrigt var alle genstande i begravelsen enestående rige og smukke. Navnlig træskærerarbejdet var så fremragende, at det kunstnerisk og kvalitetsmæssigt står over alt andet, som Norden har frembragt i oldtiden. Blandt udstyret kan nævnes: senge, sengeklæder, lamper, sakse, kar med mad, bl. a. modne æbler, økser og køkkenredskaber, billedtæpper, 3 slæder og en vogn, rigt udstyr til skibet, årer, øsekar o.s.v. Uden for skibet lå 15 heste, 4 hunde og 1 okse.

Man har forsøgt at identificere den gravlagte som dronning Aase, men forsøget er nu opgivet. Gravlægningen må have fundet sted i begyndelsen af det 10. århundrede. Osebergfundets træskæring viser gribedyrstilen i sin rigeste udfoldelse.

Roskilde

Roskilde nævnes først hos Adam af Bremen, men må være ældre, hvor gammel vides ikke. Måske har den som naturlig havneplads for Midtsjællands store og frugtbare bondebygd i nogen tid stået i skygge for den hedenske offerplads Lejre (s. d.), men fra Harald Blåtands tid dukker den atter frem. Den går dog ikke tilbage til kong Roar, som er en ren sagnfigur, måske med navn efter byen (og ikke omvendt). De ældste spor af Roskilde er ikke mange. Man

formoder, at Harald Blåtand har opført en trækirke, viet til Den hellige Trefoldighed på den nuværende domkirkes plads, men man kender ingen spor af den. Derimod har man under domkirken truffet fundamenter til en kirke, som i hvert fald går tilbage til Knud den Store tid. Denne kirke har allerede været en stenkirke. Sikkert fremgår dog Roskildes betydning som handelsplads af den serie mønter, som de danske konger fra og med Knud den Store lod slå i denne by. De første er efterligninger af angelsaksiske mønter, men efterhånden, da vi havde mistet England, bliver de uafhængige af disse forbilleder, og Roskildemønten er ved siden af Lundemønten landets vigtigste. Det er bispesæde fra Knud den Stores tid og det naturlige centrum i det kristnede Danmark.

I Peberrenden i Roskilde Fjord mellem Roskilde og Frederikssund har Nationalmuseet siden 1957 undersøgt en spærring bestående af 5 med sten fyldte og sænkede skibe, som er under konservering og skal udstilles i et specielt vikingeskibsmuseum i Roskilde. De er tidsfæstet til vikingetid, sandsynligvis 11. århundrede.

Sigtuna

Adams Sigtuna, som han undertiden forveksler med Birka, er opstået omkring den tid, da Birka forsvandt, ca. 1000, og kan betragtes som Birkas afløser. Sigtuna kendes som møntsted for den svenske konge Olof Skotkonung († 1022) og Anund Jakob (samtidig med Svend Estridsen) og for Knud den Store, som en kort tid synes at have haft herredømmet i Uppland. Byen tabte sin betydning omkring år 1200 og sank ned til at være en ubetydelig provinsby omkring et kloster, måske som følge af en ødelæggende plyndring af estere i 1187.

Sigtuna, som i vore dage er en udpræget skole- og seminarieby, ligger i Uppland ca. 30 km syd for Uppsala. Skønt den kun i mindre omfang er udgravet, kendes rige fund fra byområdet. Da byen var rent kristen, kendes ingen fund fra grave. Den var i sin ældste tid bispesæde og havde 5 kirker, hvis ruiner er bevaret. De stammer vistnok fra 12. århundredes første halvdel og viser indflydelse fra byzantinsk kirkearkitektur.

Den „sorte jord" når på sine steder i Sigtuna en dybde af 4 m, og fundene fortæller om byens vidtstrakte handelsforbindelser.

Man kender kamme af samme type som i de øvrige vikingetidsbyer, mens keramikken ligner de seneste typer fra Hedeby og den keramik, man kender fra Lund og Wolin („slavisk" keramik). En runeindskrift på en kobberdåse fortæller, at ejeren har erhvervet den i „Semland" (Prøjsen).

Den dominerende spændetype er det runde spænde, mens det ovale spænde er forsvundet som smykketype. Prydgenstande er smykket i „det store dyrs stil".

Skiringssal

Ottars *Sciringes heale* har højst sandsynligt ligget ved Viksfjorden, en biarm til Larviksfjorden i det sydligste Norge, nær gården *Kaupang*. Det betyder „købstaden", og da der ikke har været nogen købstad på dette sted i historisk tid, antages det at gå tilbage til vikingetiden. Fund af typiske oldsager karakteristiske for Hedeby og Birka synes at vise, at Skiringssal har ligget netop på dette sted. Ialt kan man se 30–40 vikingetids gravhøje, men der er også en del grave under flad mark, måske kammergrave (se *Birka* § 4) og i det mindste et par hundrede overpløjede høje. Der er desuden konstateret en del små skibsgrave, som dog var dårligt bevarede og stærkt forstyrrede. Blandt fundene kan man mærke sig fedtstenskar af samme type som i Hedeby og Birka, vægte af den almindelige vikingetidstype, frisiske tøjer, et spænde med nordengelsk ornamentik og møntер. Man har endnu ikke konstateret det egentlige byområde, den „sorte jord" som i Birka.

Skjaldedigtning

Det er en vanskelig sag at bedømme skjaldekvadenes historiske værdi. På den ene side er de ældre end Snorre og sagaerne, som citerer dem og bruger dem som kilder. På den anden side har vi ingen garanti for, at de virkelig er samtidige kilder, digtet til og reciteret for en bestemt fyrste umiddelbart efter begivenhederne, selv om meget taler derfor. Men også formen gør dem vanskelige at benytte. De er her i dette udvalg gengivet i prosaoversættelse, men er i originalen i vers med stavrim, og selve beretningen er

uklar og vanskelig at tyde, fordi den omskrives ved hjælp af „kenninger". Endelig ved vi intet om, hvorvidt digterne altid har følt det som en forpligtelse at sige sandheden råt og usødet (de gør det dog undertiden).

Deres religiøse indstilling synes at rette sig efter, hvem de er digtet til. Digtet til Hakon Jarl er hedensk, til Olav Trygvason kristent. Vort kendskab til de enkelte skjalde er meget begrænset.

På den anden side fortæller de os om begivenheder fra Nordens historie, som vi ikke kender andre steder fra, f. eks. Norges erobring og slaget ved Svold, og de kan derfor ikke undværes i en beretning om vikingetiden.

Stilarter

De fire hovedstilarter i nordisk vikingetid er følgende: 1) gribedyrsstilen, 2) jellingestilen, 3) „det store dyrs" stil og 4) urnesstilen. Spørgsmålet om deres oprindelse er kompliceret og omstridt. Gribedyrsstilens forudsætninger søger de fleste arkæologer i Vesteuropa, mest i Frankerriget, mens jellingestilen synes at gå tilbage til irske forbilleder, og navnlig i irsk og skotsk bogmaleri findes tilsvarende motiver. Måske er den fælles kilde for både bogmalerierne og jellingestilen broderede stoffer, måske metalarbejder. For „det store dyrs" stil har man kunnet påpege forbilleder i både orientalsk (sydrussisk og ungarsk), keltisk (irsk og skotsk) og angelsaksisk kunst.

Dateringen er ikke præcis, idet stilarterne i nogen grad har været samtidige; dog tilhører i det store og hele gribedyrsstilen det niende århundrede, jellingestilen første halvdel af tiende århundrede, „det store dyrs" stil tiden fra 950–1050 og urnesstilen tiden efter 1050.

Kendetegnene på de forskellige stilarter er følgende: Alle er dyreornamentik, dog har de to sidste også nogen planteornamentik, men det er mest dyrenes type, vi kender stilen på. Gribedyret er et lille, knortet, løveagtigt dyr, som temperamentsfuldt snor sig om de andre dyr i ornamentet og holder fast i dem, mens det river og bider. Det er en ægte kampglad vikingetidsstilart. I de ældste eksempler på stilen er de enkelte dyr tydeligt tegnet og lette at følge, senere opløses de i et usammenhængende fletværk, hvor

kun et øvet øje kan følge de enkelte dyr. Jellingestilen er karakteriseret ved et langt hareagtigt løbende dyr med hale og nakketop, som slynger sig ind mellem hale og ben på dyrene foran og bagved. Det er fremstillet i voldsomt løb, undertiden med tilbagekastet hoved, og det bruges mest til dekoration i smalle bræmmer. Denne stilart er en forløber for „det store dyrs" stil, hvor dyrefigurerne er store og brede og en smule mere naturalistiske, og hvor planteornamentik begynder at gøre sig gældende. Andre kendetegn på denne stilart er dobbelt omridslinje, tværstreger ved knæet, hale endende i akantuskvast eller palmetteornament, lårspiraler og tværstreger på ben og lignende steder. Urnesstilen kaldes også runestensstilen, fordi den særlig hyppigt træffes på svenske runestene. Her er dyreornamentikken atter opløst i nogle høje, ormetynde dyr indviklet i et net af båndslyngninger. Hovederne er karakteriseret ved et bånd ned over snudepartiet. Ligesom „det store dyrs" stil gennemgående var sydskandinavisk, var urnesstilen mest nordskandinavisk.

Gribedyrsstilens hovedmonument er Osebergskibet, af jellingestilen må særlig nævnes det lille sølvbæger i Nordhøjen i Jelling og mankestole fra Søllested og Mammen. Hovedmonumentet i „det store dyrs" stil er Jellingestenens løveside, mens urnestilens hovedmonument er dekorationer på Urnes stavkirke i Norge.

Vikingetidsstilarterne, hvor ornamentikken dannes af til fletværk opløste dyr og mennesker betragtedes som hedenske, og de stod i modsætning til den kristne kunst, der var påvirket af Byzanz og Rom, og som – med moderat held! – forsøgte at lægge hovedvægten på naturalistisk malede fortællende eller symbolske billeder i strålende farver, undertiden forskruede af fromhed, mens ornamentikken var planteornamentik.

Svenskevælde og markgrevskab

9. århundredes slutning og 10. århundredes begyndelse er en periode af Danmarks historie, som rent kildemæssigt er dårligere belyst end tiden omkring år 800. Meget tyder på, at Danmark på denne tid enten har været delt i flere riger eller har været under fremmedherredømme.

Alfred's Orosius (se leksikon *Alfred den Store*) fortæller, at Dan-

mark ca. 890 var delt mellem norddaner og syddaner; men hvor grænsen mellem disse folk har gået, er mindre klart.

Adam af Bremen kender både et svensk og et tysk fremmedherredømme. Kong Gnupa, hvis navn kendes fra Haddebystenene, er ifølge Adams beretning af en svensk fyrsteslægt, som i et par slægtled har haft magten i Danmark, og som er blevet styrtet af Gorm, hvis fader Hardegon kom fra Nortmannia, højst sandsynligt Norge. Da runestenene, som omtaler Gnupa, står ved Hedeby, og da Adam beretter, at Henrik 1.s sejr over Gnupa fandt sted på samme sted, formoder man, at dette svenske dynasti kun har hersket over de sydlige dele af landet, og at Hedeby har været dette riges vigtigste by.

På anden måde har man forsøgt at underbygge, hvad Adam fortæller om, dels gennem arkæologiske undersøgelser, dels gennem sproglige undersøgelser af runestenene omkring Hedeby, og dels gennem et studium af stednavnene i Sydslesvig. Men det arkæologiske materiale er ikke stort nok, og forskellen mellem dansk og svensk kan ikke med sikkerhed konstateres. Noget af det samme gælder sproget på runestenene. Et par runeformer på den ene af Haddeby-stenene kan betragtes som svenske, men sproget på begge de runestene, som nævner Gnupa, er olddansk. På sin vis synes stednavnene i Sydslesvig at tillade videregående slutninger. Der er i Sydslesvig mange flere eksempler på bynavne af typen personnavn + by, f. eks. Svendsby, Brodersby o. a., end man kender fra det øvrige danske område, og på dette punkt er der overensstemmelse med de svenske stednavne fra vikingetiden. På den anden side kender man samme navneskik fra de dansk-koloniserede dele af England, og den behøver derfor ikke at afspejle andet end, at der engang i vikingetiden er foregået en kolonisering af Sydslesvig, uden at vi med sikkerhed kan afgøre, hvilket af de nordiske folk, der har bosat sig dér.

Men kilderne taler også om et tysk fremmedherredømme. Fra tid til anden får vi oplysninger om et tysk markgrevskab, en „danernes mark", i de danske grænseegne. Et markgrebskab vil sige en slags fremskudt brohoved i et fremmed land, som på én gang skal tjene som udgangspunkt for en fuldstændig erobring af det pågældende land og samtidig skal være en stødpude, hvis Tyskland bliver angrebet. Det er vanskeligt at afgøre, hvor meget hold der

er i disse meddelelser, som er uklare og indbyrdes modstridende. I 815 foretog Ludvig den Fromme et hærtog langt op i Jylland, tilsyneladende uden at det fik politiske følger, og Otto den Stores togt i 948, som vi kender fra Adam, og som skal have muliggjort oprettelsen af de danske bispedømmer, regnes af nogle forskere for sagnagtigt. Næsten lige så løst underbygget er, når alt kommer til alt, Thietmars meddelelser om kampene i 975 og 983. Efter dette sidste årstal hører man intet til en „danernes mark".

Århus

I Århus, som i vore historiske kilder omtales for første gang, da det blev bispesæde 948, har man i de senere år kunnet fremdrage ret betydelige fund fra vikingetiden. Tidligere kendtes kun mønter fra 11. årh. og en gruppe på 5 runestene, hvoraf flere var dekorerede f. eks. med mandsmasker. I de sidste år har udgravninger ved Bispetorvet vist os, at vikingetidens handelsplads lå nede ved udmundingen af åen (*ar-os* betyder åmundingen), og at den på mange måder minder om Hedeby.

Man fandt rester af en brolagt gade samt en hel del huse af samme lille type som i Hedeby (ca. 2 × 3 m). Flere huse var grubehuse med gulvet forsænket ca. 1 m under gadeniveau og med jordfaste bænke og ildsted i det ene hjørne. Man har også fremdraget dele af den vold og grav, som omgav vikingetidens bebyggelse. Der blev gjort betydelige fund under udgravningen, for størstedelen af samme karakter som fundene i Hedeby. Det drejer sig om keramik (hjemlig, ikke frankisk), nøgler, kamme og remspænder. Man savner således i nogen grad importgenstandene, og fundene bærer som helhed vidnesbyrd om en handelsplads, som i betydning står tilbage for Hedeby.

Litteratur til elevopgaver

A. Populære museumspublikationer o. a. småskrifter.

Nationalmuseets blå bøger

Poul Nørlund: Trelleborg .

Knud Thorvildsen: Vikingeskibet ved Ladby.

Thorkild Ramskou: Lindholm Høje.

Olaf Olsen: Fyrkat.

Svenska Fornminnesplatser

Sune Lindquist: Björkö (nr. 2).

Samme: Gl. Uppsala fornminnen (nr. 13).

Universitetets Oldsakssamling. Små håndbøker

Charlotte Blindheim: Vikingetiden.

Gerhard Fischer: Middelalderen.

Guttorm Gjessing: Vikingeskipsfunnene.

Norske Fortidsminner

Charlotte Blindheim: Kaupang. Markedsplassen ved Skiringssal. 1953.

Wegweiser durch die Sammlung des Schleswig-Holsteinischen Landesmuseum für Vor- und Frühgeschichte in Schleswig

Herbert Jankuhn: Danevirke og Hedeby (Heft 4).

Wolfgang Laur: Runendenkmäler in Schleswig-Holstein. (Heft 9).

Faglig Læsning

Tage Kaarsted: Danevirke og Hedeby. 1960.

Preben Sørensen: Hærvejen. 1962.

Søndagsuniversitetet

Th. Ramskou: Hedeby. 1963.

Jørgen Meldgård: Nordboerne i Grønland. 1965.

Niels Lund: De danske vikinger i England. 1967.

Andre småskrifter

Holger Arbman: Birka. 1939.

Bayeux-tapetet. En vejledende Beskrivelse for Besøgende af det nationalhistoriske Museum på Frederiksborg Slot. 1885.

Ejnar Dyggve: Mindesmærkerne i Jelling. 1964.
Olaf Olsen og Ole Crumlin-Pedersen: Vikingeskibene i Roskilde Fjord. 1962.
Thorleif Sjøvold: Osebergfundet og de andre vikingeskipsfunn. 1957.

B. Større fremstillinger og oversigter.

Holger Arbman: The Vikings. 1962.
J. Bjernum og Th. Ramskou: Danmarks Sydgrænse i Vikingetid og tidlig Middelalder. 1948.
A. W. Brøgger og Haakon Shetelig: Vikingeskipene. 1951.
Johannes Brøndsted: Vikingerne. 1960.
Aksel E. Christensen: Vikingetidens Danmark, 1969.
Herbert Jankuhn: Haithabu, ein Handelsplatz der Wikingerzeit. 1956.
O. Klindt-Jensen og D. Wilson: Vikingetidens Kunst. 1965.
Gwyn Jones: The History of the Vikings, 1968.
B. Malmer: Mynt och människor, 1968.
Olaf Olsen: Hørg, hov og kirke. Årb. f. nord. Oldkyndighed og Historie. 1965.
Th. Ramskou: Danmarks historie 2. Normannertiden 600–1060. 1962.
Niels Skyum-Nielsen: Vikingerne i Paris. 1967.
F. M. Stenton: Anglo-Saxon England. 1946.
Lauritz Weilbull. Avhandlingar i Nordens historie I, 1946.

C. Bibliografier og henvisninger til speciallitteratur.

Kulturhistorisk Leksikon for nordisk Middelalder 1956– (Hidtil udkommet: I–XIV, Abbed-Samgäld).
Jerker Rosén: Svensk historia I, 1962.

D. Tidsskrifter.

Fra Nationalmuseets Arbejdsmark.
Skalk.

Kildehenvisninger

I, 1 Einhard: De vita Karoli Magni ed. Pertz 1845 cap. 12.
I, 2 King Alfred's Orosius ed. Sweet 1883 s. 19.
I, 3 Adam Bremensis ed. B. Schmeidler 1917 IV, 1.
I, 4 O. S. Rydberg: Sveriges traktater I, 46, nr. 23.
I, 5 Adam IV, 1.
I, 6 Adam IV, 4.
I, 7 Adam IV, 5.
I, 8 Adam IV, 7.
I, 9 Adam IV, 21.
I, 10 Adam IV, 31.

II, 1 Einhard anf. arb. cap. 22–26, ed. Pertz 1845.
II, 2 Einhardi Annales ed. Pertz 1845, år 777.
II, 3 Annales regni Francorum, ed. Pertz-Kurze 1895, år 798.
II, 4 Capitulatio de partibus Saxoniae. MGH Leges. Sectio II, tom. I nr. 26, p. 68.
II, 5 Annales regni Francorum år 804, 808.
II, 6 Einhard anf. arb. cap. 14.
II, 7 Annales regni Francorum år 811.

III, 1 Se henvisninger i Barbara Rohwer: Der friesische Handel im frühen Mitteralter, Kiel 1937.
III, 2 Vita Anskarii ed. Waitz 1884 cap. 7.
III, 3 Ethelwerdi Chronicon MGH SS 13, s. 122.
III, 4 Efter G. Jacobs i Quellen zur deutschen Volkskunde, Heft 1, 1927.
III, 5 Vita Anskarii cap 21.

III, 6 Heimskringla, Harald Hårderådes saga, cap. 34.
III, 7A Alfred's Orosius som I, 2.
III, 7B Vita Rimberti cap. 18. Trykt i Waitz' udgave af Vita Anskarii 1884.
III, 8 Adam IV, 29.
III, 9 Adam I, 60.
III, 10 Vita Anskarii cap. 19–20.
III, 11 Annales Bertiniani ed. Waitz 1883 under år 839.
III, 12 Vilh. Thomsen: Ryska rikets grunnläggning genom skandinaverna 1882, s. 34.
III, 13 Vilh. Thomsen s. 39.
III, 14 Vilh. Thomsen s. 52.

IV, 1 Annales regni Francorum årene 812, 814, 815, 819, 821, 823.
IV, 2A Annales regni Francorum år 826.
IV, 2B Ermoldus Nigellus: Kong Haralds Dåb. Overs. ved Hans Olrik 1886 v. 601 ff.
IV, 3 Samme v. 1 ff.
IV, 4 Vita Anskarii cap. 7.
IV, 5 Vita Anskarii cap. 7–8.
IV, 6 Vita Anskarii cap. 12.
IV, 7 Vita Anskarii cap. 26 f.
IV, 8 Vita Anskarii cap. 24.
IV, 9 Hamburgisches Urkundenbuch nr. 15 s. 24.
IV, 10a Vita Anskarii cap. 34. – 10b Adam I, 52.

V, 1 Lis Jacobsen og Erik Moltke: Danmarks Runeindskrifter nr. 41. – Jvf. Aarbøger f. nord. Oldk. og Hist. 1943 s. 167 (K. M. Larsen).
V, 2 Danmarks Runeindskrifter nr. 42.

V a, 1 Danmarks Runeindskrifter nr. 2 og 4.
V a, 2 Widukindi rerum gestarum Saxoniae, ed. Lohmann-Hirsch 1935, I, 40.
V a, 3 Adam I, 51.
V a, 4 Olav Tryggvasons Saga cap 63. Trykt i Fornmanna sögur bd. I, s. 116.

V a, 5 Adam I, 55.
V a, 6 Adam II, 3.
V a, 7 MGH SS 3, 395.
V a, 8 Hamburgisches Urkundenbuch I, 41.
V a, 9 Scandia IV s. 205 (Bolin).
V a, 10 Thietmar ed. Holtzmann 1935 III, 6.
V a, 11 Thietmar III, 24.

V b Finnur Jonsson: Den norsk-islandske Skjaldedigtning, B I s. 117 ff. (c. 1–6; 14–18; 26–29; 37).

V c, 1 Thietmar ed. Holtzmann I, 17.
V c, 2 Adam IV, 26.
V c, 3 W. Thomsen: Ryska rikets grundläggning s. 37.
V c, 4 W. Thomsen: Ryska rikets grundläggning s. 38–39.
V c, 5 Routgeri Vita Brunonis, MGH SS IV, 270.
V c, 6 Widukind ed. Lohmann-Hirsch 1935 III, 65.
V c, 7 Adam II, 36.
V c, 8 Adam II, 37.
V c, 9 Danmarks Runeindskrifter nrr. 209, 110, 96, 238. E. Brate: Sveriges runinskrifter, 2. opl. 1928, s. 19. Fornvännen 1959 s. 252.
V c, 10 Adam II, 43.

VI, 1 Adam II, 27.
VI, 2 Adam II, 22.
VI 3 Adam II, 29–30, 33.
VI, 4 MGH SS IV, 768.
VI, 5 F. Liebermann: Gesetze der Angelsachsen I 1903, s. 220 ff.
VI, 6 The Anglo-Saxon Chronicle transl. G. N. Garmonsway 1955 s. 127.
VI, 7 Finnur Jonsson: Skjaldedigtning B I s. 150 ff. (1–8; 11–14; 16–17, 20, 24, 29).
VI, 8 Ad. IV, 40.
VI, 9 Danmarks Runeindskrifter nr. 117.
VI, 10 Torsten Dahl: Den oldengelske Krønike i Udvalg 1936 s. 46 ff. Sml. Garmonsway s. 133 f.

VI, 11 Kong Knuds liv og gerninger, overs. v. Gertz 1896 cap. 4.

VII, 1 Dahl s. 56 ff. og Garmonsway s. 144 ff.
VII, 2 Liebermann I, 273.
VII, 3 Dahl s. 62 ff. og Garmonsway s. 155 ff.
VII, 4 Kong Knuds liv og gerninger overs. v. Gertz s. 52.
VII, 5 Garmonsway s. 161 ff.
VII, 6 Brate p. 54.
VIII, 1 Dahl s. 12 ff. og Garmonsway s. 75 ff.
VIII, 2 Alfred-Guthrum 880–90, Liebermann I, 126 ff.
VIII, 3 Guthrum-Eadward 921–38, Liebermann I, 128–29.
VIII, 4 H. C. Darby: Domesday Geography of Eastern England 1952 p. 379.
VIII, 5 Johs. Steenstrup: Normandiets Historie under de syv første hertuger 1925 s. 49 ff.
VIII, 6 Samme værk s. 256 ff.
VIII, 7 Eric Maclagan: TheBayeux Tapestry 1945. (Penguin).
VIII, 8 Ad. IV, 36.
VIII, 9 Nestorkrøniken overs. C. W. Smith 1869 kap. XV, s. 29.
VIII, 10 a. Brate s. 126. b. Brate s. 68. c. Brate s. 70. d. Sven B. F. Jansson i Svenska Turistföreningens Årsskrift 1949 s. 106. e. Sstds. 1949 s. 102. f. Brate s. 65. g. STF 1949 s. 101.

Högby-stenen: Brate s. 47.

Angående de arabiske kilder til Nordens historie henvises også til H. Birkeland i No. Videnskabs-Akademiets Skrifter II Hist. filos. Klasse nr. 2. 1955.

MGH SS: Monumenta Germaniae historica. Scriptores.
Hvor intet andet udtrykkelig er anført, er oversættelsen udgiverens.

Illustrationsfortegnelse

Forside:

Dyrehovedstolpe fra Osebergfundet.

Bagside:

Detalje af billedtæppe fra Skog kirke, Hälsingland, Sverige. Nu i Statens hist. Museum, Stockholm.

Illustrationer i teksten:

1. Gravplads og boplads ved Lindholm Høje, Vendsyssel.
2. Frisiske mønter og nordiske efterligninger. a. Angelsaksisk eller frisisk mønt. Sandsynligvis 9. årh. b. Nordisk efterligning. 9. eller 10. årh. Prægested ukendt.
3. Frankiske mønter og nordiske efterligninger. a. Karl den Store (768–814). Dorestad. b. Nordisk efterligning. 9. eller 10. årh.
4. Frisiske skibe. Mønter fra Ludvig den Frommes tid (814–40).
5. Luftfoto af Hedeby og omgivelser set fra syd.
6. Orientalsk kunst. Sølvskåle fundet ved Älvkarleby, Uppland.
7. Karolingisk sølvbeslag til sværdrem, benyttet som dragtspænde. Fra Hon (Eiker, Buskerud). Oslo Universitets Oldsakssamling.
8. Irsk kunst. Side af Book of Kells, et bibelmanuskript fra vikingetiden eller tiden umiddelbart forinden. (Math. 14.22).
9. Vesteuropæisk kunst. Otto 2. hyldes af sine lande Germania, Francia, Italia og Alemannia. Løst blad fra et manuskript i Trier. Musée Condé. Chantilly. Ca. 975.
10. Den store Jellingesten. Siden med „det store dyr".
11. Stik af Jelling i slutningen af 1500-tallet. Gengivet efter Lindeburg: Hypotyposis arcium. 1592 (Kongl. Bibl.). Kobberstikket er blevet til på foranledning af statholdeen i Slesvig og Holsten, Henrik Rantzau (1526–98). Bogstavbeskrivelsen til billedet lyder i uddrag: A. Den mellem to gravhøje liggende,

blytækte kirke. B. En gravsten, som måler $5^1/_2$ alen i højden, 9 i omkreds. C. Højen i nord. D. En kilde, fra bunden af stensat, fra hvilken daglig hentes vand af de omboende folk. E. Højen mod syd. F. Hvor bogstavet F er anbragt, er der en sten af betydelig størrelse, lidt mindre end den, som er opstillet ved kirken mellem de to høje. (Sml. Lis Jacobsen i Scandia IV, 234 ff.).

12. Gl. Uppsala set fra syd. I forgrunden Fyrisån, i baggrunden t.h. Uppsala Domkirke.
13. Grundplan af udgravninger ved Gl. Uppsala kirke. a. Nedrevne og b. bevarede dele af domkirken. c. Senere tilbygninger. d. Stolpehuller fra det hedenske tempel og det formodede grundrids.
14–16. Bådkammergraven ved Hedeby.
14. Gravkammeret. A. Østgraven: a: Træspand, b: 2 sværd, c: 2 skjoldbuler, d: stigbøjler, e: jernkniv, f: spænder, beslag og bidsler til 2 heste. – B. Vestgraven: a: bronzeskål, b: sværd, c: skjoldbuler, d: frankisk glasbæger, e: jernsporer, f: sølvbeslag til ridetøj, g: ravperle og rester af trækiste, h: pilespidser af bronze, k: bronzespænder, bidsel, sølvbeslået ridetøj o. a., l: jernkniv.
15. Plan over udgravningen.
16. Snit af udgravningen.
17. Kvindefigur fra gravfund ved Tuna, Alsike sogn, nær Sigtuna. Bronze. Statens hist. Museum, Stockholm. Fra før vikingetid eller tidlig vikingetid.
18. Gribedyret. Detalje af broncesmykke. 9. årh.
19. Jellingestilen. Detalje af mankestol fra Mammen, Viborg amt. 10. årh.
20. Urnesstilen. Smykke fra Lindholm Høje. 11. årh.
21. Den ældste nordiske mønt og dens forbillede. a. Æthelred d. Rådvilde (979–1013), b. Sven Tveskæg (985–1014).
22. En plyndrende hær. Bayeux-tapetet.
23. Högby-stenen.

KILDE TIL ILLUSTRATIONERNE

1, 5, 10, 17–20: *Brøndsted: Vikingerne* samt *Brøndsted: Danmarks Oldtid III.* 2. udg.

6, 12, 13, 23: *Svenska Turistföreningans Årsskrift 1942 og 1949.*

7: *Kulturhist. leks. for nord. middelalder VIII,* s. 306.

9: *Bjernum og Ramskou: Danmarks Sydgrænse.*

14–16: *Mitt. d. anthropol. Ver. Schl.-Holst. 1911.*

22: *The Bayeux Tapestry. The Phaidon Press.*

